

GÖRGEI

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY

Írta:
Dr. KACZIÁNY GÉZA

BUDAPEST, 1915.
K. „MAGYARORSZÁG” KIADÓHIVATAL KIADÁSA.

Kereskedelmi nyomda r.-t. Budapest.'

ELŐSZÓ.

E könyv nem egyszerű lenyomata azon tanulmánynak, mely 13 közleményben a „Magyarország” hasábjain ez év június, július és augusztus havában jelent meg és a világosi gyásznapi évfordulóján jutott a befejezésig. A beosztás megmaradt, a szöveg is nagyrészt, csak némely kérdést tárgyalok bővebben a könyvalaku kiadásban, mint ahogy a hírlap kerete megengedte.

Innen-onnan harminc éve foglalkozom a világosi szomorú kapitulánssal és vele kapcsolatban a nagy nemzeti tragédiával, mely e „kegyelemre meghódolást” követte. Tüzetesebben azóta, mióta a rehabilitálás nagy akciója megkezdődött, s kétszáz és egynéhány aláírással Görgeinek feliratot nyújtottak át a pártjához tartozók, s abban az árulás vádja alul őt maguk részéről fölmentették. Történt ez 1884-ben, az irat kelte május 30., aláírói túlnyomó részben az akkori honvédsereg öregebb tisztjei, kik nagyrészt érettek voltak a nyugdíjazásra, s attól ez aláírás által menekültek meg; állami hivatalnokok, kik felett ott lebegett Tisza Kálmán kormányának Damokles-kardja; az állammal szerződéses viszonyban lévő vállalatok alkalmazottjai, s végül néhány, a lábáról levett, gyöngye ember, aki „propter bonum pacis” inkább aláírta

IV

a nyilatkozatot, hogysem újólaj a nyakára járjanak. Ezek nem vették észre, hogy ez voltaképen Kossuth Lajos ellen intézett tüntetés az ellen, ki a „Widdini levél”-ben először mondotta ki, már 1849. szeptember 12-én a hazaárulási vádat, melyet utána 1867-ig az egész ország visszhangztatott.

Másrészt meg nem tudták, hogy ez irat célja voltaképen a volt honvédeknek 1884-től kezdve adandó nyugdíjból Görgei részesedésének biztosítása volt. Görgei nem törődött azzal, mit gondolnak róla mások, árulónak tartják-e vagy sem? Hiszen maga írja 1881-ben „Még egyszer Kossuth és Görgei” című cikkében (Budapesti Szemle 53. száma) hogy könyekkel szemében halotta egy ízben egy anya azon szavát gyermekéhez, hogy „ki ne ejtse száján az áruló Görgei nevét.” Aki e címet örömkönyekkel hallja, megértvén abból, hogy nevét még mindig ismerik s így célját, az országos hírnevet, ha mindjárt herostratesi nevezetességgel is, félszázad múlva is elérnek látja, annak igazán mindegy, milyen iratot ad át neki kétszáz, erre erkölcsileg és másképen kényszerített ember. Az azonban nem volt közömbös számára, megkapja-e a magas összegben m'egszabott honvéd-tábornoki nyugdíjat, vagy sem? Ez irat nélkül nem lehetett volna Görgeit a nyugdíjas honvédek közé fölvenni, mert ez óriási vihart keltett volna az országban és az országgyűlésen — ezért kellett tehát előzetesen a rehabilitálási komédiát keresztül erőszakolni. Így aztán az azelőtti császári kegydíjas immár harminc év óta mint a nemzet hálájának elismerésben részesülő, jogos nyugdíjat kap a magyar

nemzet ellen nyolc hónapig folytatott két-színű, részben pedig nyílt harcáért ugyan-azon nemzettől magas összegű díjazást. Tisza kormánya tehát ez irattal egyszerre két célt ért el: hathatós támadást intézett Kossuth ellen s fényesen jutalmazta utólag Görgeit magyar pénzből, belátván, hogy a Paskievics 1100 aranya oly óriási szolgálá-tért, melyet Görgei a császári abszolutizmus-nak tett, igazán csekély bér.

Ez idő óta többször átrevideáltam a Gör-gei-kérdést és többször írtam róla. Egész kü-lön „Görgei-kérdés” keletkezett ez irat nyo-mán, s történésznek, ki a magyar honvédelmi harccal foglalkozik, nem lehet ezt megoldat-lanul hagynia. A nagy harc félszázados év-fordulóján körülbelül harminc kisebb-nagyobb tanulmányt tettem közzé a „Hazánk” 1898. és 1899-iki évfolyamaiban, s azokban épügy, mint előbbi és későbbi műveimben, ezek közül kiválólág a „Magyar Vértanuk Könyve” című munkámban határozottan fön-tartottam Görgei ellen az árulás vádját, mi-után a védelmére megalkotott irodalmat szorgosan átvizsgáltam, s abban oly érveket, melyek a honárulás tényét megerőtleníteni képesek lettek volna, nem találtam. Azóta új források is nyíltak meg, melyek között a leg-nevezetesebb b. M á r i á s s y János altábor-nagy, volt 1848—49-iki honvéd-ezredes kéz-irati kötete, mely forradalmi emlékiratait tartalmazza. E nagy katona és lángoló hazafi maga keresett föl engem 1898-ban, s kiadásra fölkinálta e becses kötetet, a kiadás költségei-nek viselését is magára vállalván. Hosszabb ideig volt nálam a kötet, s fölhatalmazást nyertem arra is, hogy egyet s mást belőle

tetszésem szerint fölhasználhatok. Első amerikai utam (1903.) alkalmával azonban visszaadtam a kötetet tulajdonosának, ki aztán úgy intézkedett, hogy az emlékiratok csak Görgei halála után kerüljenek sajtó alá.

E könyv a legsújtóbb bírálata Görgei működésének. Szerzőjét nem vezette ellenszenv Görgei iránt, aki első unokatestvére volt, de az az olthatatlan kötelességérzet, hogy ő, ki állásánál fogva 1884-ben kénytelen volt a Görgeit mentő nyilatkozatot aláírni, az utókorra a világosi *gyászmagyar igaz* képét hagyja. Ha megjelenik, eltörölhetetlen nyomokat fog hagyni a forradalmi irodalomban.

Másik érdekes mii, mely ujabban került napfényre, Görgeiné Aubouin Adél naplója, melyet egy esti újság 1911-ben töredékesen bár, de közölt, s ezzel is adott némi támpontokat Görgei megismerésére. A kiadvány hitelességéhez nem férhet kétség, mert a család tiltakozása megerősíté azt.

A többi forrásra *itt-ott* hivatkozom, de sem idézetekkel túlterhelni munkámat, sem aljegyzetekkel megszakítani az elbeszélést nem akartam. Amit irtam, azt igazolni tudom a felhasznált forrásokból, polemikus kitérészeket nem tartottam szükségesnek. A magyar olvasó nem német tudós, ki csak akkor hisz a szerzőnek, ha a lap alján ott látja a lapszám szerinti támogató idézeteket, — a nagy angol és francia történészek sohasem idéznek, mert szavuk az eseményeket illetőleg mindig megbízható. S e könyv olvasója azt fogja látni, hogy e mű állításai is azok.

Sokan fölvetették azt a kérdést cikksorozatom olvasása közben, mért kellett ennek épen most megjelennie, nem lett volna ildo-

mosabb, ha bevárnám, mikor már Görgei fizikailag is a múlthoz tartozik? E kérdésre kettős válaszom van. Egyik az, hogy most történt a nemzeti becsület elleni támadás, mely abban állott, hogy a szövetséges német hadsereg itt időző tisztikarának tagjait tapintatlan Görgei-bálványozók kivitték Visegrádra, s ott azokkal hódoló tüntetést rendeztettek a honáruló előtt. Sohasem történt még az meg a világtörténelem tanúbizony-sága szerint, hogy egy nemzet kebelében idegen haderő tagjai (bár félrevezetés alapján és jóindulatból is) nemzeti hős gyanánt ünnepeljenek oly embert, ki bajtársait tömegesen adta a hóhér kezére, míg maga megmenté életét; oly embert, ki nem hadvezér, de eszményi értelemben véve, még csak jó katona sem volt, s kinek az erkölcsi élet zárpontjáig jutott élete nemzetének folytonos gunyolásából állott. Hogy az ő emberei ezt a megszégyenítő tüntetést éppen most rendezték a vé-rét bőven ontó magyar nemzet ellen, erre nem lehetett más válaszom, mint hogy e mű kiadásával jelentsem ki a nemzet nagy részé-nek tiltakozását e sajnálatos tény ellen. Ez csupán visszavágás arra a vágásra, hogy a magyar Bazinet ünnepeztették nálunk idegenek által, kik mentsége csak az lehet, hogy nem tudták, mit cselekesznek. Ha ez nem történik, bizonyára én is vártam volna könyvem megjelentetésével még egy ideig.

A másik válasz pedig az, hogy a histo-rikus nincs bizonyos delikát szempontok által korlátolva, midőn vizsgálódásai eredményét közzé akarja tenni. Íme az Akadémia már bejelentette, hogy Görgei Istvánnak Kossuth ellen irt és általa is igen éles támadásokat

VIII

tartalmazónak jelzett iratait akarja kiadni, pedig Kossuthnak még a fia él, s minket Kossuth testi elmúlása időpontjától nem választ el egy emberöltő sem. De elválaszt bennünket két emberöltőn túlterjedő idő az 1848-iki Kossuthtól, s ha ama bizonyos Görgei-féle iratok igazságokat tartalmaznak, akkor családi szempontoknak nem szabad a közzétételt gátolniok.

A forradalmi Kossuth lezárt múltú történelmi *egyéniség*, az az 1849-iki „diktátor” is. Könyvem nem a testi életét még be nem fejezett Görgei ellen irányul, — ki akarná az utolsó éveket megzavarni? Az 1849. aug. 13-án lelépett szereplő akkori működésének rajza ez, a történelmi Görgei Arthure, kinek nincs köze ahhoz, hogy a test még nem fizette le a természet örök adóját. Amaz is történelmileg lezárt-és bevégzett *egyéniség*, kinek fizikai életét a császári kegy nyújtá ki az emberi kor véghatáráig. S ez az Ég nagy igazságossága!

Budapest, 1915. október 6-án.

I.

Míg 1867-ben az egész ország közvéleménye fölháborodva utasítá vissza a v i l á g o s i diktátor első kísérleteit, hogy az ország ügyeibe bármiféleképpen beleszóljon, s igen érthetően adta tudtára Görgeinek, hogy őt mindenki halottnak tekintí, s vele szóba nem áll többé, — egy évtized múlva sikerült annyira puhítania a hivatalos köröknek a macacs közvéleményt, hogy már elfogadták védekezését, ha arra nem is reflektáltak. A ki egyezés éve után csak Assermann Ferenc volt Görgei pártján, tíz év múlva már egy tucat író és volt honvéd. Ekkor már egy könyvkiadó-társaság kész kiadója lett minden Görgei-apológiának, s akinek pénz kellett, összeütött egy kisebb-nagyobb művet Görgei védelmére, s volt érte pénz bőven. Érv, bizonyítás, lélektani indokolás felesleges volt: maga Görgei elég anyagot szolgáltatott egy könyv számára, régi könyve fejezeteit átírva, újabb polemikus részekkel megtoldva, melyek az Akadémia által segélyezett, akkor még nagytekintélyű folyóiratban láttak napvilágot. Ezeket kellett csak változatokra át-

írni, fejezetekbe rendezni, címekkel ellátni, s készen volt egy új könyv.

Ilyen új és újabb könyvekkel tele van a könyvkiadó-társulat padlása, némelyikből alig egy tucat került ki a padlásról, de egyes részei elhelyeztettek a napi sajtóban, hol már külön Görgei-iskola van, különösen lelkes, fiatal védelmezői vannak, akik előtt ismeretlen fogalom a hazának lángoló, önfeláldozó szeretete, s kiknek egyénisége Görgei cinikus lelkéhez közelebb áll. Ezek minden alkalmat megragadnak arra, hogy Görgeit ne csak mentegessék, de őt, mint a hazaszeretet eszményképét mutassák be. Az ellenfél mindinkább tért vészít, könyvre nincs kiadója, cikkre nincs lapja (az egyetlen „Magyarország”¹ kivételével), másutt nincs visszhangja. A megalkuvás korában senki sem akar magának kellemetlenséget okozni, inkább hallgat. Annál hangosabbak a Görgei-imádók, akik közül is kiválik K r á l i k Lajos ügyvéd „Görgei István” című könyvével. Ebben éri el a Görgei-imádás a csúcspontját, ezen felül már nem lehet menni. Mert mikor valaki azt akarja bizonyítani, hogy Görgei nemzetétől szobrot érdemel a világsi fegyverletételért, s e szobrot a budai királyi palota „egyik ormára” akarja állítani, ott már látjuk, hogy az imádat monomániába ment át, melylyel a pszichiaternek kell számolnia.

Nem akarok polemikus művet írni, s a fölburjánzott Görgei-irodalom termékeinek békét hagyok. Csak még egyszer át akarom tekinteni e nevezetes ember életét, s róla megalkotni igazságos ítéletemet, melyet egyébként 1898-ban több tanulmányban mondtam ki. Az azóta fölmerült új anyagot tekin-

tetbe veszem, ha nem is lehet mindenre ki-
 terjeszkednem. Elöttem Görgei nem talány,
 lelkének rugóit ismerem tetteiből, s azt látom,
 hogy csakugyan nem „ördögi félisten, vagy
 félisteni ördög”, mint amilyennek magát
 Horváth Mihály munkájából látni akarja, ha-
 nem igenis érthető ember, kinek alapjellem
 a *gőg*, hiúság, cinizmus és bosszúvágy volt,
 vegyesen jeles tulajdonságokkal, melyeket
 „azonban az alapjellem mindig elnyomott, mi-
 kor koronként érvényesülni vágytak. S így
 történik, hogy nagy akaratereje (e különben
 dicséretes tulajdonság) főleg a bosszúállás-
 ban lesz kiválóvá, s nemzete megrontására
 vezet; személyes bátorsága a vele szemben
 álló és hazájuk sorsáért reszketőket igázza
 le; imponáló testi ereje a gyöngébb jelleműek
 megfélemlítését idézi elő; anyagi nélkülözé-
 sekhez szokott igénytelensége elleplezi igen
 nagy nyereségre vágyódását; hallgatagsága
 félrevezeti a benne bízókat, s meggátolja a
 lelke fenekére látást. így lehet aztán, hogy
 másfél évre terjedő hadi pályáján félrevezet
 mindenkit, oly barátokat és rajongókat sze-
 rez magának meg hivekül, kik csak a bitófa
 lábainál józanodnak ki a Görgei-mámorból,
 s míg maga császári kegydíjon éldegél, el-
 ámított hivei vértanúhalált halnak golyó és
 bitófa által, vagy élőhalottakul a börtönben.
 Harmincegyéves korában kezében van egész
 Európa sorsa, mely a magyar szabadság-
 harc kimenetelétől függött, — ő azt felál-
 dozza személyes bosszúvágyának. A Gondvi-
 selés még több, mint kétszerannyi évet adott
 neki a bűnbánatra, de ő (alapjellemeiből ki-
 folyólag) nem használta azt arra, hanem to-
 vább is azon az úton haladt, mely nemzetét

kárhozatba dönté. S nehogy a „de mortuis nil nisi bene” gyáva elve szerint legyen testi elmúlása esetén megítélve, még életében megtartjuk szemlénket viselt dolgai felett, a lehető tárgyilagossággal.

Ifjú éveit illetőleg ma már teljes fölvilágosítást nyert múltja. Szepességi, igen szegény ősi család sarja, ki németes műveltséget nyert Horatius-kedvelő atyjától és Jean Paulért rajongó anyjától. Az anya vetette meg Görgei testi edzettségének alapját, télen is csak könnyű kabátban járatta, szalmazsákon hálatta, általában valódi spártai nevelést adott fiainak, kik közül a legidősebb, Guido, aztán Bécsben, a császári pénzügyminisztériumban lett hivatalnok, s a forradalom alatt is ott működött, mint pénzügyi titkár; a második, Á r m i n, katona volt, majd a kiegyezés után öngyilkossá lett. A harmadik volt A r t h u r. A legfiatalabb jogra ment, a forradalomban honvédnek állt be, s bátyja oldala mellett volt, többnyire az irodákban. Ez „P i s t a”, a szelid, kis, mosolygó közjegyző, bátyjának leghőbb tisztelője, aki Arthurért minden képzelhetőt megtett, s az általuk közösen irt munkák cégéréül nevét is odaadta, de azonkívül többet is, amit talán önérzetes férfi nem is tett volna meg. Előtte azon cél lebegett, hogy bátyját rehabilitálja és minden kényelmet megadjon neki, önmaga által tönkretett élete kárpótlásául.

Görgei Arthur a lőcsei, majd késmárki s végre az eperjesi evangélikus kollégiumokba került, melyek tannyelve a latin, társalgási nyelve a német volt. Magyarul igen fogyatékosan tudott, mert akkor a Szepesség, hazafias szelleme dacára, német volt. Tizennégy

éves korában a 60-ik gyalogezredbe került, mint hadapród, (kincstári helyre) s behivatik a tullni hidász-iskolába kiképzés végett. Miután szegénysége miatt megaláztatásoknak volt kitéve, lelke mind sötétebbé vált, s ő maga büszkén vallotta magát atheistának, ki a Gondviselésben nem hisz. Gúnynyal szólt már ekkor mindenről, ami magyar, nemzete gyöngéit állandóan gúnyolta, de tanulmányaiban szorgalmas volt.

Két év múlva a Kremsben állomásozó zászlóaljához vonult be, majd 1837. június 30-án kelt királyi pátenssel a magyar nemes testőrségbe osztatott be, hol újra keserűen érezte szegénysége átkát s kárpótlásul az állatgyógyászatban keresett menedéket. Ami katonai tudományt lehetett ott tanulni, megtanulta, de bizony az csekélység volt, mint maga is bevallá, még inkább az ő őszintébb pajtása, Klapka, ki a gárdisták főfoglalkozásának a szerelem kis játékait monda. 1842. márciusában a Nádor-huszárok tisztikarába került, mint főhadnagy, s ott tovább folytatta a gárdánál nyert katonai ismeretek bővítését, ami az akkori huszár-életben a semminél valamivel kevesebb volt. Mint katona tehát csak a külső műveltséget nyerte meg, jó lovas volt, szolgálatában pontos, emellett takarékos (mert nem volt miből pazarolnia), törekvő. Atyjának 1845-ben bekövetkezett halála után azonnal kilépett a hadseregből, hol állandóan folytatta testedzését, büszkeségből vegetáriánus lett, mert restelte volna, hogy társai megtudják, hogy nem telik neki hús-ételre s néha hideg főtt krumplit kénytelen vacsorálni. Most állás és pénz nélkül volt, de legalább független.

Hajlama Őt a technikai pályára vonzotta, s ezért Prágába ment az ottani műegyetemre iratkozni be. Megismerkedett a legkiválóbb vegytanárral, Redtenbacherrel, kit érdekelt a komoly, szigorú életmódú, volt huszártiszt, s egy év múlva számára 300 forint segélyt, s a laboratórium mellett ingyen lakást eszközölt ki, családjába is bevezette és sógornőivel, a két Likawetz kisasszonnyal is megismertette. Ezek egyikét midőn Görgei feleségül megkérte, de általa kikoszorúztatott, azonnal, megtorlásul, a két gazdag ifjú hölgy társalkodónőjének, a teljesen szegény Aubouin Adélnak kezét kérte meg, kivel pedig azelőtt alig váltott néhány szót. Adélból Görgei Arthurné lett, s e gyors megkérést maga mondotta el 1911-ben kiadott naplójegyzeteiben.

Prágai élete ismeretes előttünk, jó forrásokból; házasságát maga Görgeiné mondja el, őszintén bevallva azt is, hogy egyiküknek sem volt pénze, s az ara kelengyét a vőlegény kölcsönpénzből szerezte be. Megegyezés útján mentek el a fiatalok Toporcra, Görgeiné, Kosztolányi Maribirtokára, hol Arthur ispánná lett. Ezt az existenciát nyújtá neje számára, miután dacból nejévé tette. A gazdálkodásról fogalma sem volt, hol is tanulta volna? Tullnban, vagy a gárdánál, avagy a Nádor-huszároknál? Mindazonáltal nagy reformokat akart életbeléptetni, miket „Mari néni” hevesen ellenzett. Helyzete türhelenné vált, mennie kellett onnan. De hová? 1848. március 20-án volt esküvőjük, a világfelfordulás közepette, midőn mindenki állása bizonytalanná válik, csatolja magához Görgei a fiatal hölgyet, s most nincs

betevő falatja számára. Szorultságában visszatér a katonasághoz, a honvédségbe; fölveszik rangemeléssel, (bizonyára ezért jött ide, s nem az osztrák seregbe) egyszerre kapitány lesz és Győrre osztatik be. Itt parancsnokával összevesz, s más alkalmazást keres. Egy gyutacs-gyár berendezésével bízzák meg, s ennek tanulmányozására visszamegy Prágába.

Közben, még mint polgári egyén, vasúti kereken eszközölt javítás találmányával akar pénzre szert tenni, jelentkezik a magyar közlekedési miniszternél, gróf S z é c h e n y i Istvánnál, aki azonban tanácsosát, K o v á c s Lajost bízza meg a tárgyalással. Ez aztán rövidesen elutasítja az alkalmatlankodót. Ajánlkozása b. E ö t v ö s József miniszternél a pesti egyetem vegytani tanszékére, sem jár kedvezőbb eredményyel. Gondolható, mennyire emelte ez Görgei szeretetét hazája s annak „független, felelős minisztériuma” iránt. Rideg életet él, mert feleségét egyelőre Toporcon hagyta, ez azonban onnan hamar megszökik és férjéhez Pestre jön. A rövid idő alatt már örnagygyá előléptetett fiatal férj azonban nem lakhatik vele, mert kötelessége a Csepel-szigetre szólítja, hol egyszer mesés alkalmakad becsvágya kielégítésére: kezébe kerül gróf Z i c h y Jenő, a grand seigneur, a volt megyei adminisztrátor és ismert „császármadár”. Görgei fölismeri a páratlan jó alkalmat és vakmerően föl is használja.

II.

Gróf Zichy Jenő telivér „pecsovics” volt, azonban a forradalom alatt nem avatkozott semmibe, hanem egyelőre passzive viselkedett. Mikor Jellacsics szeptemberben rablócsordája élén Magyarországra bevonult és Székesfehérvárt megszállotta, Zichy a bántól saját személyére és birtokai védelmére menlevelet kért és kapott is. Jó oka volt rá, mert hiszen testvérének, a veszprémi püspöknek ugyancsak fölprédálták birtokát Jellacsics emberei, s magát a melyeket az országgyűlés törvénytelenek

tőle. Midőn szeptember 29-én Jenő gróf kocsiján, unokaöccse, gróf Zichy Pál kíséretében kálozdi birtokára megy, Erkulencz hadnagy, Görgei előőrsi parancsnoka elfogja s a menlevelet megtalálja nála. E menlevél birtoka megállapítja a hadnagy szemében a gróf „összejátszását az ellenséggel” s így a hazaárulás büntényét. Ezenkívül a kocsiládájában 43 kiáltványt találnak, V. Ferdinánd királynak azon két proklamációját,

nek jelentett ki. E két „bűnjel” alapján állítja Görgei a két grófot saját haditörvénytörvény elé, melynek elnökségét magához ragadja, igaz, hogy szabályellenesen, mert őt, mint „hadurat” az ítélet megerősítésének joga illette volna meg, de nem az ítélezés; ha pedig úgy tapasztalja, hogy szabálytalanság történt, az ítélet elvetése s a rendes útra terelés kötelessége. Azonban Görgei fölismerte, hogy a rohamos előretörésre ez az egyetlen jó alkalom, tehát félrevetvén a szabályt, cselekedett saját érdekében, brutálisan és önzően.

Könyvében Görgei részletesen foglalkozik ez ügygyel, elmondván, hogy ha az alája rendelt nemzetőr-ezredesnek engedi át az elnökséget, akkor is el van veszve az idősebb gróf, mert annyira gyűlölt egyén volt. (Azt az előnyt tehát, hogy más nevéhez tapadjon e nagy tett dicsősége, nem engedte át másnak.) Elmondja azt is, hogy az egész haditörvényeszkék voltaképpen komédia, mert ott csak az elnök dönt, a többi tag pusztán báb. Maga részéről a Jellacsics-féle menlevélre nem nagy súlyt fektet, tudván, hogy ezt bármily jó hazafi is igénybe vette volna hasonló körülmények között, — annál nagyobb gravamen volt előtte a 43 kiáltvány, melyekre vonatkozólag a gróf azt állítja, hogy azokat inasa tehette a kocsiba s ő nem is tudott róluk. Görgei ezt nem hitte el s mi sem hisszük el, azonban ezért kötél általi halálra ítélni valakit, ha mindjárt az notórius „hazaáruló” volna is, mégis erős dolog volt. Mert nagy különbség van a nyomtatványok pusztán bírása és azok terjesztése között. Ha a grófot rajtakapták volna a ti-

los kiáltványok terjesztésén, akkor némi támpontot lehetett volna találni az árulás tényéré, de pusztán, mert a kocsijában voltak e nyomtatványok, halálbüntetést kiszabni egy emberre, a legkiáltóbb igazságtalanság volt. A kiáltványokat az ország törvényes királya bocsátotta ki, igaz, hogy törvénytelen formában, miniszteri ellenjegyzés nélkül, amiért ellenük az országgyűlés tiltakozott, de azok birlalását nem jelenté ki rögtönítelő bíróság jogköre alá tartozó cselekménynek. Az ifjabbik fogoly, gróf Zichy Pál Pestre küldetvén, ott rögtön szabadon bocsáttatott, mivel a kocsiban, az ő ülése alatt talált kiáltványok otléte teljességgel nem találtatott oly ténynek, melyért csak egy napi fogság kimérése is jogos lett volna. Azonban ez alapon Görgei kimondotta a halálos ítéletet gróf Zichy Jenőre, s azt szeptember 30-án reggel végre is hajtatta.

A kocka ezzel el volt vetve: az ismeretlen fiatal őrnagy neve egyszerre országos hírűvé lett s minden radikális ember benne látta a nehéz idők egyedüli arra termett férfiát, ki nemcsak beszél, de cselekedni tud és mer is. Az október 1-én megjelent véresszájú falragasz a gróf Lamberg meggyilkolásától még ittas tömeget még jobban föltüzelté s a hazát és alkotmányos szabadságunkat féltő higgadtabb elemet is magával ragadta. A volt osztrák tábornokok, kik a magyar hadsereg élén állottak, egymás után mondtak le és távoztak el, a déli harctéren a megmaradóit tábornokok árulása köztudomású volt, a forradalmi, de törvényes alapon álló magyar hadseregnek

nem voltak vezérei. A határozott jelleműnek és igazi forradalmi sereg élére való vezérnek mutatkozó Görgei egyszerre mindenki előtt a legfőbb katonai tisztre méltónak tűnt föl, így Kossuth magához hívatta s miután vele beszélgetvén, őt az elhatározott tettek emberének vélte, azonnal ezredessé nevezte ki s az osztrák határon, Móga altábornagy vezérlete alatt levő sereghez küldte, hogy a vezér működését ellenőrizze s ha úgy találja, hogy a román származású tábornok nem hű a hazához, azonnal tegye le és vegye át a vezetést.

Görgei átlátta, hogy most ő a helyzet ura s a legmagasabb rang elérése ügyességétől függ. Egész természetes hangon jelenté ki, hogy ő mint alárendelt ezredes nem csaphatja el a tábornokot, ehhez legalább is tábornoknak kellene lennie. Kossuth, vak bizalmában, belement a csapdába s a fiatal tisztnek azonnal tábornoki kinevezési oklevelet adott át, megkérvén, hogy ezt tartsa titokban s csak az esetben mutassa föl, ha közte és Móga között törésre kerülne a dolog. Maga is érezvén azonban a lépés elhamarkodott voltát, utána ment a táborba, hogy Görgei valahogy idő előtt ne publikálja a kinevezést. Midőn a becsületes Móga észrevette, hogy benne nem biznak, önként félreállott az útból és erre Kossuth a Görgei tábornokká kinevezését kihirdette s a tapasztalatlan, fiatal vezért az egész feldunai hadsereg parancsnokságával megbízta. Görgei elérte célját: pár hónap alatt főhadnagyból tábornok lett, — egyedül egy hóhérkötél segítségével, melynek a szédítő gyors emelkedést köszönhette.

Mert közbeeső összes hadi tényei a Perczel Móriccal együttműködés folytán elért Róth és Philippovics-féle kapitulációból állanak, melyet azonban Perczel ismert vad erélye és nem Görgei taktikai tudása ért el. Ez alkalommal újból kitör Görgei jellemének rút vonása: a másokat kicsinylő, mindenkit lenéző és gúnyoló önteltség, mely a két törzstiszt között szakításra és halálos gyűlöletre vezet. Ez magyarázza meg Görgei eljárását Perczellel szemben Moórnál, midőn nem megy segítségére, hanem a gyöngye hadtestet lemészároltatni hagyja, mikor pedig saját csapatai oly közel állanak Perczelhez, hogy a csata folyama alatt oldalba kaphatta volna Ottinger vas-dandárát.

Másfél hónapig teljesít Görgei határőri szolgálatot Pozsonytól északra és délre. Ez alatt Windischgraetz tábornagy szervezkedik és 60.000 főnyi erővel indul meg Magyarország ellen. Görgei terve már eredetileg is az volt, hogy rögtön a schwechati csatározás után Győrt szállja meg a magyar sereg s ott várja be a támadást. Ez eljárással a Dunántúl nagy része azonnal föladatott volna s az ország segélyforrásainak egy tetemes része eldugul vala. Egészen természetes, hogy ebbe Kossuth nem egyezik bele, de új tábornokát az ország határainak megvédésére utasítja. Egyúttal azonban, hogy Görgeit ne kedvetlenítse el s neki a győri terv kivitelére alkalmat adjon, Győr erődítését is elrendeli, visszavonulás esetére oltalmul, mint stratégiai belső vonalat. Mikor aztán rákerül a sor a visszavonulásra, Görgei dacosan átvonul Győrön és

meg sem kísérli ott az ellenállást. Most már nem kell neki Győr, mert azt a kormány erősítette meg és nem ő. A Honvédelmi Bizottmány megparancsolja neki, hogy legalább Felső-Gallánál foglaljon állást és tartóztassa föl a főváros felé törő ellent, — Görgei föladja ezt az erős állást is, pedig Kossuth leveléből tudja, hogy Perczeit is fölrendelték a stájer-határról, hogy vele egyesüljön és így tekintélyes haderővel rendelkezzen. Ez egyesülés azonban nem kell Görgeinek, mert Perczel az idősebb tábornok, s akkor neki fölebbvalója lesz, s neki engedelmeskedni kell. Ezenkívül a kettőjük között Déghen történt összeszólalkozás és abból kifolyólag Perczel ígérete, hogy agyonlöveti őt, még szájaizében volt, tehát semmiképpen sem akart együtt működni azzal az emberrel, kiről föltételezhette, hogy adandó alkalommal e szavát be is váltja. Gyors iramokban közeledett tehát a főváros felé, kárörömmel gondolva Perczelre, kit az eléje vágó üldöző bizonyára tönkre fog verni. December 29-én Bicskére teszi át főhadiszállását, nem törődve azzal, hogy Perczel belefut az üldözőkbe. Néhány gyenge zászlóaljat ugyan — tessék-lássék — elküld Perczelnek, kinek egész serege ezzel együtt sem tesz ki 6000 embert, az üldöző sereg pedig, mely elől Görgei lihegve menekül, 16.000 főnyi rendes csapat, többnyire nehéz lovas és túlnyomó tüzérség.

A december 30-iki moóri csata miatt megvádolták Görgeit, a többi között Horváth Mihály is. Görgei „P.” jegy alatt (a közhiszem szerint Görgei István) tett közzé tanulmányt e csata lefolyásáról, mely tanul-

mány alapján őt a közvélemény fölmenté a cserbenhagyás vádja alul. Véleményem szerint azonban Görgeit fölmenteni azért nem lehet, mert neki határozott parancsa volt a Perczel hadával egyesülésre, mely esetben a csata esélyei a magyarok javára fordulnak. Ő ehelyett pár száz embert küld el s azzal tovább jön Buda alá. A magyarok részén még a terep nehézségei is előnyül számítottak volna s a föld népének rokonszenve a nemzeti ügy iránt, — azonban megközelítő erejű seregek is kell ott lenni. Perczel 6000 emberéhez Görgei 12 ezere, esetleg jobbszárnyul a komáromi helyőrség, győzelmesen mérkőzik meg Ottinger dandárával, — így, magára hagyva, leveretett. Görgei boldog volt: az egyetlen győztes vezér, Perczel, ki eddig nem futott, hanem kergetett, le volt törve, az országgyűlés és a kormány az ő védelmére és kegyelmére utalva. A Buda előtti döntő csata eszméjét is elveti, a kormányt és országgyűlést sorára bizza s maga megindul a Fölvidékre, hogy hatalmát és tábornoki rangját fitogtassa „Mari néni” előtt, ki a hét szilvafa kormányát sem akarta korlátlanul rábízni s most Kossuth egész hadsereg fővezérséget bízta rá. Most bánhatja már „Mari néni”, hogy Arthurt félreismerte, kérjen tőle bocsánatot ezért.

Január 6-án kiadja a „váci proklamáció”-t és neki indul a bányavárosi kalandnak.

III.

Megismertük eddigi működéséből Görgeit mint hadvezért, — Vácon előtérbe lép Görgei a politikus. Amaz a mindig futó katonára, emez a nemzeti ellenállás erkölcsi alapját lerombolni akaró kétkulacsos, ki már itt kezd az ellenségnek udvarolni, hogy a dolgok rossz vége esetén saját bőrét minden esetre biztosítsa.

Mikor Kossuth Görgeit bizza meg a feldunai hadsereg főparancsnokságával, polgári főhatóságként melléje rendeli Csány Lászlót, ezt a kifogástalan nagy hazafit, kiben úgy megbízhatott, mint saját magában s ki elveit tényleg bitófán szenvedett halálával pecsételte meg. Csány egykor lovas-kapitány volt, tehát a dilletáns hadvezér Görgei nem nézhetette le őt, mint a katonai tudományokban teljesen járatlan „prókátor”-politikust, egyénisége is tiszteletet gerjesztő volt, erélyessége pedig közismert. Csány volt a feldunai hadsereg politikai vezére addig, amíg e szeregnél tartózkodott, — Görgei lett azután, mikor már Csányt a kötelesség másfelé szólította. E két korszak közötti különbség szem-

léletére három okmány fekszik előttünk, mindhárom a feldunai hadsereg nevében tett politikai kijelentés.

A magyar szabadságharc alatt egyetlen katonai testület sem tett politikai kijelentéseket, csak a Görgeié. Nem is az a hadsereg dolga, hogy politikai nyilatkozatokat bocsásson közre, hanem az, hogy verekedjék. Görgeit illeti az a kétes dicsőség, hogy hadseregéből politikusokat képezett, kik e foglalkozást a csatavivásnál fontosabbnak tartották. Aligha Csány eszméje volt e nyilatkozatok közzététele, ő csak rábeszélte magát Görgei által, kit megfoghatlanul bár, katonai lángésznek tartott.

A „*Feldunai m. kir. Hadsereg szózata*” címet viseli az első nyilatkozat, 1848. nov. 26-áról van keltezve s Csány László fő-kormánybiztos és Görgei Arthur tábornok által aláírva. Benne a többi között a következő nevezetes kijelentés olvasható:

„... Mi a nemzet képviselőiben ismerjük föl azon hatalmat, mely törvényesen *egyedül* intézkedik az alkotmányos Magyarország ügyei felett: hogy a hatalom kifolyását, a *Honvédelmi Bizottmányt tökéletesen jogszerű kormányunknak tekintjük*; ... és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsait hiven teljesítettük, úgy ezentúl, sem biztatás, sem fenyegetés által meg nem ingatva, rendeléseit kötelességünk szerint teljesíteni szentül fogadjuk.”

Ez első okmány szerint tehát Görgei az

ország színe előtt szent fogadást tesz arra, hogy az országgyűlés és a Honvédelmi Bizottmány minden rendeletét, lévén ez az országnak egyedüli jogszerű kormánya, kötelessége szerint teljesíteni fogja. Válasz e kiáltvány az V. Ferdinánd által aláírt alkotmány-ellenes kamarilla-szózatokra és Windischgrätz tábornagy kiáltványaira; Amennyiben a feldunai hadseregben oly egyének volnának a tiszti karban, kik ezzel ellenkező nézetet táplálnak, azoknak e nyilatkozattal kinyitott az ajtó az eltávozásra: mehetnek, még nem késő. De erre senki sem ment el, — aki akart, elment már előbb.

Pár nap múlva jön a december 2-iki trónváltás: novus rex, nova lex! Görgei idején valónak tekinti, hogy a hadsereg általa vezetett csoportja erre is tegyen nyilatkozatot. Ugyancsak Pozsonyban, december 10-én jelenik meg a második számú nyilatkozat, most már nem „királyi” hadsereg, csak „Görgei Arthur tábornok a felsődunai magyar hadsereg nevében”, Csány László aláírása nélkül, jelentvén ki a többi között ezeket:

..... A hadsereg kinyilatkoztatja, hogy Magyarország törvényes függetlenségét és a nemzet alkotmányos jogait az országgyűlés és az általa *megbízott kormány parancsaihoz képest* védeni és oltalmazni szent kötelességének tartja. Kinyilatkoztatja továbbá, hogy ... az ország ügyeibe *bárki által megkísértendő beavatkozást bitorklásnak fog tekinteni*, hogy az országot, az országgyűlés törvé-

nyes tekintélyét és az általa felállított kormányt az ország és alkotmány iránti hűség zászlója alatt, minden idegen bitorlás, minden hatalom és megtámadás, ellen utolsó csöpp vérig védeni el van határozva.” Ismét Görgei tesz tehát fogadást arra, hogy mindenki ellen (azaz: *az új uralkodó és hadvezérei ellen is*) az utolsó csöpp vérig fogja védeni az országgyűlést és a Honvédelmi Bizottmányt, mint Magyarország törvényes kormányát. Amennyiben még e nyilatkozat után volna a iélsödunai (többé nem királyi, csak) magyar hadseregben olyan ember, ki a nemzet ellen, az új uralkodó érdekében akarna harcolni, újból és végleg kinyittatik neki az ajtó: mehet! De nem ment senki, mert nem volt már kinek mennie; aki megmaradt, az úgy gondolkozott, mint az országgyűlés és, amint Görgei azt színlelte. Hat nap múlva kezdődik Görgei nagy futása. „Az utolsó csöpp vérig” védendő országgyűlésért és kormányért Görgei semmiképpen sem akarja az első csöpp vért is kiöntani. Megiramodik tehát és egymás után adva föl a védelmi állásokat, Buda alatt terem. A Honvédelmi Bizottmány hiába küldte neki a parancsokat, — ő nem engedelmeskedik, Kossuth hiába írja igazán szivreható leveleit. — ő azokat félredobja és menekül Windischgraetz elől. Az önfejű, makacs Perczel, maroknyi hadával engedelmesen helyt áll és szétvereti seregét, de legalább megkísérli az ellenállást, ameddig lehet. Nem ígérgette, mint Görgei, ki Magyar-Óvárról ezt írja Kossuthnak (1848. dec. 17-én): „Itt minden esetre bevárom az ellenséget, ha csak

meg nem kerül Kapuvárnak.” Az ellenség őt meg nem kerülte Kapuvárnak, de Görgei azt be nem várta Magyar-Óvárótt, mert két nap múlva ezt jelenti Kossuthnak: „Győrt körömszakadtig fogom védeni . . . Maroknyi népemmel Győrnél leonidási harcot fogok vívni.” Természetes dolog, hogy semmiféle szakadtig nem védte Győrt, a leonidási harcból ephialtesi menet lett s ő Bábolnáig hátrál, hol végre rövid csatározásra megáll. Itt — szerinte — a huszárok gyávasága miatt elveszti a kis csatározást és Bicskéig fut. Maga is érzi, hogy eljárása nagyon furcsán állhat katonai tisztesség dolgában, mert egyik bajtársának, (nem mondhatom: bizalmasának, mert ilyenje nem volt soha életében) Bikkessy őrnagynak dec. 29-én, Felső-Galláról keltezve ezt írja: „Nagyon csodálnám, ha még a nemzet bizodalját bírnám; a nemzet az enyémet már rég elvesztette s csaknem azt hiszem, hogy hadseregem és enmagam részére nem marad egyéb hátra, mint becsületes halál a csatatéren Buda előtt.” Bicskéről Kossuthoz dec. 30-án (a moóri csata napján) megint ír: „Nézetem szerint be kell várnom és visszavernem az ellenséget; mentől beljebb az országban, annál nagyobb kilátással; de természetesen tekintettel arra, hogy ne közvetlen a főváros tövében történjék.” Három nap múlva aztán föladja a fővárost és megindul a bányavárosi kalandra. A „becsületes halál” helyett a félország végigdözsölését választja, mely minden esetre édesebb, mint a hazáért meghalni. S most már ez az ember, ki egyetlen szavát nem váltja be, ki az országgyűlést és a kormányt állandóan ámítja, mert védelmet

ígér neki és „utolsó csöpp vérig védelemről, „leonidási harc”-ról és „becsületes haláráról beszél, mialatt folyton menekül, előáll Váccon január 6-iki hírhedett kiáltványával és jan. 10-iki hadiparancsával, melyben a Honvédelmi Bizottmányt s az országgyűlést gyávasággal vádolja s nekik az engedelmességet nyíltan fölmondja. Indoka az, hogy az országgyűlés és a kormány mért nem várta be Pesten a győztes osztrák hadsereget és mért nem akasztatta föl magát testületileg Windischgrätz által addig, míg a hős „feldunai hadsereg” futva menekült? A katona fut, — a polgár pedig álljon helyt és végeztesse ki magát! Ez lett volna Kossuthék kötelessége s ez idétlen nézetet vallják ma is a Görgei-imádók, könyveikben.

A moóri csata elvesztése után s azt látva, hogy Görgeit futásában megállítani nem lehet, az országgyűlés dec. 31-én éjjel azt határozta, hogy az ellenállás egyáltalában lehetséges vezetése céljából átteszi székhelyét Debrecenbe. A kivonulás jan. 1-én meg is kezdődik, az ottmaradt tábornokok Csány elnöklete alatt hadi tanácsba gyűlnek össze, megbeszélni a legközelebbi teendőket. Görgei az egyetlen sereg-parancsnok, kinek van serege, a többi szétszórt csapatok felett rendelkezik, ha azokat össze tudja szedni. Görgei akarata az irányadó s ő azt teszi, ami neki tetszik, ő pedig a felvidékre akar menni, miután a legsürgősebb, sőt életkérdés az, hogy a Tisza-vonal védessék meg, hogy a törvényhozás és kormány levegőt nyerjen az ellenállás szervezésére. Tőle azonban történhetik a kormánnyal akármí, — ő a felvidékre akar menni. Csány vérző

szívvel enged, a haditanács legalább azt köti ki, hogy Lipótvár fölmentésére siessen, vagy Komáromnak kerülve, fenyegeesse Windischgrätz hátvonalát s így gátolja meg azt, hogy az tovább haladjon Debrecen felé. Görgei e feltételt elfogadja és természetesen nem teljesíti. Hisz ő nem a hazának akar szolgálatot tenni, hanem „Mari néni”-nek mutatni meg, hogy „ki vagyok én!” Elvonul tehát Vácig s ott kiadja kiáltványát, most már Csány ellenőrzése nélkül.

Ehhez hasonló iratot a világirodalom nem mutat föl, érdemes volna egészben lenyomatni. A fővezér saját hadseregét hívja föl ítélő bírál magá és a kormány között, de előre is elítéli a másik felet és magának megszavazza az engedetlenségi engedélyt. Kétszínűleg megvádolja magát, amiért a Honvédelmi Bizottmánynak a határvédelem kívánalmában és Bicskén a Buda előtti első hadvonalba visszahúzódás iránt engedett, most azonban kijelenti, hogy ezentúl fölmentve érzi magát minden engedelmességi kötelék alul, mivel a kormány „a fővárost megfoghatatlanul rögtön elhagyta” s az ellenséges fővezérhez békeküldöttséget menesztett. E két oknál fogva a sereg nevében kijelenti, hogy:

„1. A feldunai hadtest hü marad esküjéhez, az V. Ferdinánd király által szentesített magyar alkotmány fentartására nézve és azt minden külellenség ellen meg fogja védeni.

2. Ugyanazon határozottsággal fog a feldunai hadtest mindenki ellen föllépni, kik az ország bensejében éretlen republi-

kánus izgatásokkal meg akarják buktatni az alkotmányos királyságot.

3. Az alkotmányos monarchia fogalmából, mely mellett a feldunai hadtest az utolsó emberig küzd, önként következik, hogy csak azoknak a parancsoknak engedelmeskedik, melyek a magyar királyi felelős hadügyminisztertől, vagy az ez által kinevezett helyettestől (jelenleg Vetter tábornok) törvényes formában érkeznek hozzá.”

Ez irat amellet, hogy perfid, nagy mértékben együgyű is. Görgei igen jól tudta, hogy V. Ferdinánd nem uralkodó többé, hiszen december 10-iki nyilatkozata éppen e tény megtudása folytán keletkezett, azt is tudta, hogy a feldunai hadtest kedvéért nem fog visszatérni a már elhagyott trónra, tehát az iránta tüntetőleg hangoztatott hűség politikai képtelenség. Azonban most ő egyszerre adja a naivat, mint aki nem tudja, hogy új uralkodó van s a régi iránt nincs többé alattvalói hűség. Azt is igen jól tudja, hogy a király által kinevezett magyar hadügyminiszter (Mészáros tábornok) régen megszűnt fungálni mint ilyen s csak mint a Honvédelmi Bizottmány kültagja viszi a hadügyeket. Az iránta tanúsított fogadkozás tehát idétlen fogás s csak arra való, hogy ne mondhassák, mintha Görgei teljességgel semmiféle fölebbvalót nem akarna elismerni maga fölött. Végül a „republikánus izgatások” fölemlegetése újra ámitás, mert a Debrecenbe menekülés alkalmával a republikánusok nagyon is kis-

lelkűek lettek s a Deák-féle békeküldöttség megjelenése Windischgrätz előtt nagyon is azt bizonyítja, hogy a küldöttséget menesztő országgyűlés mitsem akar tudni republikánus áramlatról, de keresi a tisztességes kiegyezést, még az új uralkodóval is, ki elé bocsáttatni óhajt.

Az egész nyilatkozat nem volt más, mint a szabadságharc erkölcsi alapjának megtámadása, a törvényhozás és a kormány diszkreditálása a nemzet és a hadsereg előtt, — Görgeire saját magára nézve pedig, a hadjárat rosszul végződése esetén a biztos bűnbocsánat megnyerésére tett első nagy lépés. E nyilatkozat nyilvános visszaszívása volt az előző kettőnek, kegyelmi kérvény a csepelszigeti csínyért s annak demonstrálása, hogy Görgei és hadteste a kormányt kiszolgáltatja Windischgrätznek, ki most már mehet Debrecenbe, összefogdoshatja a „juntát” s rakásra akasztathatja, Görgei serege nem fogja védeni. Görgei a kétszer mehtagadott uralkodót bűnbánólag újból elismeri, kegyelméért esd és nyíltan ellene fordul a magyar törvényhozásnak és kormánynak, melyet ezennel leskártol.

IV.

A váci kiáltvány megmutatja nekünk Görgei alapjellemének legkiáltóbb vonásait, a *gőgöt*, az igazságiszonyt és a hiúságot, nagyfokú hálátlansággal kapcsolatban. Saját műve bizonyítja az előbbit, mert aki minden kortársáról oly végtelenül kicsinylő véleményt táplál, mint Görgei, az csak a nagyfokú gőg által vezetteteti magát. Nem szólva a többi magyar tábornokról, kik közül különösen Kossuth személyes hívei (Asbóth, Nagy-Sándor, Guyon, Kmety s mások), a világ legutolsó katonái az ő szemében, de akivel soha összetűzése nem volt, még Bem is csak „gyanús kalandor” előtte, s a „Petőfi polyákja”-tól még a katonai tudást is elvitatja. Az ellenség ugyan más véleményben volt Bemről, pl. Haynau hadtörténetírója. Ramming (a „Sommerfeldzug” szerzője) őszinte elismeréssel viseltetik Bem hadvezéri tehetsége iránt, csak Görgei, az igazi hadvezér-dilettáns tartja őt dilettánsnak. Az egyedüli katona, kit a magyar vezérek közül elismer, Aulich Lajos, ki öreg alezredes létére engedelmesen rendelte magát a fiatal főhad-

nagy-fővezér parancsai alá, a napóleoni háborúk vén katonája a vegyész-gyakornoknak, ki sohasem szagolt lőport. Egyedül Aulichról ismerte el, hogy jeles katona, azon őszinte gyónásában, melyet egy ízben Ballagi Aladár egyetemi tanár előtt tett, kimondván, hogy ő bizony a hadvezetéshez, mikor hadvezérré lett, semmit sem értett, csak lassan tanult bele, látva, hogy a keze alatt levő igazi katonák hogy csinálják azt. Könyvei után ítélve, azonban azt kellene hinnünk, hogy Napoleon összes hadjáratait végigcsinálta a „kis káplár” vezérkarában.

A nagyfokú hálátlanságot illetőleg, emlékeztetem a szíves olvasót azon körülményre, hogy 1848-ban Görgeinek és ifjú nejének nem volt betevő falatja, mivel lebergi egyetemi magántanársága (melyre — Görgei István műve szerint — „ki volt nevezve”) egy fillér jövedelemmel sem járt. Görgeiné naivul megírja naplójában, mily túrhetetlen lett helyzetük Toporcon, hol a család legnagyobb része (Arnold bácsi, Géza bácsi stb.) aulikus volt és a jobbágyok fölszabadítása miatt gyűlölte a szabadságot, viszont meg „Mari néni”-vel „számos összekoccanása volt Arthur-nak”. Ez aztán május végén otthagyja a hét szilvafát és Pestre jön, azon szándékkal, hogy „*nem lesz katona, nem kockáztatja életét és egészségét.*” Ezért próbálkozik a minisztereknél, de végre, minden kötél szakadván, nincs más hátra, mint beállni katonának, s ezzel megmenteni magát és nejét az éhenhalástól. Itt öt hónap alatt tábornokká lesz, havi ezer forint fizetéssel, amennyit Lembergben kétszáz évi tanárság után sem kapott volna; fővezérré, mire nem szolgált rá

katonai tudással, mert a Tácnál végzett kis haditett oly jelentéktelen cselekedet volt, amelyet azon időben minden guerilla-vezér megtett, — e nagy dolgokért Görgei azzal fizet, hogy a Honvédelmi Bizottmányt saját katonái ítélőszéke elé hurcolja és tekintélyétől fosztja meg. S azzal, hogy hiúságának áldozzon, s magas rangját szülőhelyén fitogtassa, nekiindul a bányavárosoknak, fittyet hányva a kormány azon parancsának, hogy a Tisza-vonalat fedezze s a Debrecenbe menekült közigazgatás és törvényhozás új székhelyét biztosítsa.

Görgei bányavárosi kalandját úgy szokás feltüntetni, mint a stratégiai tudás remekművét. Állítólag hadiiskolában is tanítanak, mit nem hiszek, már csak azért sem, mert az osztrák hivatalos munka (Nobili „Winterfeldzug”-ja) kicsinylőleg szól róla. Görgei a haditanácsban azon feladatra vállalkozik, hogy a szorongatott Lipótvárt, a kis magyar Termopylét fölmenti, esetleg Komáromra csap le, honnan »az ottani helyőrséget magához vonja, s Windischgraetz hátvonalába kerül, így beállítva, tetszetős volt a terv, nem csoda, ha a haditanács, még az öreg Csány is, kinek pedig Debrecen védelme feküdt szívéen, beleegyezett. Elhitték Görgeinek, hogy Lipótvárt levő testőr-pajtását, b. Mednyánszkyt (a későbbi vértanút) meg akarja menteni, s okvetlenül Lipótvárnak megy. Nem ismerték Görgeit, ki ugyan nem törődött azzal, mi lesz Mednyánszky sorsa és az egész kis helyőrségé. Közeledtére ugyan az osztrák ostromló sereg sietve húzódott vissza, ő azonban közönyösen odább haladt, sorsára bízva a testőr-pajtást. Rövid utón most Debrecennek kerül-

hetett volna, azonban akkor talán el sem hiszik neki a Szepességben azok, kik Adél életét ott megkeserítették, hogy Arthur az a nagyhatalmú magyar fővezér, ha nem mutatkozik ott teljes pompájában, egész serege élén. Ezért kellett tehát a Szepességnek kerülnie, mert azt a kis pénzt, ami Körmöcbányán és Selmecen volt, már úgylis megkapta. Mikor Debrecenben a váci kiáltványt a Honvédelmi Bizottmány tagjai elolvasták, mód nélkül fölháborodtak Görgei ellen, azonban nem volt mit tenni mást, mint elfogadni Görgei föltételét és neki Mészáros Lázár útján küldeni parancsot, hogy azonnal forduljon a Tisza felé és védje meg Debrecent, mely Mészáros kassai veresége folytán komoly veszélyben forgott a Schlick-féle osztrák hadtest részéről. Tóth Bódog főhadnagy, Mészáros és Kossuth futára, a hadügyminiszter szigorú parancsával már január 14-én Selmecbányán utóiéri Görgeit és át is adja neki azt. Görgei előtt nyitva az út a Tiszára, második fölvidéki útja alkalmával sem kellett a Szepességnek kerülnie, hogy Debrecenbe jusson, azonban ő most már Mészároost sem ismeri el törvényes felebbvalójának, s parancsát félredobva, megy a hét szilvafa alá. Január 6-ika a kiáltvány dátuma, 14-én kapja a hadügyminiszter parancsát, tehát nyolc napra rá, s ez idő elég neki arra, hogy most már ezt is eldobja, minden indokolás nélkül. Másra várt ő, s ezt meg is kapja január 26-án: az osztrák visszhangra, mely neki a büntetlenséget és esetleg a megélhetést megígéri. Ez nap jelentkezik nála Windischgraetz futára, s őt serege átadására szólítja fel. Görgei válaszul ismét a váci kiáltvány néhány

(nem is egy) példányát adja át, hadd küldjenek belőle Bécsbe is. Erre adja ki Windischgrätz alantabb olvasható parancsát az alantas tábornokokhoz Görgei személyére vonatkozólag.

Biztosra vehetjük, hogy Windischgraetz ekkor ismerte már a váci proklamáció teljes szövegét, hiszen azt Görgei Vácon könyomatu példányokban készítteté el és seregében szétosztatta. Alig hogy ő onnan elvonult, ott termettek az osztrákok és ha mástól nem, a nyomdásztól kaphattak példányt a nyilatkozatból. Mást e nyilatkozatból Windischgraetz sem olvashatott ki, mint azt, hogy Görgei fölmondotta az engedelmességet a magyar kormánynak, s a „király” hűségére akar visszatérni. Ezért bizalommal küldi hozzá „Hrankay József kapitányt” mint futárt, valószínűleg Görgei Guidótól megtudván, hol lakik Arthur felesége, s attól kérve ajánló-levelet a magyar tábornokokhoz. Mészáros Lázár írja emlékirataiban, hogy Görgei egész magyarországi pályafutása alatt állandó összeköttetést tartott fönn Béccsel, s ezért hisszük, hogy közvetítője a folytonosan osztrák szolgálatban álló bátyja volt.

Windischgraetz futárának nevét G ö r - g e i n é adja tudtunkra naplójában, melynek egyik helyén ezt írja:

„Még L u c s i v n á n voltam, amikor egyizben fölkeresett engem egy ismeretlen férfiú. Mint H r a n k a y J ó z s e f nyugalmazott kapitány mutatkozott be s ajánló-levelet kért tőlem Arthurhoz, akihez Windischgraetz nevében megy el, hogy fegyverletételre bírja. Windischgraetz herceg azt mondta neki: én nagy befolyással va-

gyok Arthurra, kérjen tőlem ajánló-levelet. Én Hrankay urat mereven visszautasítottam és kijelentettem neki, hogy férjemre semmiféle befolyást nem akarok gyakorolni.

De Hrankay még így is elment Arthurhoz, aki éppen akkor Rózsahegyen táborozott. Hrankay a Windischgraetz nevében ezeket ajánlotta Arthurnak:

1. Görgei a katonáit elvezeti az osztrák táborba.

2. Ezért kap élete fogytáig bőséges kegydíjat, biztos existenciát és külföldre szöktetik.”

Görgei nem akasztatta föl Hrankay urat, hanem átadta neki a váci kiáltványt Windischgraetz számára. Vajjon mert volna-e Hrankay ily ajánlattal Damjanichhoz közeledni? Windischgraetz tudta, kihez forduljon, s Világos mutatja, mily eredménnyel tehette meg kerítő ajánlatát.

Hrankay megviszi a hercegnek Görgei válaszát, a váci kiáltvány több példányát, mire Windischgraetz febr. 5-én a következő körlevelet intézi alvezéreihez:

„..... cs. k. tábornok úrhoz.

Miután a felkelők vezérét, G ö r g e i t, a lázadók elcsábították és elragadták, jelenleg azonban az úgynevezett Honvédelmi Bizottmánynyal szakított és kész legkegyelmesebb Urunk, Császáruk és Királyunk ő felsége jogaiért küzdeni, így csak eltévelyedettnek látszik, azért ön,

Tábornok úr, a parancshoz alkalmazkodva, akárhol találkozzék is Görgeivel, szólítsa föl békés utón a meghódolásra, ez esetben kijelentvén neki, hogy teljes bocsánatot nyervén, Magyarországon kívül bárhol szabad tartózkodási helyet választhat magának.”

Íme Windischgraetz köriratának szövege és a Görgeinével „Hrankay” által közölt ajánlat lényegében födi egymást, s akik a Windischgraetz-féle levelet talán Asbóth Lajos koholmányának tartanák (mert az ő „Emlékiratai”-ban fordul e levél először elő), ez irat hitelességében többé nem kételkedhetnek, mert azt Görgeiné erősíti meg naplójában.

Láthatjuk tehát, mit ígért az osztrák katonai kormányzat Görgeinek esetleges árulása esetére, ezt meg is kapta Világos után, a végrehajtott árulás díjául.

Hogy az osztrák seregben az árulás ilyen jutalmazása akkor szokásos lehetett, bizonyítja b. H a y n a u Gyula táborszernagynak Komárom ostroma alatt Klapkához intézett levele (Pest, 1849. aug. 31.), melynek záradéka így hangzik:

„Önt illetőleg, parancsnok úr, még hozzátehetem, hogy azon esetben, ha a vár az osztrák csapatoknak haladéktalanul és föltétlenül átadatik, ön saját személyét illetőleg a legnagyobb megnyugvással számíthat nagylelkűségemre, egyébként is

olyan ember lévén, aki mind ígéreteit, mind fenyegetéseit be szokta váltani.

„Végül tudomására hozom, hogy Görgei Arthur egy általam hozzá intézett levél szerint teljes bocsánatot nyert.”

Mint Haynau később, úgy Windischgraetz a hadjárat első szakában császári „Alterego” volt, kinek ígérete föltétlenül érvényes minden körülmény között. A mindenképen jó vég felől tehát Görgei meg volt nyugtatva, csak Windischgraetz késett meg az ajánlat megtételével. Ha Görgei legkésőbb Szélaknán kapja meg a herceg iratát, mikor még bekerítettetését oly módon maga eszközölhette volna, mint aug. 12-én Világosnál, a magyar hadjárat hamarabb bevégződött volna. Azonban már január végén kimentí Görgei egész seregét a kelepcéből a becsületes, öreg Aulich ezredes, ki a Körmöcbánya környékén lakó hazafiak egyikétől megtudja, hogy az egérfogóból, melybe Görgei seregét belevitte, egy beomlott bánya-tárnán át van menekülés, azt hirtelen kitisztíttatja, s azon csapatával átvonul. Görgei kénytelen-kelletlen utána megy s a honvédsereg a szégyenletes elfogatástól meg van mentve.

Windischgraetz herceg amnesztia-levele épen február 5-éről van keltezve, amely napon Guyon elfoglalja Branyiszkót, de mely napon Görgei (saját könyve bizonyága szerint) a megejtendő fegyverletételről elmélkedik. Windischgraetz a budai királyi palotában és Görgei a lócsei vendéglőben egymásra gondolnak, s mindkettőjük gondolata Görgei kapitulációja. Ezalatt pedig Guyon Richard Esq. verekszik és utat tör az elmélkedő Gör-

geinek Kassa felé, hogy egyesülhessenek Klapka ezredes hadával, mely egy percig sem gondolt, még Mészáros alatti megveretése alkalmával sem, a kapitulációra. Igaz, hogy Windischgraetz a jó öreg Mészáros Lázárt nem is merte volna ilyen ajánlással megkönyékezni.

Hogy Windischgraetznek e jó gondolata ily későn jött, az elég baj volt a császári fegyverekre. De még nagyobb baj volt a herceg félelme a debreceni úttól, ő még a régi divatú katonák közé tartozott, kik, ha egyszer téli szállásra vergődnek, onnan nem mozdulnak ki szívesen. Mi gátolta őt abban, hogy ne menjen Debrecenbe, megsemmisíteni az országgyűlést és Kossuthot, ki egy-maga több volt, mint az egész feldunai hadsereg, mely eddig mindig csak futott és most kiáltványában a nemzeti ügytől is elszakadni késznek nyilatkozott.

De Windischgraetz nemcsak gyöngé katoná, de még gyöngébb politikus is volt. Ő azt hitte, hogy egy fölkelte országot akkor lehet megfékezni, ha egyetlen hadseregét semmisítjük meg. Ezért legfőbb feladatának Görgei üldözését tekintette, azonban ebben is csak félrendszerrel élt, egyetlen hadosztályt küldve utána, maga pedig kényelmesen várt a kitavaszkodásra. Mikorra aztán kitavaszkodott, akkora Windischgraetz herceg örökre befagyott, mert Kossuth ezalatt annyi hadsereget teremtett, amennyit Magyarország keleti része csak adhatott.

Az első és főparancs a stratégiában a futó ellenség üldözése mindaddig, míg az meg nem semmisül teljesen. Windischgraetz előtt két sereg volt; Görgeié, mely fölfelé

menekült és Perczelé, mely 6000-re kiegészítve a Tisza mögé vonult. Az első után küldte Csórich altábornagyot a Wysz és Jablonovszky dandárokkal. Ez elég volt Görgei nyugtalanítására és üldözésére, kevés arra, hogy megsemmisítse őt, ki Vácánál a kormány által oda összevont 5000 rendes katonát is magához csatolván öt teljes hadosztály felett rendelkezett.

A másik után eredt a moóri győző Ottinger a maga „mészáros dandár”-ával. Szolnokot már január 13-án elfoglalja, itt hallja, hogy Török-Szent-Miklóson nagy magyar hadsereg van, nem mer tovább menni, fia tudta volna, hogy itt csak Perczel seregének töredékei vannak, vezér nélkül, egyetlen őrnagy parancsnoksága alatt s ott az erkölcsi erőt Madarász József képviseli! De hát az osztrákoknak rosszul fizetett kémeik voltak, Windischgraetz egy-egy fontos tudósítást öt-hat forinttal díjazott, ezért bizony egy kém sem kockáztatta életét. (Schlesinger: „Aus Ungarn” 99. lap.)

„Ilyen országban” írja a Nobili-féle munka, — „hol nem lehet tudni, honnan támad elő a hadsereg, hol időznek a csapatok, nem lehetett Budapestről kimozdulni.” Persze, hogy nem, különösen, ha valaki nem akar a kényelmes királyi palotából kimozogni, hogy valami faluhelytt kucorogjon nádfedeles „főhadiszálláson”. Windischgraetz tehát maradt, várva a jelentéseket, küldve a rendeleteket és hagyva, hogy a magyarság erősödjék.

Már az öreg Radetzky kissé másféle katona volt, mint tábornagy-kollégája.

Egyik, éles megfigyeléséről tanúskodó művében („Ausztia helyzetének katonai méltatása”, írva: 1828. januárjában Budán) így nyilatkozik a hivatásszerű és a polgárkatonák közötti harcról:

„A polgárkatonák és rendes hadseregek közötti háborúk eleinte rendszeresen vereséggel járnak az előbbiekre nézve, de a honvédség, kitartásával mégis elnyeri jutalmát. A polgárkatonát a gyakorlat képezi valódi harcossá. Csakhamar kiösméri ellenfele gyöngye oldalait, azt fölhasználja s az állandó hadseregek felett kiváló előnyei vannak a honvédségnek. Az első abból áll, hogy hadi műveleteik a maguk egyszerű természetességükben mentek minden cikornyától, s ezzé nem is fajulhatnak, továbbá, hogy minden terepen használhatók. További előnyét abban látjuk, hogy a polgárkatonaság hamar és könnyen egészítheti ki magát, mert ott, ahol ezek mozognak, egész tömeg fegyverfogható polgár van még. A harmadik és legfőbb előnyt abban látjuk, hogy ezek saját biztonságukért, jólétükért és fönmaradásukért küzdenek. Náluk az erkölcsi eszközök teljes erejükkel hatnak. Eltagadhatlanul azonban az a fél marad mindig győztes, mely leginkább el van tökéltve arra, hogy győztes maradjon”. („Denkschriften milit-polit.-Inhalts” 449. 1.)

Ha ezt Windischgraetz tudja s ha benne meg van az eltökélt szándék, hogy győztes akar lenni, a végletekig kell üldöznie a menekülő kormányt, mely új meg új honvédseregeket szervezhet. A futó katonák utóvégre is megszokhatják a golyókat s egy-

szer csak szemközt fordulnak elkeseredésükben, látván, hogy így meg az örökös fáradtság öli meg őket. Nem hősiességből, de lustaságból lesznek bátrakká, hogy tovább ne kelljen futniok. Windischgraetz belátta, hogy egész erejével nem nyargalhat Görgei után, ezért elég volt tőle, hogy két dandárt indított a menekülő után, négyszer annyija maradt még Budapesten. Görgei e két gyöngé dandár elől is folyton szaladt, mi- nek lett volna még többet vesztegetni üldözésére. Ezenkívül megkereste Götz tábornokot, ki a tót népfölkelés támogatásával Mosócig jött (egy állomás Körmöcbányától), hogy Görgeit kerítse be felülről, miután már január 12-én látta, hogy Görgei futásának egyedüli józan célját, Lipótvár fölmentését, (vezérkari főnöke tanácsára) elejtette. A szabadságharc elején alig tett valaki a magyar ügynek oly nagy szolgálatot, mint Ordódy őrnagy és bátor kis csapata Lipótvárott. Alig 1300 emberrel és pár ágyúval Simunics altábornagy egész hadosztályát, körülbelül 10-11.000 embert föltartóztatott a Vág mellett e pici fészekben, mely- lyel a sokszorosán túlnyomó erő nem boldogult. Az ostrom alatt Simunics lőportára is légberöpuült, amivel Ordódy újra haladé- kot nyert. Görgei felvidéki hadjáratának ez volt egyedüli elfogadható célja, hogy e ma- gyar Thermopylét fölszabadítsa. Úgy is in- dult, vezettetvén itt is személyes barátsága által b. Mednyánszky őrnagy iránt, ki a hely- örségben volt, s ki Gruber kapitánynyal egyedül szavazván február 2-án a vár föl- adása ellen, később Haynau bestiális dühé- nek áldozatul esett.

S i m u n i c s, Görgei közeledtére rémul-
ten vonult vissza Lipótvár alul, hogy két
tűz közé ne jusson. Viszont Götz tábornok
is szorult helyzetbe jutott és meghátrált.
Simunic Pozsonyból és Komáromból kért
segítséget Görgei ellen s kapott is Neustädter
tábornoktól. Azonban Görgei nem Lipótvár
s Nagyszombat felé fordul, hogy Guyonnak
alkalmat adjon az első nagyszombati harc
megújítására, hanem — attól félve, hogy Ko-
máromra leszoríttatik (!) kelet felé csap. Az
egész hadjáratában az lett volna legnagyobb
előnye, ha Komáromra leszorítják, serege
már súlyánál fogva is rögtön áttöri a Komá-
rom körüli kis osztrák sereget s ő Windisch-
graetz hátába kerülve, azt a főváros gyors
elhagyására kényszeríti. A dunántúli me-
gyékben rögtön szervezheti a népfölkelést s
Windischgraetz, esetleg Roth és Philippovich
sorsára jut.

Mindebből semmi. Január 12-én a bányá-
városok felé fordul, sorsára hagyva Or-
dódyt. Ez február 2-áig tartja magát Lipót-
várrott és addig leköti Simunicot egészen.
Görgei ezalatt átmenekül a Sturecen és
Kassa felé fordulhat. Ordódy tehát meg-
menti Görgeit a teljes bekerítettéstől, de
maga viszont áldozatul esik. Az egyetlen
cél, melyet Görgei maga elé tűzött, midőn
Szolnok helyett Vác felé indult, Lipótvár
fölmentése és az északnyugati megyék biz-
tonságának helyreállítása, vízbe esett esze-
rint s Görgei céltalanul indul oly irányban,
melyre semmi szükség sem volt.

Két kisebb eredménye volt Görgei ka-
landjának: egyik az, hogy a bányavárosok-
ban levő csekély ércpérez-készletet megmen-

tette. No ezért kár volt 16.000 embert vinni arra, elég lett volna Beniczky Lajos százguldó csapatát, legfeljebb 1000 főnyi erővel, elküldeni; Beniczky hamarabb elhozza azt a kis pénzt s kevesebb hűhóval. A másik eredményt, hogy Schlick ellen egyesüljön a tiszai hadsereggel, rövidebb utón elérheti vala, ha Miskolc felé vonul és úgy csap Kassának. De erre szükség nem volt, mert hiszen amely napon ő Vácon hitszegő pronunciamentóját koholja, az nap Mészáros tetemes haderővel áll Schlick ellen Kassánál. Igaz, hogy Schlick megveri Mészárost, de a Tiszáig le nem jöhet úgy sem s mire Görgei Félmagyarország bekalandozásával odaér, akkorra már Schlick régen Debrecenben járhat.

Mi volt tehát Görgei célja? Első az, hogy elvonja magát minden parancsnokság alul és saját szakállára dolgozzék. Kapott ő az általa egyedül illetékesnek elismert Mészárostól is és másodsorban Vettertől is parancsot, de egyiknek sem engedelmeskedett. Egy árva hanggal se tartotta szükségesnek hollétét a hadügyminiszterrel tudatni, sőt még fontosabb dolgokat sem ad tudtára főhatóságának. A kormányt egyedüli ép seregétől megrabolni, hogy az az ellenség dühének ki legyen szolgáltatva s ha ezekkel végezett Windischgraetz, vele kegyelemre kiegyezni, ez a célja.

Hogy Görgei szakított a törvényes kormányval, azt láttuk. De hogy ezenkívül még mit csinált, azt is meg kell világítanom. Először is mindenféle ügymeneti intézkedést, mely nélkül rendes hadsereg pedig el nem képzelhető, beszüntet. Ötletek szerint

ugrál egyik napról a másikra. Ha seregében nem oly kiváló katonák lettek volna az egyes dandárvezérek, mint az öreg Aulich, a vakmerő Guyon, a rendithetlen bátorságú Kmety György, (két más dandárának, vagy amint a honvédségnél nevezték: hadosztályának parancsnoka Piller ezredes és Simonyi alezredes voltak), bizonyára szétmorzsolódik egész hadserege Görgeinek.

Január 14-én Selmecbányán éri utól a hadügyminiszter és Kossuth futára, Tóth Bódog főhadnagy, azon parancsot adva át neki, hogy vonuljon Schlick ellen, ki igen fenyegeti Debrecent. Mikor e futár elindult, még nem volt Klapka a tiszai sereg parancsnoka s minden percben lehetett attól tartani, hogy Schlick a Mészáros kétszer megvert seregét maga előtt hajtja Debrecenbe. Görgei a parancsra csak azt mondja, hogy „m a j d m e g l á t j u k” s ezzel bocsátja vissza a futárt. A kormány tehát tisztában lehetett azzal, hogy erre az emberre ugyan hiába számít.

Azonban Görgeinek más választása már nem volt, mint hogy kelet felé vonuljon. Ott nem maradhatott, mert kergették (január vége felé már csak egyetlen osztrák dandár, a Jablonovszky hercege üldözi, tehát 4000 ember az ő 16.000-ét!), nyugatra nem fordulhatott, mert Simunics már összeköttetésbe lépett Götz-cel és Neustädter is fölfelé vonult, tehát csak kelet felé vonulhatott. így akarata ellenére is kénytelen volt a kormánynak engedelmeskedni. Annyival inkább meg kellett ezt tennie, mert a Guyon-hadosztályt (voltaképen dandárt) kisebb számú ellenség Szelaknánál január 21-én megverte

s Guyon 10 ágyút, 700 halottat és foglyot vesztett.

Görgei hadmenetének nem utolsó jellemvonása az, hogy minden csapatparancsnok a legnagyobb szabadsággal azt teszi, ami neki tetszik s a fővezér legtöbbször azt sem tudja, hol vannak csapatai. Érdekesen beszéli el Görgei maga német művében, hogy megy egy hadosztályát felkeresni kocsin s a saját csapata lefogja, s kis hijja, hogy le nem lövik a fővezért. Nem csoda különben: Görgei maga is félrevet mindenféle kicsinyes jelentési kötelezettséget fölebbvalóival szemben, — neki se tegyenek jelentést alantasai. Az osztrák kissé másképp cselekszik: mindig tudja, melyik csapata, hol van s ha Csórich nem oly óvatosan félénk s nincs Görgeiről oly nagy véleménynyel, (melyre ez azonban teljességgel nem szolgált rá) sokszorosan megsemmisítheti vala Görgeit. E helyett azonban ostoba javaslatokat tesz Windischgraetznek és hagyja Görgeit menekülni.

Görgei nemcsak teljesen járatlan volt a hadvezetésben még a bányavárosi kaland alatt is, de a magyar sereg és kiválóan a forradalmi hadseregek természetével sem volt tisztában. A magyar katona kiválóan támadásra való; védelemnél hamar elvész lelkesültsége. Forradalmi hadsereget pedig csak támadásra szabad használni. Ezért győzött mindig Damjanich, ezért legtöbbször Perczel, igen gyakran Bem, mert mindig lehetőleg ők támadtak. Ahol pedig saját országunkban vagyunk s a föld népének támogatására bizton számíthatunk, ott mindig támadni kell és sohasem: futva védekezni.

Azonban Görgei számítását fennebb láttuk már; ő tudta, miért kell így járnia el.

Guyon veresége Szélaknánál főleg annak volt köszönhető, hogy Görgei hadát úgy szétszórta, hogy maga se tudta, merre van Aulich hadosztálya, s Kmetyé. Azonkívül Guyon iránt személyi ellenszenve is volt, s ez Görgeinél nagyon számított. Ezt láttuk Moórnál; aug. 2-án Debrecennél (hol az általa gyűlölt Nagy Sándort áldozta fel), más-kor Dembinszkyvel, Vetterrel és aug. 13-án Kossuthal szemben, midőn személyes gyűlölködésből hazáját is odadobja az oroszoknak, bajtársait a hóhérnak, hogy Kossuthon boszszut álljon, ő már január 15-én Szélaknán van, tudja, hogy itt támadást várhat, a városka környéke védelmi harcra felséges, de semmit nem csinál, hogy ha itt egy csapatát megtámadják, az védelmi állásban legyen, így aztán Guyont, midőn odahúzódik Báth felől, újból és most erősebben veri meg Csórich. amikor már Aulich osztálya régen Körmöcbánya felé jár. Mindkét csapata folyton „kritikus helyzetek”-be jut, míg végre sikerül egyesítenie seregét. Nagy veszteségek, csúfos futás után együtt van az egész „feldunai hadsereg”, midőn mindössze 4000 osztrák üldözi, Csórich pedig Budapestre az elfogott 700 honvéddel és elvett 10 ágyúval diadalmenetben vonul be, Görgei fellelékzik 14.000 emberével és könnyebben fut tovább a 4000 elől, mely számot a Besztercebányán b. J e s z e n á k Jánus kormánybiztos által újoncozott két új zászlóalj hozzávonásával ismét 16,000-re egészít ki.

Ekkor aztán egy kis baj éri. Guyon Iglóra bevonult február 3-án, s ott éjjel

Schlick egyik csapatkája támadja meg, midőn a gondatlanok előőrsi szolgálat nélkül kényelembe helyezik magukat. Schlick az ő embereivel nemcsak Tokajig jő le és Klapkát támadja meg (jan. 24-én), bár itt kikap, de Kassát is tartja, s ráér az érkező Görgei ellen is hadakozni. Egy kis csapata (2000 ember) megszállja a branyiszkói hegyet, melyen Görgeinek át kell törtetnie, ha északról akar Kassára lecsapni és Schlick hátába kerülni, ő tehát míg Lőcsén tisztikarával bálozik és a szepességi szép leányokat táncoltatja, azon éjjel Guyon nekikészül a branyiszkói hegynek, hogy vagy elfoglalja azt, vagy Görgei egész hadjárata céltalan, mert kénytelen lesz délkelet felé fordulni a Tiszának.

Igaz, hogy azt előbb is megtehetette volna, ha Zólyomból, hol végre egész seregét egyesíté, Losoncnak jő és a Windischgraetz által Schlicknek segítségül küldött Schulzig-féle hadosztályt szétkergeti. De ez esetben hamar lejut Debrecenbe a kormány védelmére, főleg pedig Szepesmegye és a „Mari nénik” nem látják Arthurt. mint főparancsnokot ott, ahol hét szilvafa igazgatását se bízták vaja rája. Itt tehát Branyiszkónál újra kockára teszi egész sikerét és világért sem lép föl oly erővel, mely a sikert biztosítja, hanem Guyont újra kiteszi az esetleges vesereségnek néhány „rossz zászlóaljjal.” Guyon azonban győz, a mi Görgeinek elég boszúság. Most már az ut szabad előtte, az őt üldöző Jablonovszky gyöngé dandárának fittyet hányhat, sőt Eperjes felől Schlick hátába kerülhet és összekötését Galíciával elvághatja, Mindezt azonban csak

a Guyon emberei által elfogott futár sürgönyéből tudja meg s erre könnyebbül meg igazán. Klapkától most már alig választja el némi távolság s egy kis ügyességgel Schlicket két tűz közé foghatják.

Itt még egy eredeti kiadatlan okmányt közlök, mely Görgei ügyvitelét jellemzi. A zsarnóca-hodricsi ütközet jan. 21-én történik, s Görgei tudatlansága és csapatainak szétszórtsága miatt elvész az is, meg ugyanaz nap a szélaknai csata is. Erről szól március 20-áról kelt következő jelentése:

716. sz. Felsőmagyarország hadsereg vezénylete, mezőkövesdi főszálláson mart. 20-án 1849.

Hadügyminiszter Mészáros Lázár

úrnak

Debrecenben.

„Horváth Pál, miután Zsarnóca helységét, mint a bányavárosok kultsát világos fővezéri parancs ellenére, megszállani elmulasztotta, — őrnagyi tisztségétől haditörvényszéki ítélet értelmében egyszerűen megfosztatott.

Minek következtében ennek helyére Jakabfalvi századost, ki a fenébb érintettnek elmozdittatása óta a zászlóalj parancsnokságot egész eréllyel viszi, — ajánlom a nógrádi honvéd zászlóalj Őrnagyául Ápril 1-ső napjától számítandó rang és illetménnyel.

Görgei.”

Az egész okmány, orthographiai hanyagságaival együtt Görgei sajátkeze írása. *A január 21-iki eseményről csak március 20-án tartja érdeemesnek felebbvalóit, a hadügy-minisztert tudósítani.* Tartalmilag ahány sor, annyi valótlanosság az egész okmány a „felsőmagyarországi hadsereg” elnevezéstől kezdve, mert febr. 12-ike óta „m. kir. XVI. hadosztály,” később pedig „VII. hadtest elnevezés” illette meg Görgei csapatát, melybe a 17-ik zászlóalj tartozott; mert Horváth, illetve zászlóalja Zsarnóca elfoglalására nem kapott fővezéri parancsot, mert Zsarnóca nem volt a bányavárosok kulcsa, ha Görgei annak tartja vala, nem gyarló újonc zászlóaljjal kell megszállatni, míg három hadosztályát úgy szétszórja másfelé, hogy keresésére magának kell mennie stb., stb. Ezen okmány azonban jellemzi az egész embert: saját határtalan hanyagsága hibáit más ártatlan emberre tolni át, minden körülmények között bűnbakot keresni, tudatlanságát nagy mondásokkal takarni el, — ez Görgei. Ha az a szegény őrnagy elcsapatást érdemelt, hányféle büntetést érdemelt Görgei, ki annyi „kulcsot” adott át az ellenségnek, Pozsonytól Világosig? Egész sajátkezü okmánya cáfolatát maga írja meg egyébként német műve I. 169 s köv. lapjain.

Ugyan e műve 161. lapján pedig a következő nyilatkozatot teszi, mely egyúttal bírálata a bányavárosi kalandnak:

„A Debrecen ellen intézett támadás szakadatlan folytatása ellenállásunk életidegét egy csapással zúzta volna szét.”

Midőn valaki ezt tudja s ez meggyőződése, (mert hiszen eszerint cselekszik) és

mégis nyitva hagyja az utat Debrecen felé az osztrák főszeregek, hogy menjen és folytassa szakadatlanul támadását és így nemzeti ellenállásunk életidegét egyetlen csapással zúzza szét, — arról az árulás vádját soha senki le sem veheti.

V.

Görgei bányavárosi hadmenete valódi színében mutatja be Görgei stratégiai tudatlanságát. A hadvezér első és főkötelessége az, hogy egyes csapatrészeit úgy helyezze el, hogy azok minden pillanatban kezénél legyenek s megtámadtatás esetén egymásnak segítségére siethessenek. Ezt az elemi szabályt Görgei nem tartotta meg. Midőn Collery ezredes mindössze négy gyalog- és egy lovaszázaddal megrohanja Guyon hadosztályát, az egész magyar sereg úgy szét van szórva, hogy Collery könnyű diadalt arat a számban óriási túlerőben levő, de össze nem hozható magyar sereg felett. Ha Csórich előbb, nem hét nap alatt tesz meg tizenkét mértföldet, hanem kissé gyorsabban mozog, ha Windischgraetz nem kiáltványok szerkesztésével polgári egyének összefogdosásával és a közigazgatás szervezésével tölti idejét Budapesten, s a külföld előtt eldicsekvő és az ottani kapacitások elismerő nyilatkozataira számított győzelmi jelentések kibocsátása helyett a futók üldözésére fordítja figyelmét, akkor Debrecen két hét alatt kezébe kerül, valamint Görgei egész hada fogságba esik. A magyar ügy szerencséje az volt, hogy éppen Win-

dischgraetz és tábornokai állottak velünk szemben, ez utóbbiak pedig okoskodtak és huzavonát kezdettek erélyes és gyors cselekedet helyett. Még a különben erélyes Ottinger is, ki Szolnokot ellenállás nélkül foglalja el és ejt ott nagyszerű hadizsákmányt, melyet a magyarok siettükben otthagytak (3 mázsa kész lőport, 25 mázsa salétromot, 350 mázsa rezet, 40,000 mázsa sót, 88,496 mérő gabonát, továbbá lovassági kardokat, kaszákat, szénát stb.), beéri ezzel és nem megy tovább Debrecen felé, visszajedve a magyar „sivatag”-tól télvíz idején. Ezalatt Perczel összeszedi magát és támadásba megy át, Damjanich pedig a kormány által förendelik a Tisza mellé, mert Görgei teljesen elvesztett és sem maga nem küld jelentést hollétéről, sem a kormány nem tud nyomára jönni hollétének.

Görgei azt a célját, hogy magát mindenemű parancsnokság alul kivonja, a bányavárosi kalanddal teljesen eléri. Ez volt egyik célja, a másik pedig az, hogy tisztikarából maga számára mindenre kész praetorianus gárdát teremtsen. Ezt pedig úgy csinálja meg, hogy seregének legénységét halálra fárasztja, kiéhezteti, tisztikarát pedig azalatt tejbén-vajban fürösztvén és rossz hajlamainak tág kaput nyitván, nevel magának olyan testőr-gárdát, mely nem „magyar” hadsereg többé, hanem „Görgei-hadsereg”. Zám-belly Lajos ezredes (különben Görgei személyes hive), így ír a „Hazánk” folyóirat XI. kötetében (667. lap) Görgei taktikájáról tábornokarával szemben, „Ők mindenkor bőségben, vígan éltek, míg nekünk elégszer nem volt mit rágnunk. Selmecebányát is oly éjjel

vesztettük el, midőn a fővezér tisztikarával fényes bálon mulattak, holott tudva volt, hogy a város keményen fenyegetve van.” A szegény honvéd az őrségen fagyott meg, hová koplalni állították ki, — a tisztek pedig táncoltak és a sereggel csordaszámra menő céda nőszemélyekkel tölték éjjeleiket. Maga Görgei jár elől rossz példával. (Dr. Ballagi Mór, Görgei hadititkárának szóbelileg közölt adata.) Nemcsak eltúrte, hogy tisztjei folyton kártyázzanak és egymást fosztogassák ki, de többször kijelenté, hogy a katonatiszt ne legyen takarékos, hanem úr, ki a gázsiját egészen elkölti — gavallérosan. Vezérkarának mindent megengedett, adósságra elhasznált fűszerszámlája a Görgei vezérkarának a bánnyavárosi futás alatt nem kevesebb, mint 7000 forintra rúgott, mit aztán a hadügyminisztériumnak kellett kifizetnie. A jó öreg Mécsáros Lázár elrökönyödött Görgei és gárdája óriási „hörpölési tehetségén”, de ki kellett fizetni a nemzeti becsület nevében.

Amint Görgei érzi, hogy jelentéktelen osztrák haderő követi őt futásában, még szabaddabb folyást enged tisztikara rossz hajlamainak. Bált bál után rendeztet, a tivornyáknak se vége, se hossza, a kártyázás szakadatlanul tart. Fentebb idéztem Zám belly ezredes nyilatkozatát a Selmezbányái bálról, H a t a l a Péter egyetemi tanár (Görgei seregében főtüzer) írja „Igló és Branyiszkó” című visszaemlékezésében, hogy Szent-Miklóson is rendeztetett Görgei-bált, Iglón is táncoltak február 3-án a honvédtisztek, mialatt Kiesewetter osztrák őrnagy megrohanta a város közepén levő ágyúkat és elfoglalta azokat. Végül, hogy többet ne említsünk, míg Guyon

Branyiszko ellen vezeti a Görgei által biztos kudarcnak szánt vakmerő támadást, Görgei és tisztikara Lőcsén forgatja táncban a szépségi szépeket. Lelkiismeretlenül használni föl az elszámolási kötelezettség nélkül átvett állami javakat, a legválogatottabb ingyencsedést engedni meg a tiszteknek állami költségen, míg a legénység undorodik a naprólnapra kapott sózott kecskehustól (mert így gondoskodott Görgei a legénység élelmezéséről), a tisztet multságokból multságokba hurcolva, szoktatni el a hideg, dermesztő éjszakában végzendő szolgálattól, míg a legénység megfagy odakünn, s átkozódva gondol a tánctermekekben vidáman lejtő és a vendéglőkben tivornyázó, s egész éjeket átkártyázó tisztjeire, — ez a legjobb módszer arra, hogy a nemzeti ügyet a katonákkal meggyüöltessük, a tisztet pedig iránta közönyössé tegyük. Nem csoda hát, ha az így vezetett és ilyen látványhoz szoktatott legénység nem mindig áll helyt, mikor tőle élete föláladozását követelik azok, kik az egész ügynek csak kéjes oldalát élvezik. Nem csoda, ha megfutott némely zászlóalj legénysége, — hiszen azt csak vezetőitől tanulta.

Ez a tisztikar volt az, melyről K r i v á c s y József ezredes írja „*Görgei és Klapka*” című könyvében, hogy ha más csapatbeli tiszt egy rossz szót mert Görgei ellen megkockáztatni, a leggyalázatosabb gyanúsításoknak volt kitéve Görgei kamarillája részéről: „Te is talán kormányi emisszárius vagy?” — kérdezték tőle egy alkalommal, midőn Görgei nélkülözhetőségét merte fölemlíteni. Édes atyámra, Kacziány Nándorra pedig, ki szintén más csapatbeli tiszt volt, egy „Görgei-

huszár”, azaz személyes híve, egyenesen kardot rántott, amiért Dembinszkyvel szemben elkövetett eljárását helyteleníteni merté. Ilyenné nevelte Görgei tisztikarát a bányavárosi kaland alatt, már akkor beleoltva az emberekbe a kormány iránti gyűlölet és a lenéző megvetés csiráit. Viszont, amíg környezetét a kötelességmulasztásra neveli és följogosítja, egy-egy kiszemelt bűnbak iránt (ki valószínűleg más jellemű volt, mint amilyennek Görgei szerette volna) kérlelhetetlen szigorral jár el s valódi vagy képzelt kötelességmulasztását elcsapással vagy agyonlövetéssel torolja meg.

Görgeinek bányavárosi kalandja végén már Schlickkel kellett összetűznie, kit Klapka Tarcalnál és Tokajnál megállított Debrecen felé mentében. Midőn január közepén túl biztos volt, hogy Görgei Schlick ellen fordul, Windischgraetz elküldötte Schulzig altábornagyot egy gyöngé dandárral Schlick támogatására, kinek most a gácsországi határtól le Miskolcig kellett szolgálatot tennie. Mily óriási feladat nehezedett itt Schlickre, kiderül a következő adatokból: Február 1-én Schlick serege így áll: főhadiszállás Kassa, melyet a Schulzig-hadosztály tart; a Tisza-vonalon Tarczalt és Keresztúri foglalja el a Fiedler és a Pergen-dandár, a tüzérségi tartalék Mádton van, a Parrot dandár Szerencsen és Zomborban, ebből két század gyalogság Sárospatakon, Eperjesen két század gyalogság két ágyúval, a többi apróbb csapat pedig a kassa-eperjes-tiszai vonalon végez biztonsági és száguldó szolgálatot. Ily óriási kiterjedést adni egy alig 10,000 főnyi hadseregnek, kissé több volt annál, mint amennyit a leggyöngébb

elméjű ellenféllel szemben is megengedhet magának a hadvezér, így nem csoda, ha Schlick ily sokat markolván, keveset fogott.

Görgei közeledtének hírére, hogy Igló felől érkezik „Schlick az eperjesi Nugent-gyalogságot Branyiszkóra rendelte, mert azt hitte, hogy Görgeit hátulról szorítja Götz és Jablonovszky. Azonban Götz még február 4-én is Körmöcbányán van, amely menettel ugyan nem erőlködött meg nagyon. Mosóétől, hol nem merte Aulichot megközelíteni, egyetlen *menet* Körmöcig, *ezt ő* két hét alatt teszi meg. Jablonovszky pedig jan. 31-ikén pihen Besztercebányán, mikor már a magyar sereg Poprád körül jár a magas Tátrában. Schlick ezt nem is sejtette, hogy két tábornok-bajtársa az üldözés helyett ilyen nagy kényelmet enged meg magának, s ezért úgy kombinálta mozdulatait, hogy a hátulról szorított Görgeit elől felfoghassa, bárhol jelenjék is az meg. Hadteste tehát azért vett oly óriási kiterjedést, mert mint egy hálóban, úgy akarta Görgeit megfogni.

Kiesewetter császári őrnagy, a branyiszkói hegy őrzésére rendelt parancsnok, nem tudott ellenállani azon csábító tervnek, hogy ő éjjel Görgei előcsapatát meg ne lepje. Ezért Lőcsére megérkezvén, kiszimatolta, hogy Iglón a bevonult magyarság mulat és természetesen, nem gondol a csapat biztonságára. Ha a tiszt táncol a helyi szépekkel a bálon, nem mehet ki előőrsöt vizsgálni a 18 fokos hidegbe. A bálteremben kiizzadva, kész halál a téli hidegre kimenetel. Ezt tudták az előőrsök is s azért nyugodtan aludtak, az éber ellenségtől három óra járásnyira. Kiesewetter tehát, olcsón akarván egy Mária Te-

rézia rendjelre szert tenni, e gyöngének vélt előcsapatot meglepte febr. 3-án Iglón. Négy század gyalogsága, fél század vasasa és egy fél röppentyü-ütege volt, melylyel az éj csendjében Iglót megtámadta. Csapatát két részre osztá, hogy megkerülhesse is a várost, a lovasság, ágyúk és a nagyobb rész gyalogság haladt a főúton. A város előtt kívül két ágyú volt a honvéd-tüzérség egy részével s ezt az érkező vasasok zaja és az ágyúk dübörgése fölébreszté. A két ágyú legénysége rögtön rálőtt az érkező csapatra, mi által a városban levő honvédséget föllármázta. A vasasok rárohantak az ágyúkra, a tüzéseket levágták, de már ekkor a gyalog főörség is talpon volt. Kiesewetter a saját röppentyűit a város fölgyújtására fordítá. Támadása tehát annyiban sikerült, hogy lovassága bejutott a főtérig, hol Guyon teljes ágyúparkja állott. Itt őket kartácsal fogadták, a vasasok ezért mégis elvettek két ágyút. Midőn azonban az újabb lövésekre meghátráltak, az utcákból átvonuló honvéd-tömeg puskatüze hátba kapta őket. Véres harccal bírt a vasasság utat törni magának a gyalogságig, majd midőn Guyon egész ereje kifejlődött, gyorsan vissza kellett vonulniok Szepes-Váraljáig, zsákmányul összesen egyetlen magyar ágyút ejtvén, de helyette elveszítve saját két röppentyűjét és két lőszer-kocsiját.

Szepes-Váraljáról Branyizkóra húzódott fel az ellenség, hová az Eperjesről oda-rendelt Nugent gyalogság két százada is megérkezett két ágyújával. Ezenkívül gr. Deym tábornok is idehúzódott némi csapattal s így az ellenség összes hadereje Bra-

nyisztkón nyolc gyalogszázad, hat ágyúval fél röppentyű üteg és némi lovasság volt. Főereje azonban az állásban rejlett, mely halhatlan nehézségeket gördített a támadók elé: fölfelé rohanni, jeges, havas, eltorlaszolt hegyoldalon. A hadállás nem volt megkerülhetlen, mert erdős oldalak támaszkodnak rá, de ezeket az utakat nem mindenki ismerte. Arcvonalban támadni fölfelé, sikos, csúszós úton, szuronynyal, ez volt az a lehetetlenség, melyet Guyonra bízott Görgei, egyenesen azon szándékkal, hogy e bátor katona harci hírnevét teljesen tönkre tegye.

Mert különben hihetetlen az, hogy e hegyet, mely az Eperjes felé vezető utat mereven elzárja, csupán oly csekély erővel akarja elfoglalni, ő maga pedig serege $\frac{3}{4}$ -részével kényelmesen heverjen Lőcsén. Ha Branyiszkó ostroma nem sikerül, ő nem kerülhet Schlick hátába, nem kaphatják közre az osztrák vezért, nem vághatja el visszavonulási útját Gácsország felé, sőt még a Lőcséről Kassa felé vezető úton egyenes arcvonali támadást sem intézhet ellene, mert hátában mindig ott van a Branyiszkó tetején egy tekintélyes ellenség, mely őt visszaveretése esetén hátba kapja és megsemmisíti. Annyival is inkább meg kellett Branyiszkót hódítani, mert tudta, hogy Schlick az ő és Klapka közeledésének hírére erősen összpontosít, kiüríti Miskolcot, feladja a Tiszavonalat és a Windischgraetz hadtestével is megszakítja az összeköttetéseit, csak hogy a gácsországi egérutat biztosítsa magának.

Guyon csapatáról, melynek e páratlanul vakmerő fegyvertényt kellett végrehajtania, így nyilatkozik a fővezér sokszor hivatko-

zott német művében: (I. köt. 189. 1.)

„Guyon hadosztálya gyalogság dolgában a 33. honvédszászlóaljából állott, melyet jan. 21-én Szélaknánál tökéletesen szétugrasztottak; a 13. honvédszászlóaljából, mely másnap a Selmecről kifelé tervezett támadásnál . . . az ellenséges vadászok legelső lövéseire kezeket oldott; továbbá egy zászlóalj u. n. utászból, egy szakasz magyar önkéntes vadászból; a Besztercebányán két hét előtt újoncozott, teljesen gyakorlatlan s képzetlen két honvéd-zászlóaljából. A 13. és 33. zászlóalj Szélakna óta a gyávaság hírében állott és a megtizedelésre érettek voltak; az u. n. utászok és a 30 főnyi magyar vadászcsapat ismeretlen nagyságok, mert kipróbálatlanok; mit szóljunk a legutóbb említett tizennégy napos katonákról? A többi hadosztálynak legalább egy vagy két kipróbált zászlóalja volt.”

Ily határtalan könnyelműséget csak az a rosszakarat indokolhat, melylyel Görgei Guyon iránt viseltetik. Istenkisértést biz rá s nem ad melléje csak egyetlen megbízható zászlóaljat, gyakorlott, győzelemhez szokott ellenséggel szemben. Hogy higgye el valaki alább következő szavait fentebbi nyilatkozata után:

„Engem azonban e napon (a bál alatt) a Branyiszkón folyó harc kimenetelének bizonytalansága végtelenül gyötört (!) hogyan ezen a rögtönzött bálon, mint máskor szoktam, részt vehettem volna. Lakásomon egyedül kinos nyugtalansággal vártam a csatatérről érkező jelentést.”

Tisztességes és sikereért aggódó hadvezér nem azt teszi, hanem lovára ugrik és oda

siet, hogy segítsen a harcolóknak; legalább egy pár futó századot megállítani, egy pár gyávanak koponyáját ketté hasítani és hátul hősködni, ha már elől menni nem akar. Azonban Görgei nem erre várt, hanem Guyon visszavert csapataira, hogy kárörömmel nézhessen a nagyszombati hősré.

Csalatkozott. Guyon febr. 5-én reggel megtámadta Deymot. Korotnok felől volt a magyar sereg támadása, 18 fokos dermesztő hidegben. Guyon csapatait éjjel alaposan el látta pálinkával, egyrészt, hogy a szörnyű hideget állják, másrészt, hogy kissé kábult fejükbe ne férközzék oly könnyen a halál gondolata. Bizonyos halálba ment egy részük, tehát ezen ne búsuljanak előre.

A támadást a csongrádi fiúkból álló 33. honvédszászlóalj kezdette Pethő őrnagy vezetése alatt, utána nyomult a zempléni 13. honvédszászlóalj, s a besztercebányai 2. honvéd ujonc-zászlóalj; az ellenség balszárnyát megkerülni kiküldte Guyon a nógrádi önkéntes zászlóaljat Kompolthy őrnagy alatt. Ezt egy erdészeti hivatalnok hegyi ösvényen vezette az osztrákok hátába, s ez dönté el a harc sorsát.

Az első összeütközésre visszadobbant a honvédség: a tetőről kartács-tűz fogadta s rést lőtt a támadók során. Az első visszacsapásra az ujonc-zászlóalf megingott, de erre Guyon már el volt készülve. Saját tüzésége belelőtt az ingadozókbá s ezek látták, hogy a hátrálás biztosabb halál, mint az előre haladás.

Ezalatt a 33. zászlóalj már félmagasságban verekedett. Minden bokor, minden bevágás egy-egy vár volt, melyet be kellett

venni. Egy csúrt védtek az osztrákok különös elkeseredéssel: a Parma-gyalogság nem tágitott, a honvéd szorította. Már nem is puszkagolyó, hanem csak szurony és puskatusa járta; nem lötték, de agyon verték egymást az ellenséges katonák s a Kiesewettertől elvett röppentyűk felettük csaptak le a küzködő tömegbe, felgyújtva a csúrt, mely körül száz tetemre fagyott rá a kicsordult piros vér.

Az újonc tót zászlóaljnak azonban csodálatos vezére akadt Erdösi-Poleszni Imre selmeci piarista szerzetes, Guyon tábori papja személyében. Magasra emelt fenyőfa-feszületével haladt elől rendi ruhájában, tótul biztatva és maga után ragadva megyebelijeit, az új honvédeket. A golyók nem fogták, pedig sokan löttek rá, ő csak ment elől a feszülettel. Egyszer-egyszer megcsúszott a hegyoldal síkos jegén, már azt hitték, hogy golyó találta, de újra felemelkedett és haladt odább. Majd egy lelőtt mellé térdelt s az utolsó áldást adta rá, csókra nyújtva a feszületet, majd egy sebesültet ápolt s mihelyt átadhatta a sebesült-hordóknak, újra fölvette a feszületet és haladt zászlóalja élén. Mint a selmeci gimnázium tanára, jártas volt a római történelemben s tudta, hogy a hadvezérek az ingadozó légió sasát beledobták az ellenség közepébe, ha azt akarták, hogy a légió kétségbeesetten harcoljon; — ő is, midőn nem boldogult máskép, a legsűrűbb ellenség közé hajította feszületét és híveihez fordult, kiáltva:

— Fiuk, otthagyjátok az Úristenünket azok közt a pogányok között!

S a tizennégy nap óta katonák vallásos

örjöngéssel rohantak az ellenségre és visszavették a papjuk feszületét sok véres fej árán.

Ezalatt Guyon 24 ágyúja szakadatlanul dörgött. Tüzérsége Schulz kapitány vezetése alatt mindig kedvezőbb helyeket foglalt el, míg a gyalogság fölfelé szorította az ellenséget. Guyon mindenütt ott volt, ahol személyes jele, néltére szükség volt: ő ide győzni jött. Reggel, a roham előtt megparancsolta segédtsíztjének, Tipula Gyula főhadnagynak, hogy írja meg a jelentést, hogy Branyiszkót bevette. Midőn a főhadnagy kétkedett benne, angolul ily értelmű választ adott neki: „Egyen meg a fene engem, ha át nem megyek rajta!” (t. i. Branyiszkón.)

Végre midőn már vagy 18-20 állásból kiverték az ellenséget, az hirtelen zavarba jött. Örült futkosás keletkezett soraiban. Délután 4 óra volt: a nógrádi zászlóalj hátbarkapta az ellenséget s nagy „éljen!” kiáltások közt rohant felé. Gróf Deym a leggyorsabb visszavonulást rendelte el erre, ott hagyva néhány ágyúját és lőszer-kocsiját, hogy egész csapata ott ne vesszen.

öt órakor ott lengett a nemzeti zászló a branyiszkói csúcson! Guyon a reggel megíratott jelentésbe bele írta az órát s a halottak és sebesültek számát. Gyors futár vitte Görgeihez a jelentést, megszabadítva őt „gyötrelmeitől” s lehetővé téve, hogy ő is táncoljon a bálon, melyhez Guyon szolgáltatatta a zenét 24 ágyújával.

Görgei február 8-iki napiparancsában égis magasztalja a „megtizedelésre érett” 33. zászlóaljat, fiatal neje új zászlószalagot hímez, melyen aranybetűkkel ez ragyogott:

„B r a n y i s z k ó, f e b r u á r 5-i k e, 1849.”

Pár nap múlva Eperjes magyar kézben volt és Schlick visszavonulási útja elvágva. Csak Pest felé menekülhetett, míg Görgei és Klapka kezet fogtak a Tiszánál.

Itt tudja meg aztán azt a ránézve végtelesen kellemetlen újságot, hogy a magyar hadseregnek új fővezére van: gr. Dembinszky Henrik, lengyel tábornok s ennek ő is alája van rendelve „feldunai hadseregével.” Görgei azonban nem olyan katona volt, ki a katona legelső erényét, az engedelmességet magára is kötelezőnek ismerte volna el, ha mástól meg is várta s azért hamar készen volt elhatározásával, hogy a kényelmetlen új főparancsnoktól majd megszabadítja magát.

Legnagyobb baja volt a magyar kormánynak az, hogy nem rendelkezett tapasztalt, hadviselt és nagy feladatok megoldására is képes fővezérrrel. A régi osztrák tábornokok elmentek, vagy az ellenséghez mentek át, a fiatal magyar tábornokok közül Perczel folyton ujjat húzott a kormánnyal s csak az imént érte a moóri baleset, melyért nem lehetett fővezérré kinevezni. Görgei fölmondotta az engedelmességet, Vetter még ki nem próbált erő és nehézkes ember volt, Klapka, Damjanich és a többi, későbbi tábornok még csak törzstiszt, Kiss Ernő ismert tehetségtelen katona, bár perfekt gavallér. Szorultságában idegen fővezér után néz tehát a kormány s miután a lengyel Bem oly mesésen bevált, esik a választás gr. Dembinszky Henrikre, kinek az 1831-iki lengyel forradalomban elismert neve volt, ámbár híres visszavonulását nagyon is túlbecsülték kortársai, Teleki László utján szerződtetik

tehát a vén lengyelt, ügyünk nagy kárára. Mert Dembinszky nemcsak már önmagát túlélte katona, de szenvedhetetlen természetű ember is volt, ki csak bajnak jött hozzánk. De hát akkor ki tudhatta ezt! S ha a szükség nagy, ki nézhet a modorra? Dembinszky megérkezik januárban, átveszi a fővezérltet, az erdélyi seregek kivételével valamennyi magyar csapat felett, nem ismerve a seregből senkit, az országból pedig egy talpalatnyi földet sem. Pedig a hadvezérnek nem elég stratégának és taktikusnak lennie, elsősorban emberismerettel is kell birnia. Egyetlen igazi jó tanácsa, melyet adott Kossuthnak, az volt, hogy ne szervezzen külön lengyel légiókat, ezt azonban Kossuth nem fogadta meg.

Dembinszkynek fővezérré kinevezése felbőszítette Görgeit, — micsoda jogon, nem tudjuk elképzelni. Mert csak nem várhatta azt, hogy a váci proklamációban adott arculcsapásokat a kormány az ő fővezérré kinevezésével fogja viszonzni? Az a kormány, mely ennyire nyomorult, egy pillanatig sem birt volna létjogosultsággal. Görgei azonban tényleg azt várta, amint magaviselete tanúsítá. A kormány elég gyöngé volt arra, hogy megérkezésekor és a magyar sereg többi részével érintkezésbe jutásakor nem fogatta el őt, vagy legalább nem idézte Debrecenbe, hogy igazolja magát függelemsértéséért. Görgei e gyöngeséget tapasztalva, érezte, hogy ő az úr és mindent büntetlenül tehet. Ez magyarázza meg tiszafüredi eljárását is Dembinszkyvel szemben, melyért nem büntetést, de jutalmat nyervén, végzetévé leti az országnak és azt végromlásába is vezette.

VI.

A branyiszkói győzelem megnyitja Görgei útját a Tiszára és Debrecen felé. Amire nem számított, hogy most már nem ő fut az ellenség elől, de az ő előle, bekövetkezett, de azt nem magának, hanem Guyonnak köszönhette. Hogy az általa legyalázott Honvédelmi Bizottmány részéről nem fog szives fogadtatásban részesülni, azt biztosra vehette, hogy azonban komolyabb bántalma sem lesz, azt is gyaníthatta a Bizottmánynak vele szemben tanúsított gyöngeségéből, hasonlólag

része, a fentebb elmondott okok miatt, ádázul ragaszkodik hozzá, s ennélfogva attól nem tarthat, hogy őt e sereg közepéből ki lehessen vonni és haditörvényszék elé állíttatni. Még attól sem félhetett, hogy parancsnoki állásától megfosztják, mert a váci kiáltvány után mindenki tisztában volt azzal, hogy ez esetben Görgei egész seregét odavezeti az ellenséges vezérek közül Schlick táborába, vagy katonai forradalmat csinál, s ekkor még nagyobb jutalmat nyer az ellenséges fővezértől, mint ami ígérve volt. A magyar fegyverek

ekkor még egyedül Erdélyben haladtak előre győzelmesen, Görgei seregének nyílt lázadás, vagy alattomos elvesztése a magyar ügy bukását jelentette volna. Görgei tudta, hogy Kossuth jobban szereti a hazát, hogysem ily katasztrófának tegye ki, s ezért még vakmerőbb lett. Kossuth hazaszeretete volt az a fogó, amelylyel Görgei őt függőben tartotta, s hogy ez elég erős-e, még most egy próbát tesz, mely szintén beválik, s ő sebhelyes lesz.

Február 14-én, Szén faluban kapja ugyanis Mészáros rendeletét és tudósítását, melyben Dembinszky fővezérré kineveztetése és az ő alárendelése tudtára adatik, azon kérdéssel, akarja-e magát Dembinszky parancsának alárendelni, vagy sem? Magában véve ez a kérdés eléggé fölvilágosítja Görgeit a kormány gyengesége felől, s ha Görgei egyeneslelkű ember lett volna, válasza nem lehetett volna más, mint a tagadás, ő ehelyett napi-parancsot bocsát ki seregéhez, melyben az ő és serege alárendeltetését „megaláztatás”-nak mondja, s felhívja csapatát, hogy vegye ezt „oly közönnyel”, mint ahogy ő veszi. „Mondják, hogy Dembinszky jeles katona, ki valaha tudott is valamit”, — körülbelül ez a tenorja Görgei véleményének a főparancsnok felől, amint ezt az ő seregének elmondja. Ily hangon sem mert volna alvezér a saját főparancsnokáról beszélni hadiparancsban, ha nem biztos abban, hogy saját csapata őt még hazája ellen is követni hajlandó. A kormány ezt is zsebetette, s Görgei az alkalmat leste, hogy eltegye az útból a neki kellemetlen, vén lengyelt. Előzetesen kipuhatolja serege hangulatát, s azt látja, hogy az őt még az or-

szággyűlés és a kormány ellen is hajlandó követni (mint német könyvében állítja: még a Kmety-hadosztály is, amit azonban Kmety erélyesen cáfolt meg Görgei könyvéről írott éles bírálatában), tehát bátran merhet ujjat húzni a fővezérrel és a kormánynyal.

Az alkalom erre Kápolnánál jön meg, mely Dembinszky egyetlen nagy ütközete a hadjárat e szakában. Arról lehet beszélni, hogy Dembinszky haditerve jó volt-e vagy rossz, Dembinszky hibája volt-e vagy másé, hogy kilenc hadteste közül ötöt nem vihetett tűzbe, de annyi bizonyos, hogy a magyar alvezérek már eleve ellenszenvvel viseltettek az idegen főparancsnok iránt, befolyásolva lévén a rangban legidősebb tábornok, Görgei tiszteletlen hangú, kicsinylő hadiparancsa által. Ez ellenszenv oly mélyre terjedt, hogy midőn egy ízben Dembinszky lehordta Görgei Kornél őrnagyot valamely vélt hiba miatt, az őrnagy meliét álló vén huszárok egyike e kérdéssel fordult Görgeihez:

— Ne vagdaljuk össze, uram, ezt a vén polyákot? (Máriássy emlékirata.)

A két napig tartott ütközet alatt Görgei egyenesen ellenkezőjét teszi annak, amit neki Dembinszky parancsol, ami miatt kettőjük között heves jelenetek fejlődnek ki. Ez eljárást Görgei maga így jellemzi: „Ha én Dembinszky lettem volna, ezért főbelövetem Görgeit.” Midőn aztán Tiszafüredre visszavonulnak, ott kitör a katonai forradalom: az alvezérek elcsapják a fővezért, sőt még azt a meggyalázást is megteszi a gyáva Bayer, Görgei vezérkari főnöke és stratégiai lángesze, hogy öröket állit az elcsapott fővezér ajtaja elé.

S itt jön a kormány végzetes hibája, mely Görgei kezébe játssza a korlátlan hatalmat. Szemere, mint teljhatalmú kormánybiztos, megy a lázadás megvizsgálására és a lázadóknak ad igazat, följogosítva azokat ezentúl is hasonló eljárásra főparancsnokukkal szemben. Kossuth rémülten vesz tudomást Szemere ballépéséről, maga megy a táborba, hogy ott visszacsinál mindent és elégtételt szerez Dembinszkynek. Ott azonban azt látja, hogy a tábor nagyrészt csupa Görgei-huszárból áll, kik még az ő személyét sem kímélnék meg, ha Görgei ellen föl merne lépni. Nemcsak helybenhagyja tehát Szemere intézkedését, de a lázadók vezérét, Görgeit bízza meg ideiglenesen az összes seregek vezérletével, s csak később nevezi ki véglegesen fővezérré Vetter tábornokot, kivel aztán Görgei szintén elbánik, sötét ármányai faltörő-kosául ez alkalommal Damjanichot ugratva be, ki nem vette észre, hogy egyenes lelkével csak eszközül szolgált a háttérben ólálkodó Görgeinek. Március 30-án Görgei végleges fővezér, az utolsó akadályt eltisztította útjából Damjanich, most már végre megmutathatja, mit tud. Elérte célját, bűnei megbocsátva, hiúsága kielégítve, a haza tőle várja megmentését. Kossuth tulteszi magát személyét ért sérelmeken, azt hívén, hogy ha ő nagylelkű, legalább tisztességes eljárásra bírja azzal Görgeit, s az országgyűlés előtt is többször áll jól Görgei becsületéért és jó hazafiságáért.

Görgei egyszerűen átveszi Vetter haditerveit és kitűnő alvezérei segélyével azokat végrehajtja. Maga tudásából (mint azt Kmety hivatkozott művében kimutatja), mit sem tesz hozzájuk, a kivített pedig rábízza

Damjanichra, Aulichra, Klapkára, Gáspárra, s a többi, most már kipróbált alvezérekre. Az általa gyalázott Honvédelmi Bizottmány, elsősorban Kossuth gigászi munkája folytán, 45,000 jól fölfegyverzett, jól ruházott és jól élmezett kitűnő harcost ad keze alá, ő pedig a következőleg jár el:

Első hadmozdulata Gyöngyösről, ahol átveszi a fővezérletet, Hatvan felé viszi őt. Itt rábízza a csata vezetését a gyakorlati katona, Gáspár ezredesre, ki aztán az ellenséget meg is veri. „Én a *hatvani ütközet* alatt szándékosan gyöngyösi szállásomon maradtam, nehogy helyettesemet a VII. hadtestnél ... a cselekvésben megzavarjam.” Kényelmesebb is volt ismét úgy tenni, mint Branyiszkónál, habár itt is a gyakorlatlannak hitt katona viszi a parancsnokságot, mert Gáspárnak (mint Görgei írja) „első föllépte volt az április 2-iki ütközet, mint önálló parancsnoknak.” Gáspár a hatvani győzelemért lesz tábornokká.

Április 4-én van a *tápióbicskei csata*, mely idő alatt Görgei Szecsőn időzik, Klapkára bizva a csata vezetését, ki szerencsésen el is vesztí azt kezdetben, de megérkezik Damjanich és megadja a nagy fordulatot, mire Görgei ott teremvén, learatja a Damjanich által megszerzett diadalt saját maga számára.

Április 6-ika az *isaszei győzelem* napja, Görgei Dányról, szállásáról átmegey Kókára, s az ottani paplakban víg asztalnál tölti a csata idejét, amig ismét a rettenthetetlen Damjanich dönti el az ütközet sorsát, mindenütt serege élén, lépésről-lépésre verve ki az ellenséget a Királyerdőből, míg Nagy Sándor huszárjai Ottinger híres „mészárosdandár”-át verik le, s Aulich Isaszegből hajtja

ki az ellenséget. A csata vége felé (rendes szokása szerint) Görgei is megjelenik, utána ered egy-egy futó katonának, legtöbbször parancsot vivő ordonáncnak, azt levágja, egy-két embert megkardlapoz, s azzal a diadalt zsebreteszi, mint győztes fővezér. Szóval: a tábori csendőr feladatát végzi, s az ilyen olcsó dicsőséget mindig „válságos pillanat”-nak nevezi, melylyel ő az ütközet sorsát megfordítja. Ha valaki a Görgei-imádók irodalmát figyelemmel kíséri, azt láthatja, hogy Görgei minden ütközetben a válságos pillanatban érkezik a csataterre és egy-két kardlapozással, vagy saját embere levágásával mindig kedvezőre dönti a már-már elveszett ütközetet. De hát miért kell ilyen nagy stratégának, mint amilyennek Görgei magát és imádói őt föltüntetik, mindig megvárnia a válságos pillanatot, nem volna-e egyszerűbb azt elő sem idézni, hanem hamarább döntenie el a csata sorsát, hogy még az ellenség üldözésére és megsemmisítésére is jusson a seregnek ereje és menetekessége? Minek azt a végletekig csigázni a kitartó harccal? Miért van az, hogy a szétvert ellenséget Görgei sohasem üldözi, tehát a stratégiai eredményt sohasem aratja le?

Április 10-én van a *váci első csata*, melynek lefolyásában ismét nem háborgatja meg a fővezér Damjanichot és Klapkát, kik a csatát végigvívják. Ellenben, mikor már vége van az ütközetnek, megjelenik Görgei, átveszi a jelentést és az elesett Götz osztrák tábornok holttestét, parlamentairet küld a futó ellenség után, s meghívja az osztrák tisztikart a temetésre. Ugyancsak Hatala Péter írja a „Jubileumi visszaemlékezés” című

cikksorozata III. közleményében (Reggeli Újság 1899.) a következő sorokat: „Egy csoport osztrák főtiszt jelent meg Vácon, s az én ütegem volt kivezényelve, mi tettük a diszlövéseket Götznek a váci temetőben.” Görgei maga veszi vállára az ellenséges tábornok koporsóját és viszi egy darabig az osztrák főtisztok szemeláttára. Mire jó ez? Egyszerűen arra, hogy az osztrák tisztek tegyenek a látottakról jelentést Windischgraetznek, ki- nek levele még mindig Görgei zsebében van. Hallatlan önmegalázkodás volna az oly gőgös ember részéről, mint Görgei, ha nem volna számítás. Bizonyára kedélyes eszmecserébe is bocsátkozott az osztrák tisztekkel előzetesen vagy utólag, mert éhesen csak nem bocsáthatja őket vissza, halotti tor nélkül; de hogy mit beszélgetett velük, s mit izenhetett Windischgraetznek, azt nem írja meg könyvében.

Április 19-én Görgei a lévai várrom tornyából figyeli meg a tőle huszonhárom kilométernyire dülő *nagysarlói ütközet* lefolyását. Most már a „válságos pillanat” bekövetkeztére sem megy oda, csak éjjel veszi tudomásul Damjanich írásbeli jelentését, hogy Wohlgemuth friss tartalékseregét ő és Klapka (persze Guyon, Poeltenberg, Visoczky és Kazinczy közreműködésével) teljesen szétverte és üldözi. Mivel indokolja Görgei teljes távolmaradását ez igazán döntő ütközettől, melytől Komárom fölmentése és Nyugat-Magyarország sorsa függ? „Én szintén Léván maradtam, bár éppen akkor, mikor az első ágyúlövések hallatszottak, Zsemlelre *akartam* lovagolni, hogy ott a hídverést, valamint a VII. hadtest kétharmadrészének átkelését lehető-

leg előmozdítsam. Személyesen *akartam* a csata vezetésében segédkezni, de csak azon esetben, ha az kedvezőtlen fordulatot venne, s e célból, hogy közvetlenül kéznél legyek, nem hagyhattam el a főhadiszállást, ezenkívül a lévai vár magasan fekvő romjairól a csata haladását jobban figyelhettem meg, mint bármely más pontról.” Tehát három óra járásnyiról jobban lehet megfigyelni a csata lefolyását, mint a tűzvonat mögül és huszonhárom kilométernyi távolságban jobban és „közvetlenebbül kéznél van” a fővezér, mint ha a csatavonal mögött tartózkodik. Igaz, hogy az 1849-iki legkitűnőbb távcsövek sem érték el a huszonhárom kilométernyi láttávot, de Görgei maga írja könyvében, tehát el kell hinnünk, hogy onnan nézte a csatát, melynek megnyerése szintén az ő, a távollevő diadalát növelte. Biztosra vehetjük, hogy a lévai templom és várrom aljában is akadt egy terített asztal, mely mellett Görgei és kedves Bayerje dús kárpótlást vett a huszártisztkorban fogyasztott hideg krumpliért.

Ha most a folytonos távolmaradások lélektani okát keressük, azt két körülményben ismerjük föl. Egyik *Görgei teljes járatlansága egy csata vezetésében*, mi miatt magát alvezérei előtt nem akarta kompromittálni, mert hiszen ezek is átlátták, hogy a fővezér csak a tábori csendőr szerepét teljesíti a taktikai vezetés helyett. Tudatlanságát nem akarta demaskírozni, tehát inkább meg sem jelent ott, ahol tudásának ki kellett volna világolnia.

A másik, még fontosabb ok az volt, hogy ha esetleg rákerül a sor *Windischgraetz ajánlatának elfogadására*, biztosan mondhatta, hogy az osztrák sereget legyőző csa-

tikban nem vett részt, tehát az ellenség vére-
nek kiontásában nem ő, hanem Damjanich,
Aulich, Klanka, Nagy-Sándor és mások a bű-
nösök. Ez ismét olyan „captatio benevolen-
tiaē” volt, mint Götz koporsójának vitele, az
eddiggi forradalmárkodás bűnbánatának jele
és a megnyerendő kegyelem biztosításának
eszköze.

VII.

Vetter haditerve, melyet Görgei a félretolt elődtől egyszerűen elplagizált, Komárom fölmentéseig teriedt. A nagysarlói ütközet után Komárom fölszabadult, az ostromló sereg sietve takarodott Pozsony felé, épp úgy, mint Windischgraetz egész budai hadereje, miután magát túlszárnyalva érezte s méltán félhetett attól, hogy az egyedül lehetséges visszavonulási út elvágatik mögötte és ő egészben Roth és Philippovics sorsára jut. Mikor Windischgraetz április 15-iki elutazása után ideiglenesen Jellacsics lesz a főparancsnok, jön a híre a nagysarlói vereségnek, mire Jellacsics, ki a futásban épp oly gyakorlott volt, mint Görgei, kezdi észrevenni, hogy Pest alatt az óriási magyar haderők csak egy maroknyi sereg mesésen ügyes markirozásai (Aulich lángeszű fogása, a kivitelben Asbóth segítségével) s ha ő most jól nem siet, könnyen ittszorulhat s akkor a magyarság dühétől Görgei jóindulata aligha mentheti meg. Gyorsan elvonul tehát, Buda várát Hentzi tábornok védelmére bizván, hogy amig lehet, tartóztassa föl a magyar sereget, míg a vert had, az új vezér, Weiden táborszernagy alatt szervezkedik.

Görgei nagyszerű kiáltványt intéz hadseregéhez Komárom fölszabadítása után. Most hívja csak föl seregét a legádázabb harcra a „*bitorló zsarnokság ellen*”, hiszen lehetetlen az olyan nemzetet leigázni, melynek fiai az előbbi dicső csatákat megvívták, tehát Görgei fővezér ezt kiáltja seregének: „*Előre bajtársak, előre!*” Mindenki azt hihetné, hogy a futó ellenség üldözését s a háború színhelyének az ellenség földjére áttételét kell az „*Előre!*” alatt érteni, hogy a bécsi hazafiak még párolgó vértanú vére is segélyére legyen az üldöző magyar seregnek, azonban Görgei az „*Előre!*” szó alatt a hátrafelé menést értette s eljött teljes erejével Buda alá, — vissza! Az ellenség üldözése nagy zavarba ejtené a Görgeinek kegyelmet és bőséges kegydíjat ígérő Windischgraetzet s Görgei állja az alkut, melyet a herceggel kötött, midőn a váci kiáltványt kezébe juttatta s ezzel Windischgraetz föltételét elfogadta. A váci kiáltványban az van, hogy Görgei nem engedelmeskedik Kossuthnak és társainak — most, midőn Kossuthék azt parancsolják neki, hogy menjen Bécs ellen — ő (a váci elvhez híven) jön Buda ellen, miután azon szándéka, hogy seregével Debrecen ellen menjen, meghiúsult.

Ki akarata volt az, hogy Görgei Buda várát vegye ostrom alá teljes erejével s abban a többi csapat között 7000 huszárral, e kérdés körül sok tinta folyt már el. Görgeiék azt vitatják, hogy ezt Kossuth parancsolta meg Görgeinek, azonban e parancs szövegét sehogy sem tudják fölmutatni, öszszesen csak egy olyanforma levelére hivat-

koznak a kormányzónak, hogy „ha már ott van Buda alatt, vegye be a várat.” A levél eleje azonban azt mondja, hogy „Előre az ellenség földjére!” mintahogy Görgei kiáltványa szólott. Görgei nagyhangú szózata után Kossuth egész természetesnek találta, hogy Görgei utána ered a futó ellenségnek és azt megsemmisíteni törekszik, s ezért külön nem parancsolta meg neki, hogy azt tegye, amit kiáltványából józanul ki lehetett olvasni, sőt amit egyedül lehetett kiolvasni abból. Mikor aztán arról a végzetes hibáról, hogy egész seregével Buda alá megy, Kossuth tudomást vett, elrendelte, hogy a várat mindenesetre vívja meg, úgy gondolván, hogy például Aulich az ő tízezer emberével ottmarad cernírozó seregül, a többivel meg megy Görgei az ellenség után. (Lásd Klapka: „Emlékeimből” 147. l.)

De tegyük föl, hogy Kossuth rendelte el Görgeinek, hogy hagyjon békét az ellenség főerejének és menjen teljes erejével Buda alá, mit kell ilyenkor tennie a fővezérnek? Meg kell győznie a kormányzót e kívánság céltalan voltáról s újabb határozott rendeletet kérni, a ballépésből származható felelőséget áthárítandó Kossuthra. Ez esetben Kossuth föltétlenül visszaveszi vészthozó rendeletét. Azonban Kossuth nem adott ki ilyen rendeletet, tehát Görgei ez ellen nem is élhetett előterjesztéssel.

Legfőbb érvünk azonban e kérdés eldöntésében az, hogy ha Görgei maga nem akarta volna Kossuth ellenében Buda ostromát, egyszerűen félredobja Kossuthnak még oly határozott rendeletét is és megy a maga útján. *Mikor engedelmeskedett Görgei Kos-*

suthnak? Mikor nem dobta félre ennek még oly határozott rendeleteit? Novembertől kezdve májusig minden Kossuth-féle rendeletnek az volt a sorsa, hogy Görgei annak az ellenkezőjét tette. S mit csinálhatott volna Kossuth most, mikor annyi diadal fénye környezte Görgei homlokát, az engedetlen hadvezérrel? Igazán semmit. Buda megvívása Görgei teljes haderejével Görgeinek saját akarata volt, célja pedig az, hogy az ellenség időt nyerjen a támadás megkezdésére, fia Görgei eddigi tényeiben nem is látnók meg a hazaárulás ismérveit, itt megkezdődik az ország elvesztésére irányuló ténykedések sorozata, melyek koronája a világosi fegyverletétel.

Görgei könyvében az ellenség nemüldözését az április 14-iki határozattal indokolja. Magyarország képvisellete elszakadt az uralkodó háztól, ő ezt nem helyeselte, tehát nem üldözte tovább az ellenséget. Körülbelül ez az ő okoskodásának lényege. Nem terjeszkedhetem ki a függetlenségi nyilatkozat történetére s előzményeire, de itt röviden csak annyit kell kijelentennem, hogy Görgei itt ismét kétszínűen járt el. Ha nem helyeselte az április 14-iki határozatot, tett volna úgy, mint Gáspár András tábornok, ki nyíltan kijelenté, hogy ő az uralkodó családnak híve s olyan kormány alatt, mely a trónvesztést kimondotta, nem akar szolgálni. Lemondott tehát rangjáról és félreállott. A kormány részéről semmi bántódása nem lett, mert senki sem akarta arra kényszeríteni, hogy meggyőződése ellen szolgáljon. Görgei is megnyerhette volna ezt, sőt ez esetben még a régebben följánlott 200.000 forintnyi nem-

zeti jutalmat is, melylyel külföldre elvonulhatott volna és feleségével kényelemben, csöndben, esetleg valamely német egyetem vegytani tanszékén megélhet vala.

Görgei azonban nem ezt tette. Nyíltan *elfogadta az április 14-ét minden következőjével együtt*, sőt, midőn a kormány egyszer ravaszabbul akarván számítani mint ő, hadügyminiszterré is jelölte (azon célzattal, hogy elvonja a seregtől) ő a miniszteri tárcát is elfogadta abban a kormányban, melynek programját a miniszterelnök, Szemere Bertalan így jelezte: „A kormány magát forradalminak és köztársaságinak vallja.” Görgei e minisztérium rendes tagja lévén, e tény őt „*forradalmi és köztársasági*” érzelmű egyénnek jelenti. Mert ha nem az volt, akkor abban a pillanatban, mikor a kormányelnök hivatalos nyilatkozata tudomására jutott, le kellett volna tennie tárcáját, sőt kiadnia kezéből a hadvezéri botot is. Jellemes, tisztességes, becsületes férfiúnak így kellett volna eljárnia, s nem mind a két nagy állást (és az azokkal járó nagy fizetést is) megtartania. Mert az az utólagos állítás, hogy ő csak azért járt így el, mert a függetlenségi nyilatkozatot meg akarta semmisíttetni, még súlyosabb jellemhibát árul el, az álarcosság bűnével is tétezve a nyereségvágyat.

Hadd leplezzük hát le *Görgei valódi indokát*, mely őt „forradalmi és köztársasági” miniszterré és vezérré teszi. Nem elv ez, hanem egyszerű üzlet.

Görgei először március 9-én jár Debrecenben, akkor is azért, hogy ravaszul „alibi”-t bizonyíthasson, mikor Damjanich

Vetter ellen intézi vele megbeszélte támadását. (Ez összebeszélésre vonatkozólag lásd: Mészáros Lázár „Emlékiratai” II. kötete 157. lapját.) Ekkor ismerkedett meg közelebbről a magyar államférfiak némelyikével s kiválólag a „radikális és republikánus” Szemerével, ki őt már Tiszafüreden, a Dembinszky elleni merényletnél is pártolta, s kihez így ír később a békepárt embereiről és törekvéseiről: „A szerencsétlen békepárt! Semmi béke, hanem guillotine, guillotine!” (L. Szemere: „Görgei” 145. lap.) így tehát méltán keltheti Szemerében azt a hitet, hogy még nálánál is radikálisabb, a nyaktiló hármas hangsúlyozása pedig oly ember szájából, ki gróf Zichyt egyszerűen fölakasztatta, meg éppen programmszerűleg is hangzott.

A debreceni időzés alatt történt az a nevezetes eset, hogy Kossuth Görgeinek 200.000 forint nemzeti jutalmat ajánlott föl, melyet azonban ez visszautasított. Kossuthot meghökkenettette a visszautasítás, mert ebből azt látta, hogy Görgei ez akkor óriási összeget is kevesli és saját szolgálatait többre értékeli. Üzletileg szólva: Kossuth azt látta, hogy *Görgei egy üzletből akar milliomos lenni* és két százezressel nem éri be. Ezért tehát, midőn április 7-én vele Gödöllőn a Grassalkovics-kastélyban négy szem-közötti értekezését folytatta, *nemzeti jutalmul most már a hadiárat diadalmas befejezése esetére*, a gödöllői uradalmat ajánlotta föl, melyet a nemzet ez esetben a magvaszakadt család utódaitól megvenne. Görgei, neje állítása szerint, ezt is visszautasítá, azonban a jól értesült *MárMssv* viszont azt mondja emlékiratában, hogy ezt

Görgei igenis elfogadta, csak a föltétel ejté gondolkodóba. Természetes is, mert e milliós ajándék sokkal több értéket képviselt, mint Windischgraetz ajánlata, azonban április 7-én csak az volt kétes, hogy ha a magyar ügy győzedelmeskedik, amire most már volt remény, nem fog-e a cár beleavatkozni az ország belügyeibe és az uralkodó-családdal folytatott s a fegyverek élére állított vitába. Az oroszokat Bem csak március 11-én verte ki Erdélyből, kérdés volt, hogy a cár e megaláztatást eltüri-e s nem jön-e még nagyobb haderővel Magyarország ellen. Ez esetre Görgei tisztában volt azzal, hogy az ő hadvezéri tehetsége nagyon is parányi lesz, az egyesült császári hadakkal szemben s a gödöllői uradalom ábrándképként foszlik szét a levegőbe.

A gödöllői beszélgetés volt a fordulópont Görgei és Kossuth viszonyában. A milliós jutalom annyira hálássá tette Görgeit, hogy egy izben Kossuth ajtajának küszöbére feküdt éjjeli örül, ami viszont Kossuthot hatotta meg végtelenül. Mint szentimentális optimista, ezt igazi ragaszkodás jelének vette s azontúl nem fogy ki Görgei magasztalásából. Görgei pedig lesi, mi történik a külföldön, s hogy a legmegbízhatóbb forrásból értesüljön a cár esetleges szándékáról, saját bátyját, *Görgei Ármint* küldi az északi határra, hogy az orosz mozgalmakat biztos kémek által puhatolja ki és neki azonnal adja tudtára. Bizonyára másik bátyja, Guidó meg Bécsből értesíté, mi történik ott s várható-e orosz beavatkozás, vagy sem. *Beck* Vilma emlékirataiból látjuk, hogy az ügyes kémek mindig megtalálták utjokat Bécsbe s meg-

bízható híreket hoztak onnan. Görgeinek is volt kéme elég, a többi között maga Beck Vilma is, kit igen jól ismert s föl is használt politikai céljaira.

Közismert dolog, hogy az orosz beavatkozás sürgős igénybevétele az április 12-iki osztrák minisztertanácson határozatott el, de április végéig erről semmi biztosat nem lehet tudni. Görgei várakozó állást foglalva el, nem üldözi az osztrák sereget, majd midőn még mindig nem tud biztosat, Buda alá száll és ott tékozolja az időt. Május elején azonban már biztosat tud: *Berg tábornok, a cár főhadsegéde* jár május 1-én Pozsonyban és intézkedik az orosz segédsereg elhelyezése iránt. Föltehető, hogy Görgeinek volt Pozsonyban kéme s ennek útján az orosz katona ottlétének célját megtudta. *Május 8-án jelenik meg a cár kiáltványa*, melyben a magyar ügyekbe beavatkozást Európának bejelenti. Ezt Görgei Ármin, ki galíciai és lengyelországi zsidó kereskedők útján szerzett híreket (és pedig, mint Máriássy megállapítja, igen megbízható híreket) azonnal tudomására adja öcscsének, ki erre azonnal belátja, hogy a gödöllői álom szétfoszlott és az egyetlen megfogható dolog, melyet mint birhatót nem lesz jó eladni álompénzen, Windischgraetz ígérete. Budavár bevételeivel fordul meg újra Görgei Kossuthtal szemben, a kormányzó előtt érthetetlen okból; ha azonban a főntebbieket fontolóra vesszük, tisztán áll előttünk a csalódott ember keserősége, kinek kezéből kicsúszott a milliós zsákmány.

A kétszázezer forintos nemzeti ajándékot március 9-én könnyű volt elutasítani,

mert akkor a magyarság ügye még nagyon kétesen állott, egyetlen diadala a magyar fegyvereknek Damjanich szolnoki győzelme (március 5.) lévén. Április 7-én már Hatvanra, Tápió-Bicskére és főleg Isaszegre nézhettek vissza s előrelátható volt, hogy Komárom fölmentése egy-két nap alatt meglesz s a Dunántúl megtisztul az ellenségtől. Most már el lehetett fogadni a milliós ajándékot, melyet aztán a cár üt ki a számító Görgei kezéből. A cáron nem állhatván bosszút Görgei, azon áll bosszút, akin lehet s ez Magyarország volt. Buda után egyedüli vezéreszméje Görgeinek a bosszúállás, erre irányul minden cselekedete.

VIII.

Nagy-Sarló után és Buda ostromával elveszett egy megbecsülhetlenül drága hónap, de végre május 21-én a honvédek fölhágtak Buda ormaira s a várat elfoglalták. Azt a fenyegetést, melyet Görgei Hentzihez intézett, hogy t. i. a várőrséget kardélre hányatja, természetesen nem váltotta be, — szükség volt az ellenség jóindulatára, mert az orosz beütés napról-napra várható volt s ennek meggátlására a magyar kormány Dembinszky vezérlete alatt a Felvidékre nagy tartaléksereget is küldött, mely azonban ott mitsem tett az első csatározásokon kívül. További tíz nap következett még ezután pihenőül. Ezalatt Görgei Debrecenbe ment és ott a megbukott békepárttal kezdett tárgyalást Kossuth megbuktatására. Azzal a békepárttal, melyről még két hónap előtt azt írja, hogy „guillotinet neki!” Ezekkel akar szövetekezni, hogy az országnak általa törvényesnek elismert kormányát, melynek ő, mint hadügyminiszter tagja, a szuronyok erejével megbuktassa és helyére maga üljön.

Görgei már 1848 végén diktatúráról ál-

modozott, csakhogy ekkor Kossuthnak ajánlja azt föl. Most saját magának szeretné azt megcsinálni s hogy annak valami törvényesnek látszó formája legyen, az országgyűlés e töredékével akar szövetkezni. Kémény Zsigmond elmondja (Beksics által 1883-ban kiadott) emlékiratában, mint végződött a kis összeesküvés június 1-én; Görgeiné pedig, bizonyára férje előadása nyomán leírja, hogy a képviselők, kik szívesen ültek volna Kossuth helyére, mint ijedtek meg Görgei szavaitól, mikor azt mondotta, hogy a katonaság nem áll ott meg, ahol ők gondolják, hanem a törvényhozás szétkergetése után esetleg vérbíróság is jöhet, melynek a politikusok isszák meg a levét. Erre az összeesküdni akarók egyhangúlag ezt kiáltották: „*nem kell karduralom!* Inkább maradjon meg Kossuth!” S Görgei végzetlen dologgal ment el Debrecenből, — a békepárti diktatúrából nem lett semmi. Mindkét fél azt várta, hogy a másik fogja számára a forró gesztenyét kikaparni, de erre egyik sem volt hajlandó. Különösen a békepárti képviselők, kik oly titkolhatlan örömmel hallották Kossuth ajkairól a március 25-iki ülésen azt a kijelentést, hogy van a magyar hadseregben is olyan tábornok, ki Bonaparte tábornok példájára, bármikor kész a hatalmat saját kezébe ragadni s. a törvényhozást szétkergetni s kik tudták, hogy ez csak Görgei lehet, — ijedtek most meg a „katonai uralgás”-tól, tudván, hogy igen veszedelmes dolog a teljhatalmat s a saját életük fölött rendelkezés jogát olyan ember kezébe adni, ki gróf Zichy Jenővel oly gyorsan és jogtiprólag bánt el. Jobb

akkor Kossuth, mert az nem akasztatott föl senkit.

Görgei azt az utasítást nyeri Debrecenben, hogy most már időveszteség nélkül folytassa a hadműveleteket Ausztria felé. Maga is belátja, hogy tovább nem mentegőzhetik Buda ostromával, tehát előre kell mennie. De már ahogy megindítja hadműveleteit, látszik, hogy nem komoly hadviselésre készül. Magában az, hogy *Tatán állítja föl hadműködési irodáját* s az egyes csapatok onnan veszik rendeleteiket Bayer ezredestől, emlékeztet a lévai várromból nézett nagysarlói ütközetre. Tata Budapeستől 92 kilométernyire fekszik, Komáromtól 20 kilométernyire, az északi harctértől több százra, a délitől a Duna és Tisza választja el. De Bayer ott kényelmesen poharazgatott, amíg az alvezérek, a haditerv összefüggő részeit nem tudván, azt tették, amit éppen józan eszük sugallt nekik. Görgeinek 55.000 embere volt, vele szemben csak 60.000 osztrák állott; amaz lelkes és győzelmes, emez legyőzött és kényszerkatona. De az osztrák sereg élén igazi „sans phrase”-katona állott, Haynau, ki nem alkudozott, nem levelezgetett, hanem akasztatott és égetett. Első tényei egyike báró Mednyánszky és Gruber, lipótvári hadifoglyok fölakasztása volt, amivel a Magyarország ellen megkezdett igazi irtóháborút jelentette be. Ilyen emberrel szemben csak Damjanichot lehetett volna állítani; e nagy katonának azonban április 25-én kitört a lába s ő maga harcképtelenné vált. Haynau egymaga is elbánt volna Görgeivel, kinek ismét csak a szája járt, minden egyes kivégzett magyar főtisztért három

osztrák hadifogoly tiszt kivégeztetését ígérve, — de persze egyet sem öletett meg, inkább a honvédeket pusztítja.

Seregének elhelyezése olyan volt, hogy attól sikert maga sem remélt. Egész haderejét annyifelé darabolta el, hogy abból sehová sem jutott tekintélyes erő. Az egész június hónap a csallóközi csatározásokkal telik el. A kormány kétségbeesve sürgeti őt, hogy jöjjön el Komáromból és egyesüljön a déli hadsereggel, s mérjen azzal döntő csapást az orosz haderőre, ha már az osztrákkal nem bír. Görgei Komáromhoz tapad és a maga kapitulációját készíti elő, melyről Klapka nyilatkozik Máriássy előtt, anélkül, hogy az ellen bármit is tenne. Ezalatt a Kossuthhoz hű főtiszteket egymásután fosztja meg parancsnokságaiktól és üldözi el seregéből. Környezetében állandó gúnyt üz Kossuthból, Kossuthnéból, gyermekeiből, nővéréből és Kossuth híveiből. Az idétlen „Dzsuvernőr”-viccek egyenesen Görgei szellemességére vallanak, Kossuth Zsuzsanna „Landes-Ammel” elnevezése, a „Prinz Louis” és mások mind Görgei agyában fakadtak ki s aki hízelegni akart a fővezérnek, ez otromba élcekkel köszöntött be hozzá. Katonai kamarillája állományát tetemesen megnövelte, átlag harminc tiszt lebzselt körülötte mindenféle címeken, mintha legalább is hadrakelt uralkodó lett volna. Kiváló előszeretettel vette táborakrába a mágnás-tiszteket, kikkel együtt dőzsölt s viccelődött a prókátorok és fiskálisok (értsd: Kossuth és az országgyűlés tagjai) fölött. A kormányt pedig folyton hitegeti az áttöréssel, melyet az osztrák seregen át

végre fog hajtani; de emellett semmit sem tesz, hanem szoríttatja magát Komárom felé, hogy ott esetleg érintkezésbe lépve Haynauval, *külön kapitulációját* végrehajthassa s becses bőrét megmenthesse. Csak azt nem tudta, vajjon állja-e Haynau a Windischgraetz által megállapított föltételeket, mert ha igen, akkor Görgei belemegy a fegyverletételbe azonnal.

Kossuth és katonai tanácsadói midőn látják, hogy Görgei, rendes szokása szerint, újra *önző célokat* keres, s reá *a haza* megmentésében számítani nem lehet, mert a tervezett egyesülést nem akarja, az összes seregek fővezérévé végre az öreg Mészáros Lázárt nevezik ki, aki ugyan gyöngye hadvezér, de legalább annyiban katona, hogy nem saját önző céljait keresi, de a becsület parancsának engedelmeskedik. A kinevezés azonban igen szerencsétlen napon történik: július 2-án, amely napon végre Görgei, „*az áttörési humbug*” (Máriássy elnevezése) maszkírozására kirohanást intéz Ács felé s egy erőskarú huszártól hatalmas fejsebet kap. A seb eredete akkor nem volt kinyomozható. Görgei környezete azt a legendát fűzte hozzá, hogy a vezér ezt egy császári tiszttel folytatott párviadalában kapta az ütközet folyamán, — a seb alakja azonban nagyon is rávall a magyar huszár kardjára és karjára. Míg Görgei seblázban fekszik, érkezik a várba Mészáros kineveztetésének híre. Görgei környezete annyira fölzendíti erre a sereget, hogy Mészáros jónak látja visszafordulni útjáról és nem venni át a fővezérséget.

Ekkor lép előtérbe Klapka kétszínű

alakja, ki előbb már a békepárttal is konspirált, mint helyettes hadügyminiszter s Debrecen körül 10.000 főből álló tartaléksereget akar gyűjteni, melylyel az országgyűlést szétkergebbe és Kossuthot elfogassa. Úgy Kemény Zsigmond, mint Kovács Lajos említik Klapka hajlandóságát a függetlenségi nyilatkozat katonai erővel megejtendő megmásítására, 1886-ban megjelent műveikben; Klapka 1886-ban kiadott „Emlékeimből” című vastag könyvében pár szóban Kemény állítását tagadja, Kovácsról azonban mélyen hallgat. Kemény ugyanis már régen halott volt ekkor, de Kovács Lajos élt s ha Klapka meghazudtolja, rácsafol. A volt békepárt több tagja volt még életben ekkor, ezekkel nem lehetett vitát kezdeni, okosabb volt tehát hallgatni a dolgról.

Klapka, a volt testőr-pajtás az egyedüli, némileg beavatott bajtársa Görgeinek. Ő tisztán látja Görgei önző céljait s dacára Kossuth nagy bizalmának az ő „római jellem”-ében, Görgei oldalára áll és a különkapitulációra vágyódó Görgei mellé hajtja a tisztikart a július 4-iki haditanácson. Enged ugyan a kormány aznap érkezett, július 3-áról kelt rendeletének, hogy ő maga Komáromban maradjon és Nagy-Sándor vezesse le a sereget délre s ezért meg is indítja Nagy-Sándort, de mikor Görgei főlocsudik lázáimaiból s megtudván a történeteket, fenyegetőzni kezd, Klapka megijed és Bátorkesziből visszaparancsolja Nagy-Sándor hadtestét, inkább engedelmeskedve Görgeinek, a bármikor lehető vezetőnek, mint az elmozdítatlan kormányzó igen szigorú és határozott rendeletének. Azt hiszem, e tények föl-

tüntetése után senki sem fogja elhibázottnak mondani azon ítéletemet, hogy Klapka itt kétszínűen járt el s ez jellemére árnyat vet.

A sereg tehát még július 10-én tul is Komáromban időzik, amikorra már megszűnik az áttörésnek még csak lehetősége is. Ekkor áll elő Görgei kamarillájának egyik tagja, *Psotta* tüzérezredes azzal a hírrel, hogy a *fiatal császár Haynau táborában időzik* és igen kedvező *kapitulációs-föltételeket* kínál. Ez a sereg makacs hazafi tagjainak puhítására szolgált. A hirt megerősíték gróf *Leiningen-Westerburg* és *Pöltenberg* tábornokok, Görgei legnagyobb hivei, továbbá *Molnár* Nándor ezredes és *Lakó* István alezredes is. Kétségtelen, hogy a hirt egyenesen Görgei terjesztette, hogy ezzel a fegyverletétel eszméjét népszerűsítse s a haza ügye helyett a tiszteket az egyéni előny álláspontjára terelje át. Ezzel ismét a viszály magvát hintette el a tisztikarban, melyben végtelen súrlódások keletkeztek a kapitulációs-pártiak és az azt ellenzők között.

így elkészítve a hangulatot, indul neki Görgei seregével július 14-én Vácnak.

XI.

Június 6-án lépik át az első orosz csapatok a magyar határt, 8-án már Sasz tábornok 32 lovasszázad kozákja az árvamegyei Alsó-Kubinban van. Dembinszky seregének kellett volna föltartóztatnia az ellenséges betörést, ő azonban, miután a kormány elvetette azt a tervét, hogy ellentámadásként Galíciába törjön be, nemcsak mit sem tett, de csakhamar lemondván a vezérletről, eltávozott a felvidékről. Most már ténynyé vált az orosz betörés, s miután az is köztudomásúvá lett, hogy legalább 200,000 orosz jön ellenünk, a legkomolyabb védelemről kellett gondoskodni. Ily körülmények között, midőn kis sereg is nagy akadály lehet a túlerő ellen, ha erős vár biztos falai mögött áll, a kormány elrendeli az Aradot és Temesvárt vivó seregnek, hogy igyekezzék mihamarább eredményre jutni. Arad végre július elsején föladja magát, parancsnokává a töröttlábú Damjanich neveztetik ki, kiben vakon meg lehet bízni. Temesvár azonban végig megmarad a császáriak kezében és augusztus 9-én az alatta vívott döntő csatában végzetessé válik a magyarság ügyére.

És ekkor, midőn a váraknak ily döntő szerep jut, s az ország megmentése jóformán azok megtartásától függ. *rendeli el Görgei fővezér és hadügyminiszter, hogy Buda várának falai sürgősen leromboltassanak, s a főváros erőd-jellege megszűnjék.* Buda vára Hentzi alatt az egész magyar ostromló seregnek teljes tizenhat napon át oly csekély erővel oly hatalmasan állott ellent; — mit tehetett volna e vár, ha megfelelő katonasággal, ágyú- és lőszerkészlettel ellátva, hónapokra élmezve, elszánt parancsnok (Kmetty, Guyon, Máriássy, Bóbich vagy más) rendelkezése alatt azt a feladatot kapja, hogy az ellenséget folyton nyugtalanítsa, Komárommal és a Tiszával összeköttetést tartson fenn, a Dunán nagyobb seregek átkelését meggátolja, szóval, ha megfelelő szerephez jut, mint ahogy Hentzi alatt jutott. Komárommal és Budával a hátában nem mehetett volna Haynau oly gyorsan Szeged felé, mert folyton kell tartania a hátbatámadástól, vagy legalább olyan nagy erőt kellett volna Buda körülzárására hátrahagynia, mely seregét 20,000 fővel apasztja, s a vele szembe állítható magyar sereg létszámával egyenlővé teszi. Ezt bizonyára mind tudta Görgei is, s épp ezért siet Haynaunak azt a szolgálatot megtenni, hogy majd az ő külön kapitulációjakor ez is érdemül tudassék be neki.

Alig hihetnők el e tényt, ha nem állana rendelkezésünkre oly döntő fontosságú okmány, mely kétségtelenné teszi azt, hogy egyenesen és kizárólag Görgei volt az, ki a budai várfalak lerombolását erőszakolja és keresztülviszi. *Duschek* Ferenc, a Szemerekormány pénzügyminisztere, *a magyar nem-*

zeti ügynek másik nagy árulója (mint azt saját vallomásai hiteles okmányával lesz alkalom rövid időn megdönthetetlenül bizonyítani) ír át június 20-án hivatalosan Görgei Arthur hadügyminiszterhez, megkérdezvén őt, hogy *okvetlenül szükséges-e a várfalak lerombolására az a 10.000 forint*, melyet követel, mert az ország pénzügyi helyzete csak a múlhatatlanul szükséges kiadások eszközését engedi meg. Görgei ragaszkodik követeléséhez, s egy sereg napszámos, ahelyett, hogy hatalmas testi erejét a hon védelmében a fegyverek hordására fordítaná, neki áll csákánynyal azoknak a várfalaknak, melyeket, ha ott nem állnának, föl kellene építeni, s gyorsan lerombolja azokat, nehogy Haynaunak éppúgy ellent találjanak állani, amint Görgeinek ellentállottak. S Kossuth és kormánya már Pesten tartva székhelyét, tűri e rombolást, s az oly igen szükséges aprópénz tékozlását, mely utóbbi aztán később bosszulja meg magát, midőn a közhonvédeket fölválthatlan nagy bankóval (többnyire százasokkal) kell fizetni, melynek azok semmi hasznát nem vehetik, s kezükben a százasokkal, halnak éhen, mert nem tudnak rajta élelmiszert venni, Görgei második nagy futása alatt. Történik pedig ez a sürgős rombolás június végén, mikor már az oroszok elárasztják a felvidéket, s a kormány kétségbeesetten hirdet keresztes háborút és Horváth Mihály püspök, vallásügyi miniszter, fejreesett tanácsa folytán országos böjtöt és imádságokat rendel el, még jobban elcsüggesztendő a félénkeket. A kormány nem tudja, hova meneküljön Pestről, mert Arad még nem kapitulált, Temesvár osztrák erős-

ség, Debrecent egy ízben az oroszok már megszállották, Görgei pedig vonakodik eljönni Komáromból, hogy a törvényhozás és kormány védelmét biztosítsa. Június 29-én írt levelében azt írja a kormánynak, hogy hagyja őt sorsára, s *küldjön neki 100 millió forintot*, maga pedig menjen, ahová akar. Ő majd azt teszi, ami neki tetszik. Erre történik Mészáros kineveztetése, s végre Görgei elhátározása, hogy leindul délnek.

Vácott három napig tartó csata folyik július 15-étől 17-éig. Itt van már az orosz főerő nagyrésze, Görgei látja, hogy csakhamar be lesz kerítve, s akkor végrehajthatja kapitulációját. Vácról fölfelé indul Nógrádba és Gömörbe, az orosz sereg eléje is kerül, utána is ered. Az eléje vágni akaró orosz sereg előhadát azonban július 20-án Túránál heves lovassági rohamban támadja meg Perczel Móric, ki a kormány védelmére ismét helyt áll, s az ellenséget a legnagyobb zavarba hozza az által, hogy egy nem várt magyar hadsereg ottlétét bizonyítja be. Paskievics e jelentésre összébb vonja erőit, s Görgei útja szabad lesz a felvidékre. Az őt üldöző orosz sereg is elmarad és csak *Chrulow* ezredes megy utána összesen három század ulánusával, megfigyelendő, merre fog tartani.

Már itt jelzem, hogy Görgei e menetével serege teljes demoralizálását akarta elérni, ami aztán sikerült is neki. Eszköze ennek a kiéheztetés, a teljes elcsigázás. Julius közepén, mikor Magyarországon az aratás már megtörtént, mikor az első gazdag szénatermés behordva, petrencékben áll, sem a katonák, sem a lovak nem kapnak táplálékot az egész futás alatt. Klasszikus tanú erre *La-*

pinszky Theofil kapitány, ki „Feldzug der ung. Hauptarmee im Jahre 1849” című kis könyvében így nyilatkozik a sereg ellátásáról:

„Váctól kezdve sem kenyeret, sem húst nem láttuk, s a szegény katonák kénytelenek voltak a burgonyát ásni ki a szántóföldeken és megsütni, hogy valamivel megtölthessék éhes gyomrukat. Egy ital bor nem üdíté fel az ellankadtat, ki éjjel őrt volt kénytelen állani, nappal pedig harcolni... A lovak csak megromlott szénát és szalmát kaptak, néha még azt sem, zabot sohasem; így gyakran kidőltek a szegény párák, s ott kellett hagyni őket az útfélen. A lovaság e pár nap alatt többet szenvedett, mint az egész hadjárat alatt. . . Végre Losoncra értünk, s itt végre kaptak a katonák húst és kenyeret.”

Ugyanezt bizonyítja *Jókai Mór*, ki Szalontán augusztus 9-én folytatott beszélgetését írja le Görgeivel és alvezéreivel „Életem legszomorúbb napja” című visszaemlékezésében. Mikor *Jókai* Görgeitől kérdi, mennyi seregének létszáma, ez kertel, de *Leiningen közbevág és megmondja, hogy a Komáromból elindulás óta 8000 emberrel fogyott meg a sereg*. *Jókai* elszörnyed s ennek az okát tudakolja. *Leiningen* a „sanyarúságot, éhséget és elkényszeredést” mondja e fogyatékokául. Ekkor egy ezredes a következő esetet beszéli el:

„Miskolcon innen egy krumpliföldön két közvitézt látok meglapulva, mindkettő az előttük menő hadtestből maradt el. Ismertem zászlóaljukat, derék verekedők voltak.

Egyik feküdt a földön, másik guggolt és foghegyen rágta a nyers burgonyát, mit akkor tépett fel a földből. Én rájuk kiáltok, hogy csatlakozzanak a sereghez. Amelyik feküdt, annak nagy oka volt parancsomra nem ügyelni, a másik vad, elkényszeredett tekintettel néz föl rám és nyöszörögve mondotta:

— Hagyjon itt, ezredes úr, úgysem messze mehetnék már!

Én nem hajtottam kérésére, hanem újból rárivalltam, hogy keltse föl a másikat és álljon a sorba!

— Kelthetem már ezt, — válaszolt erre keserűen a honvéd, — egy órája, hogy meghalt éhen, én is mindjárt mellé fekszem.

Leszálltam hozzá. A földön fekvő már hullá volt, az élőnek odaadtam megmaradt prófuntom darabját, s lovagoltam odább. — Ilyen ellenség is van ám a csatában, — végzé be szavait az ezredes.

— Valót beszél, — monda rá Görgei.” Vajjon ennek is a kormány volt-e az oka, mint a lőszerhiánynak, Görgei szerint, hogy a magyar Kánaán közepén a szegény honvédek közvetlenül aratás után éhen halnak? Bem katonái sohasem éheztek, pedig ez a „vén polyák” nem pár százados nemességre visszatekinthető magyar úr volt, hanem idegen „kalandor”, mint Görgei nevezi könyvében. De Bem „apó”-nak mindig volt gondja arra, hogy a közlegény is el legyen látva élelemmel bőségesen, s meglegedetten mosolygott, mikor azt látta, hogy a töltény-táskában a lőszer mellett ott volt a nagy darab sza-

lonna is. Görgei már a bányavárosi kaland alatt is csak arra nézett, hogy praetoriánus gárdája fűrődjék a jólétben, a legénységet pedig hadd tizedelje az éhség és az elkeseredés. Így nem csoda, ha a lelkes honvédsereg elhullározik, elmarad, kidől, megszökik. Minél kevesebb marad meg, annál jobb, — annál kevesebb ellentállást fog kifejteni, ha a fegyverletételre kerül a sor. így készíti előre Görgei a kapitulációt a legénységben; a tisztikarban pedig még gonoszabb számítással, az ellenséggel folytatott állandó alkudozások csalképeivel.

Balassagyarmaton iclözése alkalmával valami Jankovics nevű szolgabíró fogat el és itél rögtön halálra. Amint ennek híre megy, egyszerre egy előkelő hölgy jelentkezik nála, *Bory Miklósné* született báró *Hellenbach* Karolina, királyi ítélőmester és udvari tanácsos felesége, ki — saját állítása szerint — rokona lévén az elítélt Jankovicsnak, kegyelmet kér számára Görgeitől. A fővezér hosszasan értekeznek a hölgygyel, s Jankovics kegyelmet nyer. E találkozásról és a neki adott megbízásról az orosz vezénylő tábornokhoz, *gróf Rüdigerhez*, mélyen hallgat Görgei könyvében, ellenben midőn Boryné ismét visszajön hozzá Rüdiger levelével, azt úgy említi föl a 71-ik fejezet bevezető soraiban, mintha „*egy hintóban utazó hölgy*” véletlenül föltartóztatva a magyar előőrsök által, hozatott volna eléje, s adta volna át neki Rüdiger levelét. Történt ez július 23-án éjjel, — a levél Balassagyarmatról és július 19-éről van keltezve. A levél francia szövegét adja Görgei német könyvében; ez eléggé szintelen udvariassági frázisokat tartalmaz, az ígéret kap-

csán, hogy ha Görgei is hajlandó az egyenetlen küzdelemnek véget vetni, Paskievics herceg bizonyára megtesz mindent, hogy *oly derék harcos becsülete*, mint amilyen, Görgei, a legcsekélyebb sértést ne szenvedje. („ . . . que Votre honneur de brave guerrier ne subira la moindre atteinte.”) Tehát sem az ország, sem a hadsereg sorsa egy szóval sincs érintve, csupán Görgei személye emelve ki! Van ugyan a levélben egy pont, mely Görgei feltételeit tudakozza, melyeket ő lehetőknék ítél arra, hogy ez „ezentúl egyenlőtlen küzdelem, beszüntethető legyen”, — azonban a főszó mégis Görgei személyén van, kinek az udvariasságok szánvák. S Görgei e hizelgések által elvakítatva, folytonos alkudozásokba bocsátkozik Rüdigerrel, anélkül, hogy először az ajánlatok komolyságának kritériuma gyanánt becsületes fegyverszünet kötését követelné.

Sem ő nem mondja el, sem más forrásban nem találjuk meg, miféle szóbeli ígéreteket tett Boryné Rüdiger nevében Görgeinek, de előttünk bizonyosnak látszik, hogy a bárónő ilyen portékát is hozott, mert Görgei ezentúl állandó összeköttetésben marad az ellenség e főemberével, s utolsó levélváltásuk augusztus 12-én történik, a világosi fegyverletétel módozatát illetőleg. A „becsületes (?) alkusz” Boryné egyénisége elég súlylyal bíró volt arra, hogy Görgei ne tekintse őt közönséges kémnek, hanem elhigye, hogy amit mond, azt Rüdiger mondotta és üzente neki. E nőnek, kinek leányneve báró Hellenbach Karolin, felmenő ősei egyike I. Lipót királytól nyerte a magyar báróságot 1680-ban, közelebbi őse Mária Teréziának volt udvari or-

vosa, a család tehát telivér aulikus és az udvari körökkel szoros összeköttetésben álló volt. Férjét illetőleg említettem már, hogy bori Bory Miklós kir. ítélőmester, majd magyar kancelláriai referens és udvari tanácsos volt, tehát ismét császári ember. Boryné 1849-ben még fiatal hölgy lehetett, mert csak az ötvenes évek közepén kapja meg a csillagkeresztes hölgy méltóságát, bizonyára politikai szolgálatai révén, s 1875-ben hal meg.

Görgei Rüdiger levelére semmitmondó választ ad, melyet Boryné a magyar előőrsökön visz magával, Görgei menlevelével jutva át azok vonalán. E vonalat Nagy-Sándor csapatai képezik, mit Görgei igen jól tud. A két tábornok között már Komárom óta feszült viszony volt: Nagy-Sándor átlátott Görgein és tudta, hogy áruláson töri a fejét, s Görgei tudta ezt. Ezenkívül Nagy-Sándor tiszta republikánus meggyőződésű volt, s Kossuthnak személyes hive, ő mondotta azt Görgeinek, hogy ha Caesar szerepére vágyódik, ne feledje el, hogy Caesarnak is meg volt az ő Brutusa, ki ledöfte. Görgei feltételezte, hogy Nagy-Sándor az ő levelét átvizsgálja, s ezért írta oly semmitmondólag azt meg. — a szóbeli üzenetet azonban Nagy-Sándor nem ellenőrizhette. Borynét a tábornok vissza is tartotta egy éjjelre a csapatnál, a levelet kivették holmijai közül és a tüzes Máriássy ezredes, ki a habozó Nagy-Sándornál határozottabb volt, feltörte az iratot. Csálódva látták, hogy Görgei ravaszabb volt, hogysen titkát papírra bizta volna, — az árulásra nem volt bizonyíték, Boryné elment a szóbeli izenettel és az ismét leragasztott levéllel.

X.

Nem egyedül Boryné, Görgei „lőcsei fehér asszonya” volt az, ki útján Görgei az orosz vezérrel összeköttetést tartott fön. Mikor futásában Rimaszombatig ért, két orosz tiszt jelentkezett nála mint parlamentair: *Katlarow* kapitány és *Rüdiger* hadnagy, *Chrulow* ezredes, *Paskievics* elővéd-parancsnoka nevében. (Júl. 20.) Ezek Görgeivel személyesen: akarnak beszélni és Görgei, ki a Boryné által küldött üzenetre választ vár, örvendetesen van meglepetve, hogy „*Rüdiger* hadnagy” jelentkezik nála, mert hiszen ő *Rüdiger* tábornoktól vár viszonzást. Azonnal maga elé bocsáttatja őket és azok nem kisebbet követelnek tőle, mint a fegyverletételt. Úgy tetszik nekünk, mintha az orosz seregben is köztudomású lett volna már Görgei mindenáron való kapitulálási szándéka, mert különben egy ezredes, kinek alig volt ötszáz katonája, még viccből sem merte volna főlshólitani az akkor negyvenezernyi honvéd fölött rendelkező fővezért, hogy előtte tegye le a felvert.

Görgei a küldöttek igazolványát kéri,

ezek azt válaszolják, hogy csupán szóbeli megbízásuk van. Minden fővezér erre kiutasította volna táborából e vakmerő fickókat, vagy mint közönséges kémeket fölakasztatja, vagy legalább is letartóztatja. Nem így Görgei, ki komolyan tárgyal velük s megkéri őket, adják írásban, mit ígér Paskievics a kapituláció esetére? A két tiszt rövid ideig tanácskozik egymással, majd a hadnagy leül és a következő firkrát keni össze és adja át Görgeinek, a magyar hadsereg fővezérének:

„*A Magyarországgal kötendő béke föltételei*, melyeket Paskievics herceg tábornagy, az orosz sereg előörsi ezredes-parancsnoka által ajánl:

Először: A tábornok, törzstiszt és főtiszt uraknak teljes szabadság biztosítatik, fegyvereik megtartása mellett, ha pedig az orosz seregben óhajtanának szolgálatot vállalni, azon rangban alkalmaztatnak, melyet a magyar seregben viselnek.

Másodszor: Ha a magyar sereg tisztjei nem óhajtanak szolgálni, nekik teljes szabadság biztosítatik.

Harmadszor: A magyar sereg katonái minden fegyverüket és ágyújukat azonnal tartoznak beszolgáltatni, e föltétel teljesítése után joguk van akár az osztrák császár seregébe belépni, akár hazamenni.

Ez iratot az orosz elővéd parancsnoka, Chrulow ezredes nevében hitelesnek jelentem ki.

Rüdiger hadnagy.”

Teljes szövegében adtam e végzetes írást, mely Magyarország sorsára oly döntő

befolyású volt, mert ebből merítette Görgei a honvéd-tisztikar megrontására azt a legendát, hogy az orosz főparancsnok a magyar tiszteket abban a rangban hajlandó a cár seregébe átvenni, amelyben azok a forradalmi seregben szolgálnak. Egy hadnagynak szorultságában kitalált tréfája ez, melyet Görgei nemcsak roppant komolyan vesz, de melyre egész rendszert épít. Könyvében ugyan úgy adja elő a dolgot, mintha ő átlátott volna a küldötteken és csak játszott volna velük, mint macska szokott az egérrel, azonban a tények az ellenkezőt bizonyítják.

Görgei ugyanis nemcsak komoly és fontoskodó választ ír erre magának Paskievics hercegnek és bízza azt a két tisztre, de alvezéreit azonnal összehívja, velük a „fontos iratot” közli, véleményüket rá nézve kikéri; az irományt és az arra adott válaszát pedig azonnal megküldi a magyar kormánynak is. Ma már tudjuk, hogy Chrulow, ki szelesen a magyar csapatok közé ékelődött be és a körülkerítettéstől s fölkoncoltatástól félt, mert Sasz tábornokkal egyesülni nem tudott, szorultságában jött arra a jó ötletre, hogy ő szólítsa föl megadásra Görgeit, ki ha az ellenséggel is törődött volna, összeaprittathatta volna Chrulow egész kis csapatát. Chrulow jó ötlete, mint a magyar fővezér gyerekesen együgyű voltának bizonyítéka van elmondva a „Wiener Zeitung” 1849. augusztus 17-iki számában s ha a dolgot kritikai szemmel nézzük, csak azt az alternatívát találjuk Görgei számára, hogy *vagy együgyű* volt, mikor e durva fogáson nem látott át, *vagy szándékos ámitó*. ki tudta, hogy e dolog nem komoly, de mégis úgy adta, hogy

életbevágó fontosságú és a nemzet sorsát dűlőre vivő esemény.

A Paskievicshez intézett első levél így hangzik:

„*Rimaszombati Főhadiszállás*, 1849. július 21., reggel 2 óra.

Azon ajánlatra vonatkozólag, melyet Katlarow kapitány és Rüdiger hadnagy megbízott urak Chrulow ezredes úr részéről, a császári orosz és a parancsnokságom alatt álló belföldi sereg közötti békére vonatkozólag velem közöltek, van szerencsém előzetesen a következőket választani:

Először: Egy vagy két napra van szükségem, hogy a velem közölt föltételeket tábornokaimmal és csapatparancsnokaimmal megbeszéljem, tehát határozott választ azonnal nem adhatok.

Másodszor: (E pontban a fegyverszünet elutasítása s a parlamentairek sértetlenségének kikötése foglaltatik.)

Harmadszor: A nyert békeajánlatra vonatkozó végleges válaszomat lehetőleg huszonnégy óra alatt, legkésőbb azonban negyvennyolc órán belül Chrulow ezredes urnák két tisztem által megküldöm.

Negyedszer: Az egész Magyarország pacifikálása érdekében álló nézetemet ennek módjára vonatkozólag *Katlarow kapitány úrnak négyszemközt* kifejtettem.

Görgei Arthur,
magyar tábornok.”

A kormányhoz küldött jelentés záradéka pedig így hangzik:

„A negyedik pontra vonatkozólag szolgáljon fölvilágosításul az, hogy az abban emiitett négyszemközti közlés abból állott, hogy Magyarország *rendkívül szorult helyzetében inkább egy orosz uralkodót fogadna el* mint egy osztrákot és hogy ez irányban Paskievics herceg lépjen a magyar kormányval alkudozásokba.

Görgei Arthur

(Az egész záradék saját írása.)

Azért közöltem a két (illetve három) okmányt szószerint, mert ezek döntő fontosságúak Görgei és eljárása megítélésére. Bizonyítják, hogy Görgei felült Rüdiger hadnagynak, tehát őt, a vélt lángészt egy orosz tüzérhadnagy rászedhette (vagy ha nem, akkor adta a jóhiszeműt és másokat akart azzal maga rászedni, saját seregét és hazáját!) továbbá, hogy Katlarowval négyszemközt megállapodásokat létesített, hogy azzal „Magyarország rendkívül szorult helyzetét” közölte s végül, hogy *az orosz secundo genitura eszméjét ő vetette föl és nem Kossuthék.* Ez eszme, mely miatt a magyar államférfiak annyi kárhoztatásnak voltak kitéve, melyet maga Görgei is nem győz eléggé gúnyolni könyve 75-ik fejezetében (ezt Kossuth „számtalan csalásai egyiké”-nek mondva) nem Kossuthtól, nem Szemerétől vagy más „táblabirótól”, hanem csakis Görgeitől indult ki s bizonyára Görgeinek volt arra is gondja, hogy e gondolat lehetőségét kedvező színben tüntesse föl a magyar politikusok előtt s al-

kudozásait Rüdigerrel ez irányban is úgy fújja föl, mintha az Paskievicssel biztos megállapodás lenne. Ennek volt köszönhető, hogy *Szemere* miniszterelnök és *gróf Batthyány Kázmér* külügyminiszter erre Görgei táborába mennek, hogy az orosz fővezérrel az alkudozásokat ez irányban megkezdjék s az erre vonatkozó diplomáciai iratot nem kisebb ember, mint Poeltenberg tábornok viszi az orosz táborba.

Megértjük egyúttal azt is ebből, mért nem akarta Görgei semmiképpen sem az osztrák fővezér előtt tenni le fegyverét Világosnál, hanem mindenképpen az orosz csapatokat választá e szomorú tény közreműködőivé. Biztosra vehette, hogy Paskievics e tényt közölte Haynauval, ki ezért Görgeit, ha kezébe kerül, igen rövid utón akasztatta volna föl, nem várván be Komárom kapitulációját. Ebből még azt is következtethetjük, hogy Görgeinek nem volt összeköttetése Haynauval, ki (ellentétben Windischgraetzcel) nem állott Görgeivel szóba. Ezért kellett mindenképp az oroszba kapaszkodnia s azon reménye, hogy ezáltal saját életét megmentheti, csakugyan teljesült is.

Hadd álljon még itt Görgei jellemzéséül azon körirat, melyet az oroszszal folytatandó alkudozás ügyében hadtestparancsnokaihoz intézett s melyre már előbbi leveleiben hivatkozott.

„*A főparancsnok, Nagy-Sándor, Leiningen* gróf és *Poeltenberg* tábornok urakhoz.

Másolatban vegye Tábornok úr az itt olvasható föltételeket azon utasítással tu-

domásul, hogy saját, valamint az alája rendelt törzs- és főtiszték véleményét azok felől velem szolgálati utón közölje.

Szükségesnek látom, hogy Paskievics orosz tábornagnak küldendő válaszat a hadsereg többségének vélemény-nyilvánítása s nemcsak saját belátásom szerint fogalmazzam meg, mert *azon naptól kezdve, melyen a kormány engem letett, a sereg tiszturai azonban önszántukból újból fővezérüké választottak meg*, megszüntem politikai tekintetben is korlátlan parancsnoka lenni a hadseregnek, hanem csak a többség akarátának képviselője vagyok.

A választ negyvennyolc óra alatt ígértem megküldeni, ezért a hadtestek nyilatkozatát a legrövidebb idő alatt Putnokon elvárom.

Az ellenséges parlamentairek föltartóztatás nélkül visszakisérendők s mihelyt ez megtörtént, az ellenségeskedések ismét megkezdendők, az erre vonatkozó rendelkezések szigorú megtartásával.

Rimaszombat, 1849. július 21., reggel 3 óra.

Görgei Arthur.”

Ez iratban két nevezetes kijelentés foglaltatik: egyik az, hogy ő nem a kormány által kinevezett fővezér, hanem választott főnöke a seregének, melynél fogva természetesen nem is tartozik a kormánynak engedelmességgel, hanem csak a sereg többségének veti alá magát. Ez utóbbi kijelentés tiszta számítás, mert tudta, hogy a két idegen tábornok, Poeltenberg és Leiningen had-

teste neki föltétlen híve s ezzel szemben csak az egyetlen született magyar vezér, Nagy-Sándor hadteste áll az ő színmagyar tisztikarával. A többség felől tehát bizonyos volt. nevezetes azonban e kijelentés azért, mert látjuk belőle, *mint izgatja Görgei alárendelt tisztikarát hadiparancsaiban is a kormány ellen*, melynek ő még nemrég fölesküdt hadügyminiszteri minőségében tagja volt s mely elveiben és összetételében azóta sem változott meg. Ilyfajta „választott vezérek” rendezett kormányu államokban csak a bazsibozsuk csapatok között vannak, de nincsenek a rendes katonaságnál, mely intézmény, — már az alapelvét képező fegyelemnél fogva is kizárja a többségi elv szerinti döntést. — A másik kijelentés pedig arra vonatkozik, hogy Görgei magát serege addigi „korlátlan politikai főnöké”-nek mondja, mihez nem kell bővebb kommentár.

A sereg válasza nem lehetett kétséges: az I. hadtest, melynek parancsnoka Nagy-Sándor, alvezérei és vezérkari tisztjei pedig Máriássy János, Mesterházy, Korponay, az öreg Bóbits, Pongrácz István, Antos János, Liphay Béla báró, Szapáry Géza gróf, csupa lángoló hazafi voltak, elutasítja a kapituláció eszméjét bármely idegen sereg előtt is. A III. (Leiningen-) és a VII. (Poeltenberg)-hadtestek elfogadják azt a Rüdiger hadnagy által megszabott pontok reményében, azaz: a magyar szabadságharcos tisztek átlépnek a cárizmus szolgálatába testületileg, nem is kérdezve azt, mi lesz az ország sorsa, ha ők a fegyvert leteszik? Idáig vitte tehát Görgei seregének addigi „korlátlan politikai főnöke” a magyar szabadságharcosok gondolkozását.

A többség tehát döntött, a „választott fővezér” megírja második levelét Paskievicshez Sajószentpéterről, július 22-ikéről keltezve, ismét hivatkozással Katlarowra és Rüdiger hadnagyra. Gondolható, mily nagyot bámult volna Paskievics, ha ez irat kezébe jut, mikor nem is sejti, hogy kerül ő alkudozásba Görgeivel, s ki az a jelentéktelen kapitány és hadnagy, ki az ő nevét felhasználta.

Görgei két tisztje el is viszi a második levelet az orosz táborba, hol őket nagy szíves-séggel fogadják, megvendégelik, megajándékozzák, sőt Sasz tábornok Görgeinek személyileg pisztolyokat küld ajándékuul. Görgei újból fölhasználja az alkalmat, hogy viszontajándékot küldjön, szintén pisztolyokat. Ez azonban csak ürügy, mert küldöttjének titkos utasításokat ad. (Szemere: „Görgei” 111. lap.) így haladnak aztán folytonos alkudozások között Debrecenig. Görgei tisztjei az orosz seregben viselendő rangról ábrándozva, az oroszok pedig várva az érett gyümölcsnek ölükbe hullását. A föntebb előadott tény magyarázza meg azt is, miért kellett éppen Nagy-Sándor hadtestét tönkretételni Debrecennél augusztus 2-án.

Mox francia tábornok az 1870—71-iki német-francia háborúról írt „La Guerre de 1870. simple récit” című művében így nyilatkozik Bazaine árulásáról:

„Ha árulás alatt az ellenséggel összejátszást értjük, hogy *személyi előnyök* kedvéért mozdítsuk elő annak terveit, akkor itt nem történt árulás, mert Bazaine tábornagynak nem származott ebből előnye. *Azonban egy vezér elárulja kötelessé-*

gét akkor is. ha harc helyett alkudozik az ellenséggel, s megcsalja saját seregét, hogy megbecstelenítő fegyverletételt kényszerítsen rája”

Görgeire mind a két kritérium ráillik, mert ő nemcsak folyton alkudozott az ellenséggel, de személyi óriási előnyt is nyert, mert míg becsületes és félrevezetett társait fölakasztották, ő élete mellett a császári kegydíjat, majd a nyugdíjat megnyerte és húzza, immár 63 esztendő óta.

XI.

Görgei második futása vázolásában eljuttunk a debreceni csatáig, melynek elvesztése felett mindjárt 1867-ben, mikor Görgei kiadta első tisztálkodási kísérletét, a „Gazdátlan Levelek” című kötetet, nagy vita keletkezett. Görgeiék részéről Görgei Ármin, a szerencsétlen és gyámoltalan dandárnok vegyült bele a vitába, egyszerű tagadással, a más oldalon pedig pozitív állításokkal mint szemtanúk és szereplők Nagy-Sándor József tábornok főtisztjei állottak. Lássuk, hogy áll az ügy voltaképpen.

Kiindulási pontunk az, hogy Görgei fölismerte Nagy-Sándorban az őt és sötét árnyait átlátó, rendíthetlen hazafit és mindenképen Kossuthnak ezt a személynél hívet akarta szárazra vetni. Régi politikája volt ez neki, mert ugyanazt tette Guyonnal, ki a Dembinszky és közte kitört harcban az előbbi mellett nyilatkozott s Asbóth Lajossal is, kit a peredi csata után (melyben ez kitüntette magát) mozdított el csapata éléről, hogy e derék sereg okvellenül megveressék, járatlan és a csapatot nem ismerő vezér pa-

rancsnoksága alatt. Nagy-Sándor sem hiú, sem makacs nem volt, egyszerűen lángoló hazafi, aki nem bízott Görgeiben s mindig mondotta, hogy Görgei akasztófára viszi bajtársait, s midőn a bitó alá lépett kilenced magával, akkor emlékeztette rá tábornoktársait, akik ekkor már igazat adtak neki. Sohasem akart kitűnni, sohasem volt önfejű, — ellenkezőleg, a parancsnak engedő katona, ha az saját vesztét okozza is. Tehát szöges ellentéte Görgeinek, ki hiúságból és hatalma fitogtatása céljából végezi a bányavárosi kalandot, aki sohasem ismer fegyelmet, mindig ujjat húz fölebbvalóival, konokul ragaszkodik a legképtelenebb tervhez is, holott (mint maga mondotta Ballagi Aladár történésznek egy őszinte pillanatában) nem értett a hadvezetéshez, diletáns volt a katonáskodásban, „de hol is tanultuk volna, — monda — a gárdánál, ahol a dámákkal táncoltunk, vagy a huszároknál, ahol parádéz-tunk?” Nagy-Sándor, a volt huszárkapitány lehetett gyöngye hadvezér, de jó katona volt, — Görgei azonfelül, hogy egyáltalában nem volt hadvezér, nem ismerte a katona első kötelességét, az önfeláldozó engedelmisségét, az önfeláldozó engedelmisségét. Váctól Görgei azon szándékkal megy a felvidéknek, hogyha lehetséges, az osztrák és az orosz sereg közé kerülvén, kényelmesen adhassa meg magát, ő már Komáromban kapitulációs tervekkel foglalkozott, amint ezt Klapka, Görgei egyetlen meghitt barátja s volt gárdista pajtása meg is mondott Máriássy János ezredesnek. Görgei unokatestvérének. Ez a tüzes és vakmerő katona nem értette Görgei huzavonáit, mert marad

makacsul Komáromban, holott a kormány a levonulást s Perczel és Dembinszky hadával egyesülését rendelte el.

S itt hadd szóljon a debreceni csata egyik későbbi szereplője, maga Máriássy János, akkor honvédezredes, később báró és cs. és kir. altábornagy, honvédkerületi parancsnok, aki Miskolcnál, mint b. Edelsheim-Gyulay ellenfele a nagy hadgyakorlaton oly fényes bizonyosságát adta hadvezéri lángeszének. Emlékiratai kéziratban vannak meg, Görgei halála előtt nem bocsáthatók közre, de nekem bő alkalmam volt, magának a nagy katonának jóvoltából, azokat megismerhetni s részben föl is használhatni. A kézirat 175-ik lapján beszéli el Máriássy a július 4-iki komáromi haditanács lefolyását, amelyre Nagy-Sándor saját maga helyett Máriássyt küldi el az I. hadtest képviselőjében, azon szigorú utasítással, hogy az I. hadtest *„semmiféle kapitulációba a kormány beleegyezése nélkül bele nem megy”*. Nagy-Sándor már ekkor tudta, hogy Görgei az egész főhadsereget föl akarja áldozni, hogy saját bőrét megmentse s az osztrákok által neki ígért eltartást és kegydíjat megnyerje. Klapka kétszínűen viselkedett, nem akart a kormányval sem szakítani, de Görgeit nem merte leálcázni. Összesen arra szorítkozott, hogy Görgei számára a sereg bizalmi nyilatkozatát biztosítsa s rábírta a vezetőket, hogy az újonnan fővezérré kinevezett Mészáros Lázár helyett Görgeit kérjék a kormánytól továbbra is fővezérukül. Máriássy nem értette ez eljárás okát. Ekkor így szólott hozzá Klapka, négy szemközt, szokása szerint németül:

— Aber, Mensch, bist denn du blind? Siehst du denn nicht dass Görgei um jeden Preis hier bleiben und hier kapitulieren will? Alles, was er macht, geschieht mit der Absicht, das Wegzieh'n von hier und die von der Regierung beschlossene Vereinigung bei Szegedin zu vereiteln." (De, hát, te ember, vak vagy? Nem látod, hogy Görgei mindenáron itt akar maradni s itt akar kapitulálni? Mindez, amit cselekszik, azzal a szándékkal történik, hogy a levonulást és a kormány által elhatározott összpontosítást meghiúsítsa.")

Klapkának ez lévén meggyőződése és biztos tudata, elősegíté Görgei sötét terveit, melyeket Nagy-Sándor keresztüllátott és tőle telhetőleg meg is hiúsított. Egyedül Nagy-Sándor hadteste volt a kormányhoz teljesen hű, ezt kellett megsemmisíteni s ezért, midőn Görgeinek (épen Nagy-Sándor ébersége miatt) nem sikerül elfogatnia saját egész seregét s a külön kapitulációt, mely iránt az orosz vezérek egyikével, Rüdigerrel tárgyal is, végrehajtania, — seregét oly halálosan kifárasztja, hogy demoralizálva érkezzék meg az orosz főerő, a biztos kapituláció elé. Amelyik csapat legtöbbet szenved, az a Nagy-Sándor hadteste. Ezt maga a vezér is érzi s ezért egy izben keserűen mondja Máriássynak, ki még mindig nem hiszi, hogy Görgei áruló lehessen:

— Da hast deinen lieben Görgei, der Mensch will uns aufreiben lassen. (Látod a te kedves Görgeidet! Ez az ember minket szét akar züllesztetni.)

Nem csoda, ha Görgei később Nagy-Sándor „demoralizált hadtestéiről mer be-

szélni, — arról a seregről úgy, mely addig a bátorság és fegyelemtudás csodáit művelte, míg az ő bátyja, Görgei Ármin, éppen Vácnál, négy század orosz támadására elveszte fejét s ott hagyva csapatát, hátrafutott, segítségért. Nagy-Sándor serege azonban rendben érkezik meg Debrecentől északra s táborba száll, szemben az ellenséggel. Görgei igen jól tudja, hogy most az ő seregével szemközt Paskiewics tábornagy főserege áll s nem holmi portyázó kozákcsorda, tehát nagy ütközetre van kilátás. Ezért Nagy-Sándornak ily szövegű parancsot küld:

„AZ ELSŐ HADTESTNEK. Az I. hadtest álljon föl Debrecentől Újváros felé az országúton (á cheval der Strasse) s ha az ellenség mutatkozik, támadja és verje meg azt. Görgei s. k.”

Görgei egyenesen letagadja e parancs létezését, illetőleg tudni sem akar róla, azt állítván úgy német könyvében, mint az 1867-ben kiadott „Gazdátlan levelek” című mentegőzéseiben, hogy Nagy-Sándoron múlt, hogy a csatát elfogadta, holott visszavonulhatott volna, de ő konokul nekiereszté tüzéréségét az oroszoknak, mely erre meghátrált. Ekkor mindenki kérte Nagy-Sándort, hogy kezdje meg a visszavonulást, ő azonban nem tette azt s elveszte a csatát. *Görgei Ármin*, aki midőn a debreceni csata lefolyása hírlapilag szóvátétetett és *Pongrácz* őrnagy a fővezér parancsát idézte, szintén nyilatkozott ez irat felől és így adja elő nézetét felőle: „Lehet, hogy e parancs nem létezik; lehet, hogy létezik, de falsum; lehet, hogy létezik és valódi is, de más időben volt ki-

adva; lehet végre, hogy e támadási parancs azért kelt, nehogy Nagy-Sándor valahogy kelleténél jobban siettesse hátravonulását.” Görgei Artúr bátyja tehát már nem meri oly határozottan tagadni a Nagy-Sándor és segéjét áldozatul dobó parancs kiadását, mint ahogy maga a fővezér, ismert vakmerő igazságiszonyában azt letagadta.

Lássuk most már, hogy áll ez az ügy a valóságban, szemben Ármin úr igazi „lutránus” létez, *nem létez* állításaival szemben. Három klasszikus tanú nyilatkozott, a nyilvánosság előtt e parancs valóságára felől: Antos János alezredes, kinek állítása szerint maga Görgei diktálta e parancsot Bayernek, ismert vezérkari főnökének és sajátkezüleg írta alá; Máriássy János, akkori ezredes, akinek Nagy-Sándor azt azonnal megmutatta és Pongrácz István őrnagy, Nagy-Sándor vezérkari főnöke, aki a parancs szövegét az 1867-iki „A Hon”-ban, Jókai lapjában közzé is tette. (Erre jött Görgei Ármin „létez — nem létez” válasza.) Mindhárom törzstiszt nyilatkozata megegyezik abban, hogy Nagy-Sándor József tábornok augusztus 2-án reggel e parancsot megkapta s miután annak képtelenségét átlátta, hogy ő 7500 emberével a vele szembenálló 90.000 oroszot ne csak föltartóztassa, de meg is verje, azonnal haditanácsot hívott össze, melynek lefolyását Pongrácz őrnagy és Máriássy ezredes úgy adják egybehangzólag elő. hogy azon a tüzes Máriássy és a bátor öreg Bóbits alezredes a csata elfogadása mellett voltak, Mesterházy ezredes ingadozott, Pongrácz és Korponay ezredes a visszavonulást javasolták, de végre is Nagy-Sándor szólalt föl

és azon indokolással, hogy hátrálás esetén Görgei neki még gyávaságot is vetne szemére, a csata elfogadása mellett döntött s intézkedéseit megtette. Ezután tisztikárának egy részével belovagolt Debrecenbe, hogy résztvegyen a város által az ő tiszteletére adott ebéden, honnan az első ágyúszóra rögtön seregéhez sietett s ott maradt folyton, addig vezetve a csatát, amíg csak az óriási túlerő szét nem szórta hadát.

Görgei ezalatt Vámos-Pércsen mulatott tisztikarával, rendes szokása szerint dőzsölve. Midőn Nagy-Sándor 43 ágyújának dörgése tudtára adta, hogy az I. hadtest szorult helyzetben lehet, nevetve mondotta tisztjeinek e történetileg leszegezett szavakat:

— Izzad most Nagy-Sándor! — mire egyik csatlósa ezt jegyezte meg: „Most mutassa meg a vitéz, mit tud!”

Görgei Vámos-Pércsen, úgy látszik, többféle nyilatkozatot is tett a debreceni csata lefolyása alatt, végtelen kárörömét nem fojthatván magába Nagy-Sándor biztos megveretése felett. Egyiket a nála jelenvolt miniszterelnök, S z e m e r e Bertalan jegyezte föl „Görgei Arthur” című németül kiadott könyve (Hamburg, 1853.) 113-ik lapján, midőn Nagy-Sándorról Görgeinek e nyilatkozatát adták tudtára:

— A g y á v á t bizonyosan megverik... Bizonyosan kevesebben leszünk ma vagy ötezerrel.

Ezalatt pedig szállása udvarán tisztjeivel „gyerekes játékkal mulatozott”, mint Szemere írja, ki akkor éppen Görgei táborában időzött.

A másik nyilatkozatot Földváry Károly ezredes, a „bátrak bátra” előtt tette, ki ekkor közvetlenül mellette volt. Ezt Végh Lajos ny. postafelügyelő utján tudta meg történetírásunk, ki tudósításánál forrását is adja e sorokban:

„Néhai Grandpierre Károly, 1888-ban Nagyszébenben postatanácsos, 1866-ban Kossuth tollnoka volt, egyébként az olaszországi magyar légióban hadnagy, nagyműveltségű férfiú, ki több nyelven írt és beszélt, mondotta el nekem azt, amit Földváry Károly ezredestől hallott Turinban, Görgei vámospércsi nyilatkozatáról. Görgei, Földváry szerint, aki ott jelen volt, gúnyosan így nyilatkozott:

— Jetzt plescht man den Republikaner Nagy-Sándor! (Most páholják a republikánus Nagy-Sándort!) Nagy-Sándor ugyanis republikánus volt és ezért is haragudott rá Görgei, miért is Földváry állítását teljesen valónak vehetjük.”

Görgei ezen szavai még többet mondanak, mint a „történetileg leszögezett” szavak, mert jobban megvilágítják Görgei bosszúállási szándékát.

Nagy-Sándor egyébként, úgy Máriássy, mint Pongrácz tanúbizonysága szerint, már július közepe óta búskomor volt, mert látta hazája vesztét előre. Bántotta őt, hogy nagyon sokan tartották már árulónak Görgeit, de azért senki sem mert ellene föllépni, viszont Görgei csatlósai nyíltan dolgoztak a haza vesztén, a fővezérnek Kossuth iránti gyűlöletét még magasabbra szítva. Tehát Nagy-Sándor legalább személyes bátorsága kétségbevonását akarta elkerülni, ha már

serege föláldoztatását el nem kerülheti. Ezért hajtotta végre Görgeinek aljasán kiszámított parancsát, ahelyett, hogy félredobta volna, amihez joga volt. Görgei elérte célját: az egyetlen igazán kormányhü csapattest megsemmisült, vezére kompromittálva volt, — a többivel azt tehetette, amit akart.

S z e m e r e Bertalan, aki július végén hivatalosan látogatta meg Görgei táborát, hogy valamiképpen összműködésre bírja Görgeit a kormányhüvel, ezt írja ottani tapasztalatairól: „Görgei környezete már gúnyt űzött a szent ügyből, melynek azelőtt bajnokai voltak. A fegyelem egészen eltűnt. A betegek, a hullározók, a gyávák naponként seregestül szöktek meg . . .” stb. (Szemere: „Arthur Görgei” Hamburg, 1853. 109. lap.) Viszont M á r i á s s y meg azt írja, hogy Leiningen tábornok, a III. hadtest parancsnoka, a nagy visszavonulás alkalmával, midőn Görgei agyonfárasztással és agyonéheztetéssel tette szándékosan tönkre a dicső honvédsereget, beleágyúztatott saját hadtestébe, mely Damjanich alatt a hősiesség példányképe volt. Végül B a 11 a g i Mór dr. Görgei hadi titkára, akinek naplójegyzetei Ballagi Aladár birtokában vannak, elmondja Görgei kárörömét, midőn augusztus 11-én az aradi várfalról nézte egész huszárcsapat futását néhány „svalizsér” elől. A fővezér e látványra harsány kacajba törvén ki, így kiáltott föl:

— F i n i t a l a c o m e d i a !

Elérte célját: az egykor dicső honvédsereg szét volt züllesztve, amint azt Nagy-Sándor, a kifogástalan és bátor lovag előre

megmondotta. Azonban a jelenlegi magyar történetírás mégis Nagy-Sándort kárhoztatja és Görgeit iparkodik dicsfénybe vonni. Amaz megkapta a kötelet hazaszeretetéért, emez az osztrák tábornoki nyugdíjat fekete áru-lásáért. Akik előtt Rákóczi az ifjúság meg-rontója, hamiskártyások cinkosa, hazájának megrablója tatárcsordák élén, azok számára Görgei az igazi eszménykép. Nem irigyeljük tőlük az eszményt, mert magunk egész tel-jességében aláírjuk a nagy magyar katoná-nak, M á r i á s s y Jánosnak Görgeiről mon-dott ítéletét: „Hogy ő ezt mégis képes volt megtenni és pedig csak egy nyomorult kü-lön kapitulációnak eszközlése és végrehaj-tása céljából, arról, fájdalom! csak igen ké-sőn győződtem meg és azért nyíltan kijelen-tem, hogy e silány tényért, ha voltak e rész-ben cinkostársai is, nézetem szerint a fele-lősség egyedül csak őt terheli.”

XII.

Nagy-Sándor augusztus 2-iki vereségéről meglegedetten vett tudomást Görgői Nagyváradon, hol a csata lefolyásáról és eredményéről neki Pongrácz István őrnagy, Nagy-Sándor vezérkari főnöke személyesen tett jelentést b. Béhmer püspök jelenlétében. Tudta ő már azt jóval előbb is, hiszen a csata folyama alatt, míg ő Vámspércsen mulatott többször kifejezte kárörömét afölött, hogy a „gyáva Nagy-Sándor” nagy vereséget fog szenvedni, s nem átallotta még így is nyilatkozni: „Ma biztosan kevesebben leszünk vagy ötezer emberrel!” Ármányai láncolatában ez is pontosan bevált, most még csak az kellett, hogy a tervezett délvidéki összpontosításra későn érkezzék meg.

A kormány június közepe óta sürgette Görgeit, hogy az összpontosításra vezesse le seregét. Ha a Komárom körül céltalanul veszteglő seregből csak 30,000 embert is hoz le Görgei, s ha akár a felvidéken működő Visocky-Dessewffy-hadtesttel kezét fogva, az oroszok betörését gátolja meg, akár ha Perczelhez csatlakozik, akár ha Dembinszky

szintén harmincezrével egyesülve, Haynau főserege ellen fordul, a siker föltétlenül a magyar fegyvereknek kedvezett volna. Természetes dolog, hogy nem Görgeinek kellett volna e sereg fölött parancsnokolnia, mert ő sem katonai tudását, sem jellemerejét tekintve, nem volt Haynaunak méltó ellenfele, amint azt Komárom körül is megmutatta, hol a két vezér teljes egy hónapig állott egymással szemben, s hol mindig Görgei húzta a rövidebbet. Ez azonban nagyon jól tudta, hogy ha az egyesülés megtörténik, más lesz a fővezér, valószínűleg Bem, kinek határozott jellemétől és óriási népszerűségétől magára nézve nem sok jót várhatott. Amit a népszerűtlen és csak gorombáskodni és kellemetlenkedni tudó Dembinszkyvel szemben bátran elkövethetett, azt nem merhette volna Bemmel szemben, ki az első engedetlenségre rögtön agyonlövöti őt, s ezzel példát statuálva, Görgei demoralizált seregét is ismét rendbe hozza és katonákká teszi.

Mészáros Lázár emlékirataiban bőven el van mondva a kormány sok kínlódása a fővezérség körül. Teljességgel nem volt alkalmas ember a legfontosabb tisztre. Végül is a legalkalmatlanabbat, magát Mészároost nevezték ki, aki e méltóságáról keserű öngúnynyal ír folyton. Olyan főparancsnok volt „szegény Lázár”, kinek előbb alázatosan meg kellett kérdeznie alvezéreitől, méltóztatnak-e neki engedelmeskedni, vagy sem? Ezek, természetesen, nem engedelmeskedtek. Ezek után Kossuth sem respektálta a gyöngye főparancsnokot, ki aztán többször teszi le hivatalát, mire aztán ismét Dembinszkyvel szerencsétlenkednek. Oka e fejreesett intézkedéseknek

megint csak Görgei, kire sohasem lehet számítani, s kinek hadserege, a legjobb és leggyakorlottabb csapatokból álló, ki kell hogy essék minden számításból. Így lehetetlen bármiféle haditervet készíteni, s a sokfelől betörő ellen elé megfelelő haderőket állítani. Még akkor is, midőn Görgeiről hír jön, hogy csakugyan megindult Komáromból és jön kelet felé, nem lehet tudni, merre tart és kihez fog csatlakozni. Görgei hollétét július végéig biztosan egyedül az orosz ellenség tudja, mely vele állandó írásbeli összeköttetésben áll, s a levelezés alapján azt is biztosan tudja, hol áll a magyar főerő (mert ahol a vezér van, ott kell a főerőnek is lennie), s ebből azt is tudhatja, merre fog tartani holnap és holnapután. Ennyit azonban a magyar kormány és fővezér sohasem tudott róla.

Vonulása oly lassú volt, amilyen csak lehetett. Nem mintha embereit akarta volna kímélni, ellenkezőleg, ezeket tőle telhetően kifárasztotta céltalan menetek és oldalmenetek által, de azért, hogy valahogy az egyesülést megghiúsítsa. Teljes hét napot veszteget arra, hogy Miskolctól Nyíregyházáig eljusson (kocsin egy napi járóföld!), Nagyváradtól Aradig, mely Békéscsaba felé tehető kerülvél is csak 166 kilométer, ismét hat nap alatt jut le, amivel szerencsésen eléri azt, amit akart, hogy nem kell senkivel egyesülnie, katonáit ellenben halálra fárasztá, agyonéheztette és szomjajztatta. A kormány ezalatt kénytelen Szegedről Aradra menekülni, miután Dembinszky (most már újra fővezér!) föladja Szegedet, utána pedig Szőreget is, melyet eleinte védeni akart. Az ő hátrálási stratégiája teljesen elkedvetleníti a szép sere-

get, s midőn (Kossuth rendelete ellenére) egészen Temesvárig hátrál, s innen is tovább akar csata nélkül húzódni, egész megváltás lesz a sereg számára Bem megérkezése, ki rögtön átveszi a fővezérletet és elfogadja az ütközetet (augusztus 9-én). Nem rajta múlt, hogy ez elveszett: lováról lebukva, eltört a vállperece; a vezérevesztett seregben ezen túl nem volt, aki intézkedjék s az feje nélkül fut szét. Másnapra kelve, a 30.000 emberből alig volt 6000 együtt, a többi a négy világtáj felé szétszóródott. Bem ugyan össze tudta volna szedni e sereget s ismeretesek erőlködései a világosi fegyverletétel után, melyeket azonban az elámított gróf Vécsey tábornok hiúsított meg, az orosz seregbe belépés ábrándképe miatt. íme, ily végzetes lön hazánkra nézve Rüdiger hadnagy jó gondolata s Görgeinek azon ötlete, hogy ezt a honvédsereg megrontására a lehető legteljesebb mértékben fölhasználja. Ugyan emiatt hagyta abba a harcot a felvidéken Kazinczy Lajos tábornok és sietett Arad felé, hogy a fegyverletétel áldásaiban mihamarább részesüljön s mikor figyelmeztették, hogy vesztébe rohan, öntelten felelte: „Az én rangom biztosítva van az orosz seregben.” Haynau aztán október 25-én vértanúi rangot biztosított Kazinczynak lőpor és golyó által.

A seregben dülő kolera, mérvnek Szegeden a jámbor Répássy Mihály tábornok is áldozatául esett, nem volt oly pusztító hatású, mint a Görgeitől kiindult szellemi járvány, mely a már kifáradt tisztikart meglepve, megfosztotta erélyétől. Mészáros Lázár írja, hogy midőn ő Szegedre érkezett július vége

felé, már Perczel hadtestének tisztjei is azon tanakodtak, elfogadják-e a biztosra vett orosz békepontokat s belépjenek-e az orosz serebe. Emiatt kedvetlenül ment a harc az oroszok, mint leendő bajtársak ellen mindenfelé. Dembinszkynek ugyanott a honvédelmi államtitkár, Szabó Imre ezredes mondja szemébe, hogy úgy ő, mint társai, igen előnyösnek tartják az orosz békepontokat s rögtön át fognak lépni az orosz seregbe, mihelyt Görgei megcsinálja az egyezményt. A július 29-iki miniszteri és haditanácsban, melyen legalább is húsz ember vett részt, legnagyobb részben különböző csapatbeli katona, Kossuth hangosan fölolvasta Görgei éppen odaérkezett jelentését a Rüdiger-féle pontozatokról, mire a jelenvolt tisztek örömmel vévén azokat tudomásul, az egész seregben elterjesztették az örömhírt. (E tényt igazolják úgy Mészáros, mint Dembinszky emlékiratai. Mindkettő jelen volt azon a fontos tanácskozáson, mely aztán Dembinszkyt tette fővezérré.) Végül pedig arról, hogy Görgei seregében már aláírási iverk is kerengtek azok számára, kik az orosz hadseregbe át akarnak lépni, Asbóth Lajos ezredes tesz tanúbizonyságot, ki Kisjenőn Görgei parancsőrtiszti szobájában saját szemével látta az egyik ilyen iverket és rajta már nevetket is. (Asbóth „Emlékiratai” I. kötet 138. lap.)

A sereg most már „meg lévén dolgozva”, a temesvári csata eshetőségeire nézve forgott fenn még kétely: Kossuth biztosra vette Bem győzelmét, Görgei bizton remélte e sereg szétporladását. Egyik 1881-iki röpiratában (hivatkozással német könyvére) el

akarja hitetni velünk, hogy Kossuthal 1849. augusztus 10-én értekezvén, a csatavesztés eshetősége is megbeszélés tárgyát képezte közöttük s ez esetre Görgei nyíltan kimondta volna, hogy ő leteszi a fegyvert, mire Kossuth azt mondotta volna, hogy akkor ő meg föbelövi magát.

A két férfiúnak ez volt utolsó beszélgetése s valószínű, hogy oly mesés memóriája ember, mint Kossuth, e nagyfontosságú összejövetelre, mely után ő földönfutó önszáműzötté vált, a másikat pedig ez országban minden hatalommal felruházottá tette, bizonyára igen jól emlékezik. Ez emlékezetre támaszkodva mondotta mesének Görgei azon állítását, mintha ő öngyilkosságot emlegetett volna ekkor, Görgei pedig egyenesen bejelentette volna a fegyverletételt neki. (Hogy miért kellett Görgeinek Kossuthtól a legfőbb polgári hatalmat is kicsikarnia a legfőbb katonai hatalom mellett, — mint Duschek állítja vallomásaiban: az elfogatás fenyegetésével, — annak magyarázata a Görgeinek Kossuth iránt érzett feneketlen gyűlöletében rejlik. Ő saját maga által akarta Kossuthot senkivé tenni abban az országban, ahol addig minden volt, magának pedig egyenesen Kossuth által adatni meg a törvényes legfőbb hatalmat, hogy mindkét tény Kossuth legszemélyesebb ténye legyen.) A fegyverletételt bejelentésének állításával Kossuthot akarja egyenesen bűnrészesévé tenni meg, mi ellen nem csoda, ha Kossuth teljes erélyével tiltakozott.

Ha Kossuth nem utasította volna is olyan erélyesen vissza e gyanúsítást, igen ékesen szóló *okmányok* fekszenek előttünk az

1881-iki „költemény” cáfolatára. *Ezeket Görget maga írta* s miután a történetírás leszegezte, többé vita tárgyát nem képezhetik. egyik Görgeinek Kossuthhoz augusztus 11-éről kelt levele, melynek teljes szövege ez:

„Kormányzó úrnak a miniszterelnök úr ellenjegyzése mellett, engem az ellenséges hadsereggeli egyezkedésre felhatalmazó levelét közül vettem, minthogy ezen felhatalmazás azonban a kívánt s közös hazánk jövőjét biztosító cél elérésére nem elégséges, és én arra, hogy azt, *ami a nemzet számára még megmenthető*, megmenthessem, elkerülhetlen szükségesnek tartom, hogy a jelen kormány lépjen le, s én ruháztassam fel a polgári és katonai legfőbb hatalommal, — tehát ezennel felkérem Kormányzó urat, méltóztassék mielőbb ekkép határozni, ezen határozatát velem és a községgel is tudatni, hogy annak következtében minden késedelem nélkül *azon tévéseket megtehessem, melyek egyedül képesek a nemzet jövőjét biztosítani, s azt a végromlástól még nem késő megmenteni.*

Ó-Arad, augusztus 11. 1849.

Görgei Arthur, tábornok.”

Csatolta a diktatúrára vonatkozó leveléhez három miniszternek, t. i. *Csány Lászlónak, Aulich Lajosnak és Vukovics Sebőnek* ugyanaz napról kelt hivatalos levelét Kossuthhoz, melyben a nevezett miniszterek szintén kívánják, ugyanazon indokolással Kossuth lemondását és a korlátlan hatalom-

nak Görgeire ruházását A három miniszter egyúttal lemondását is benyújtá ezen reményben. Csány külön még hosszabb levelet is intézett Kossuthoz, melyben ugyanezen követelést terjeszti elő, kimondván, hogy „Görgei . . . nemcsak vezérlete alatt levő seregeink, de *a nemzetnek szent ügyét is szem előtt tartandia* intézkedéseiben.” íme, e különben tisztalátásu és gyakorlati férfiút is levehette lábáról Görgei az ő képmutatásával, hogy elhiszi felőle „a nemzet szent ügyének” védelmét és képes ez irányban Kossuthra nyomást gyakorolni, hogy csak adja ki kezéből a főhatalmat.

Mielőtt Görgei második okmányát fölemlíteném, ismertetnem kell Kossuth levelét Görgeihez, melyben a hatalom átadásának indokait fejtegeti s eléje tárja a kötelességeket, melyek teljesítése reményében adta kezébe a korlátlan hatalmat. Az olvasó ítélje meg, vajjon olyan ember nyilatkozata-e ez, ki eleve beleegyezett a minden föltétel nélküli fegyverletételbe s az „Auf Gnade und Ungnade” elve szerinti megadásba?

Kossuth itt előre bocsátja azon okokat, melyek őt a hatalom letételére birták (Görgei határozott követelése és ígérete s a miniszterek lemondása) s azután így ír:

„Kérem és emlékeztetem Önt a nemzet nevében, *tartsa tiszteletben a nemzet felségi jogát.* Emlékezzék meg, hogy Ön nem ura, hanem első szolgája a nemzetnek, hogy a hadsereg is nem az Öné, hanem a nemzeté.

Egyet meg kell említenem. *Én árulásnak tartanám, ha minden okszerű lehetőség meg nem kísértetnék a nemzet megmentésére.* Árulásnak tartanám, ha Ön nem a nemzet,

hanem csak a hadsereg részéről, nevében és számára bocsátkoznék alkudozásba. Lehet eset. hogy hadseregek becsülettel letehetik a fegyvert a túlnyomó erőszak előtt; de *nem lehet eset, hogy becsülettel Mehessek a fegyvert, ha úgy teszik le, hogy a nemzetnek szolgásgot vásárlanak, sok, néhány vagy kevés egyes egyének személyes javának árán.*”

íme Kossuth álláspontja mily kristálytisztán tűnik ki ez iratból! Még azt is árulásnak tartja, ha a hadsereg magának egészében biztosítja a személyi előnyöket (magántulajdon megtartása, orosz seregbe belépés a jelenlegi ranggal, személyes szabadság), hát még azt, ha a fővezér egyedül magának, vagy esetleg fivéreinek s egy-két hívének biztosítja az előnyöket, a többit pedig sorsára bízza. *Legfőbb árulásnak tartja* pedig azt az eljárást, ha a nemzet egészen kizáratik az alkudozásokból, ha szokáságot vásárol számára a fővezér, személyes javak fejében. Ez *becstelen fegyverletétel*, melyet kizártnak tekint. Mert hogy a tisztességes alku megkötésével a sereg leteszi fegyverét, az csak természetes; így volt ez a majthényi síkon is 1711 május 1-én, miután a békében a nemzet felségjoga elismertetett s a magyar alkotmány, akkori fennállásában, csorbítatlanul érvényben maradt.

Hogy Kossuth ezt így gondolta, bizonyítja az az irat, melyet Görgei az orosz vezérrel folytatott alkudozásairól eléje és a minisztertanács elé terjesztett s melyet július 29-én az orosz „békepontok” (Rüdiger hadnagy tréfája) kapcsán a kormány tudomásul is vett Ez irat nem más, mint Görgeinek

Paskievics herceghez *Júlias 22-iki kelettel* Sajószentpéterről intézett második levele, mely a bevezetés után így hangzik:

„A hadsereg azon alkotmányra esküdött fel, amelyet V. Ferdinánd magyar király 1848. tavaszán saját személyében szentesített.

A hadsereg esküjéhez híven ez alkotmány föntartásáért harcolt eddig.

Á hadsereg ezentúl is hü marad esküjéhez s *fegyvereit csak akkor fogja pihentetni, ha ez alkotmány újból biztosítatik* s minden ellenséges haderő kiszoríttatik Magyarország határaiból.

A magyar hadsereg tábornokai, törzs- és főtisztjei nevében:

Görgei Arthur.
magyar tábornok.”

Az alkudozások valódi eredménye fölül Görgei úgy Kossuthot, mint az egész nemzetet, sőt saját hadseregét is állandóan homályban hagyta, — ez utóbbi csak annyit tudott, hogy a tiszteknek szabadsága biztosítva van, akik pedig az orosz seregben szolgálni akarnak, azoknak jelenben viselt katonai rangja is megmarad. A nemzetet illetőleg újabb stádium nem merült föl, Kossuth és a miniszterek tehát jogosan hitték, hogy Görgei álláspontja megmaradt, annyival is inkább, mert Rüdiger tábornok első levelében tényleg Görgei „feltételeit” is tudakozza. Ha Kossuth csak halvány sejtelmével bír is a feltétlen megadásnak, nem írhatta volna úgy a nemzethez szóló kiáltványát, melyben Görgeire ruházza a főhatalmat:

„Megvárom azért tőle (Görgei-től) s azért Isten, a Nemzet és História előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti státuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.”

Kiviláglik ebből is, hogy Kossuth a magyar alkotmány föntartását bele kívánta az alkudozásokba foglalni s ha esetleg az 1848-iki alkotmányos vívmányokat nem is rendelhette, biztosra vette, hogy Görgei az 1847-iki rendi alkotmányt visszaszerzi nemzetének, egy általános amnesztiával kapcsolatban. Görgei a Kossuth kiáltványával kibocsátott iratban *e feltételbe hallgatólag beleegyezik*, mert „*harccal vagy békés úton*”, ígér békét a nemzetnek és kíméletet. S még ugyanazon este igéri meg Rüdigernek a feltétlen fegyverletételt — kegyelemre.

XIII.

Minden év augusztus 13-ik napjának éjjelén sötét a Kis-Oroszi és Visegrád községek között fekvő Görgei-major, mely különben, az év egyéb napjain mindig fényes. Ez éjjeleken gyászolja a „diktátor” azt a napot, mely őt kitaszítja az erkölcsileg élők sorából. Van oka gyászolni, mert e nemzetárulás következménye volt azután minden, ami jött: az aradi és budapesti vérnap, az ország minden részén fölállított bitófák, a gyáva bosszú, a mindenféle szószegések s a tizennyolc évi szenvedés, mely mellett eltörpül a babyloni fogság hetven éve.

Világos közvetlen előzménye egy nagy szószegés. Míg Görgei a Kossuth lemondó nyilatkozatát kísérő szózatában azt fogadja, hogy *„amit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harccal vagy békés utón,* akként mint a szükség fogja parancsolni, *mindenesetre úgy,* hogy a már anyyira megfeszített áldozatok könnyíttessenek, *az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntetessenek,* míg tehát ezt fogadja és Kossuthot ez ürügy alatt kény-

szeríti a lemondásra, semmi mást nem cselekszik, mint egyetlen levelet ír, még azon este az orosz tábornokhoz, kivel egy hónap óta levelezget. Ez az összes, „amit hazánkért tenni lehet”, az összes, „mit a szükség parancsol”, az összes, „amit harccal vagy békekés utón meg lehet tenni”, az összes melynek folytán „az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntetnek”. Mi lehet e fontos levél tartalma, mely mind ez ígéretet beváltja? Mert hiszen Görgei e második okmánya, mely szintén nem tagadható le, egy hanggal sem árulja el a föltétlen fegyverletétel gondolatát, az „Auf Gnade und Ungnade” szörnyű eszméjét, melylyel nemzetén akar bosszút állani. Ez még biztatás, hogy *sokat lehet még megtenni* s ő meg is fogja tenni mindazt, amit lehet. Biztatás, hogy *nem lesznek kegyetlenkedések, gyilkolások és üldözések, biztatás, hogy harcra is kész a nemzet létének megmentésére.* E biztatásoknak, melyek ürügye alatt Kossuthtól és a miniszterektől kicsikarja a lemondást, egyetlen levél az eredménye, melyet gróf Rüdiger tábornokhoz intéz, s mely a magyar honvédelmi harc legszégyenletesebb okmánya.

Görgei e levélben jelenti be az orosz tábornoknak azon szándékát, hogy „föltétlenül tegye le fegyverét” az orosz sereg *előtt*, de csak az orosz előtt, melynek soraiban ne legyen egyetlen osztrák katona sem. E célból „*holnap augusztus 12-én Világosra, holnapután, 13-án Borosjenőre, 14-én Béeire menendek.* mit *oly célból* tudatok Önnel, hogy erejével az osztrák és saját seregeim közé vonuljon, *engem körülzárni* s azoktól

elválasztani”. Hozzáteszi még, hogy „ha e manoeuvre nem sikerülne s az osztrák seregek nyomban üldöznének, támadásaikat határozottan visszautasítom s Nagyvárad felé nyomulok” . . . stb.

Végezzünk előbb ez utóbbi passzussal. *Vagy hitte Görgei* ennek lehetőségét, *vagy nem. Ha hitte*, akkor maga is képesnek tartotta a honvédsereget arra, hogy az osztrák támadásokat visszautasítsa s ez esetben letenni a fegyvert harcképes sereg élén *nemcsak árulás, de gyávaság is. Ha hitte*, akkor még nagyobb ámitás volt e seregnek Kosuth előtt olyan feltüntetése, hogy ez az első ágyúlövésre mint a csirke szét fog szaladni. Vegyük tehát a második esetet, az enyhébbet, hogy *maga sem hitt* ez eshetőségben s ezt csak hazudta az orosz vezérnek. Ez esetben állításának más célja nem lehetett, mint az, hogy a fegyverletételt harcképes sereg élén még nagyobb érdemül tüntesse föl s magának, ki ezt seregével meg tudta csinálni, nagyobb jutalmat biztosítson. Harmadik eset nincs.

Legszégyenletesebbé teszi ez okmányt az abban megnyilatkozó tény, hogy *maga a vezér veszi el seregétől a lehetőséget, hogy az bármiképpen harcba bocsátkozhassék el-lenségével. Összekötözött kezekkel szolgáltatja ki vitézeit a rabságnak. Maga írja meg, miként lehet seregét teljesen bekeríteni*, hogy abból még csak kisebb csapat se menekülhessen el, esetleg tovább folytatandó a harcot. Ez adja meg e levélnek s az azt követő ténynek a legszörnyebb árulás bélyegét, melyhez hasonló okmányt igazán nem mutat föl a hadtörténelem. Itt nyilat-

közik meg Görgei a maga valóságában s majd mindjárt azt is meglátjuk, mint gúnyolja ki saját, önmaga által bekerített hadseregét, midőn csúfondárosan fölszólítja a világosi mezőn, hogy aki megtudja menteni „a hazát”, lépjen elő s ő átadja a vállalkozónak a vezérletet. Mikor aztán egy öreg százados csakugyan elő is lép, azt főbe akarja lövetni, amiért a tréfás gúnyt el nem értette, de a fővezér szavait komolyan vette.

Rüdiger mikor e levelet megkapja, nem akar hinni szemeinek s az egészet ravasz hadicselnek véli. Hihetetlen is az, hogy az a Görgei, kit az összes orosz vezérek olyan nagy katonának hisznek, kinek harci dicsőségét maga is hirdette, kinek felvidéki kalandozásától Paskievics annyira megijedt, hogy magát Galíciától, operációi bázisától elvágva hitte, feltétlenül letegye a fegyvert, mikor legalább 30.000 katonája van Aradnál és még ugyanannyi Temesvár környékén. Vezérkari főnökét, Frolow tábornokot küldi el a fegyverletétel megbeszélésére, ki Bohusné bizonyosága szerint, igen komoly az ebédnél, mert még mindig fél valami meglepetéstől, Görgei ellenben jobbkedvű volt, mint aki elérte célját, végrehajtotta azt, amire hónapok óta készült.

Frolovnak és főnökének, Rüdigernek, nagy oka volt aggódni a hadjárat sikeres bevégezése miatt, mert hiszen Klapkának augusztus 3-án végzett komáromi kitörése alkalmával kezébe esett b. Berg tábornoknak, a cár főhadsegédének hivatalos levele, melyben ez azt jelenti urának, a folyton aggódó és a magyarországi expedíciót százszor megbánt cárnak, hogy „a magyaror-

szági háború még a télbe is bele fog nyúlni, mert a fölkelők oly szívós ellenállást tanúsítanak, hogy nem boldogulunk velők.” Klapka az elfogott levelet elküldi Görgeinek és Kossuthnak is, ez utóbbi csak török földön kapja meg azt, Görgei bizonyára megkapta előbb s ez is csak siettette szándékát, hogy hamar szolgáltassa ki seregét az ellenségnek. Rüdiger tehát tudta, hogy a magyarokkal nem fognak boldogulni a nyáron s télre ki kell vonulni az országból szégyenszemre. Ezért volt bizalmatlan Görgei ajánlatával szemben, melyet egyszerűen hihetetlennek tartott. Az is gyanús volt előtte, hogy *egy hadvezér maga keríttesse be seregét az ellenség által*, ennyi bectelenséget Görgeiről nem tételezhetett föl. Ezért volt az, hogy midőn a világosi sikon másnap a két csapat élén találkoztak, Rüdiger még mindig gyanakodva kérde Görgeit, hogy igazán komoly szándéka-e a fegyverletétel s nem rejlik-e a mögött valami fondorlat, hogy a lefegyverzést végző orosz sereget ezalatt Bem vagy más vezér nem keríti-e be s koncolja föl? Azonkívül a világosi útra kivonulás lehet egy álcázott menet előkészülete Erdély felé, melyről Görgei maga is írta Klapkának, hogy erre nyitva van még útja. Hatvanezer ember Erdélyben, esetleg Bem vezérlete alatt, ki már ott minden helyet ismert, mert vérrel öntözött, micsoda hatalom lett volna, Magyarországon három erős vár (Komárom, Arad, Pétervár), nem csoda, ha az orosz vezérek borúsán látták a jövőt s nem hitték Görgei őszinteségében.

Pedig Görgei az ellenséggel szemben mindig őszinte volt, hisz az nem Magyaror-

szág és a nemzet volt, melyet (mint fentebb láttuk) még az utolsó pillanatban is ámitott s nem a törvényes kormány, melyet még a szégyen mezején is gúnyolt. Ez utóbbira vonatkozólag ismét egy klasszikus tanura hivatkozhatom, de előbb azt a kérdést világítsuk meg, *miért kellett Görgeinek a diktátúra*, hiszen ez egy sereg kapitulációjához teljességgel nem szükséges.

Augusztus 9-én tudta meg Görgei, hogy az *összes magyar seregek kinevezett fővezére Bem tábornok*, kinek tehát ő is alá van rendelve. Bem aznap Temesvárott volt, holnap itt teremhet és átveszi Görgei serege fölött a fővezérletet, ekkor Görgei minden terve meghiúsult. Hogy tehát ne Bem parancsolhasson neki, hanem ő Bemnek, kellett okvetlenül a főhatalom Görgeinek. így fedezve volt minden eshetőségre s mint diktátor, élet és halál ura, még a Bem életéé is. Ez volt az egyik ok.

A másik pedig az, hogy a sereg fegyverletételét csak általános haditanács határozhatja el, melyre minden csapatot meg kell hívni s ott esetleg azt is határozhatják, hogy nem teszik le a fegyvert, hanem keresztül-törnek az ellenségen, vagy az Erdély felé való nyitott utat választják. Nagy-Sándor újabb megvert serege (melyet Görgei még nem tartott eléggé letörtnek s azért egyedül újra kitette Vingánál augusztus 11-én újabb, bár kisebb vereségnek) bizonyára inkább választja az Erdélybe vonulást, mint a gyálázatot. A haditanács tehát veszélyes fegyver, visszafelé is sülhet el. A diktátor azonban nincs még ehhez sem kötve, parancsol s aki nem engedelmeskedik, eljátszotta éle-

tét, még rögtönítelő bíróság sem kell kivégztetésére. Zámbergy Lajos ezredes, mikor megtudta Görgei elhatározását, hogy az oroszok előtt le akarja tenni a fegyvert, ellene is mondott e szándéknak s Görgei azonnal figyelmeztette is, hogy ő diktátor és a renitens ezredessel rövid úton fog végezni.

Így elkészülve vonult másnap a magyar sereg Világos felé s ott táborot ütött a mezőn. Orosz lovascsapatok keringtek körülötte, a magyarság meg is akarta támadni azokat, de Görgei letiltotta a verekedni akarókat. Saját közvetlen környezetével, a harminc lézengővel közölte szándékát s azok helyeselték azt. Ez volt az a „haditanács”, melyre hivatkozott, hogy helyeselte a kapitulációt, a Rochlitz Kálmánok, Görgei Istvánok és Duka Tivadarok haditanácsa, lehet, hogy a két idegen hadtestparancsnok, Leiningen és Poeltenberg is hallott róla s miután mindenki úgy tudta, hogy az orosz seregbe lépnek át a tisztek jelenlegi rangjukkal, nem tettek ellenvetést. Még az apróbb emberekkel és a legénységgel kellett tudatni a dolgot s ezt adja elő a fentebb emiített tanú, *Udvarai Péter őrnagy*, a 17. honvéd-zászlóalj parancsnoka egy későbbi iratában.

Ez irat jelenleg a Nemzeti Múzeum levéltárában van s eredete a következő:

Nógrád-Verőcén, házunk közvetlen szomszédságában lakott Udvardi Péter nyugalmazott honvédőrnagy, ki már 1849-ben is, 22 éves korában, őrnagyi rangot viselt a magyar hadseregben. Az Aradi Vértanúk Albumát adtam neki 1892 nyarán olvasás végett s mikor visszakaptam, egy csomó széljegyzetet találtam példányomon, mik az

örnagy bámulatos emlékezőtehetségéről tettek bizonyosságot. Így például zászlóaljja egész tisztikarának névsorát odajegyezte, azt is, hogy melyikből mi lett, él-e még, s ha igen, hol és mily alkalmazásban. Egy külön papírszeletre pedig e sorokat írta:

„Mai 1892 július 25-iki napon is még fülemben csengenek „*a hóhér Görgei*” minden érzésnélküli, gúnyos, megvető, hozánk intézett szavai, amidőn a 17-ik, általam vezényelt zászlóalj előtt nagy kíséretével megállt, elkiáltván magát:

— Hol a zászlóaljparancsnok? — kiáltá erős hangon Görgei.

Én talpra ugorva jelentkeztem, mire ő rámivallt, hogy hivassam össze az egész hadosztály tisztikarát azonnal.

A vett parancsnak foganatosítása végett azonnal átküldöttem a tőlünk jobbra fekvő Dom Miguel 7. zászlóaljhoz (parancsnoka Zank őrnagy) s a balra táborozott 45. zászlóaljhoz (parancsnoka Nyeregjártó őrnagy) s közben a magam tisztjei is sorakoztak.

Midőn már jórészt teljes számban voltunk, Görgei ezen szivélytelen, zord, gúnyos, megvető szókat intézte hozzánk:

— Holnap tiz órakor délelőtt a császári orosz hadsereg előtt letesszük a fegyvert... (Görgei jobbján Földváry Károly ezredes, a 3. vörössapkás zászlóalj hőse, balján Zerdahelyi Ince, az I. hadtest tüzérségi parancsnoka volt lóháton, mögötte tömérdek törzstiszt, Földváry mélyen lehajtotta fejét és küzdött magával.)

A megdöbbenés mély csendjére egy kis

szünet után folytatta Görgei, környezetére mutatva:

— A fegyverletétel ezen férfiak tanácsa- és beleegyezésével történik, ezeknek, kik hazaszeretetük- és halálmegvetésüknek sokszoros bizonyítékát adták. *Ismerem azonban a honvédsereg prókátor-szellemét.* — folytatá aztán, — tudom, hogy fog találkozni hős, ki szóval meg tudná menteni a hazát; *még most van idő,* ha érzi magában valaki, hogy meg tudná menteni a hazát, felszólítom, hogy lépjen ki!

Természetes, hogy e furcsa felszólításra senki sem jelentkezett, de Görgei sem várta be, hogy jelentkezék, mert alig pár másodperc múlva így folytatta:

— No, nem jelentkezik senki? Úgy hát ismételve mondom, hogy holnap tíz órakor a közlendő parancsban felsorolndó rendben letesszük a fegyvert; rendelem, hogy mindenki engedelmeskedjék, mert *a legcsekélyebb ellenszegülést halállal fogom fenyegetni.*

Ezzel sarkantyúba kapta lovát s kíséretével együtt sebesen tovább lovagolt.

Mi ott maradtunk, mint a villám által sújtottak, — ami ezen jelenet után következett, az leírhatatlan, felülmúlja a legvadabb képzeletet. Negyvenhárom év után, mai napig is oly hévvel dobog szívem, emlékére az akkor átélt időnek, hogy azon siralmas képnek leírására képtelenné tesznek felzúdult érzelmeim.

Udvardi,

1848-49-iki honvédőrnagy,
és a 17. zászlóalj volt parancsnoka.”

Íme így szól ez a nevezetes okmány, mely a nemzetét és a dicsőséges honvédsereget az utolsó pillanatban is gúnyoló Görgeit álarca nélkül mutatja be. „Ismeri a honvédsereg prókátor-szellemét”, tudja, hogy a honvédek még most is aggódnak hazájukért, melyet mindenképpen meg akarnának menteni, tehát aki még próbálkozni szeretne, most álljon elő, míg Görgei diktátornak kezében van a hatalom, hogy még ma lövetesse agyon. Egyébként az holnap sem késő, még ott is halállal fenyíti a legcsekélyebb ellenállást, mert hiszen, ha lesz ilyen, az ő alkuja fölborul s élete, mely az orosz vezér kezében van, veszélyben foroghat. S másnap csakugyan, midőn az emittett százados át akar törni csapatával az orosz kordonon, csak a törzstisztek józan szava téríti vissza Görgeit a legnemtelenebb – gyilkosságtól, melylyel még az utolsó percben is be akarta szennyezni kezét. A kapituláció megtörtént, Görgei elment Paskievicshez s (amint Görgeiné megírja) Nagyváradon a herceg által rendezett bálon is résztvett, míg tábornoktársaira rákovácsolták a súlyos rabláncokat.

Azt szokták mondani, hogy már a fegyverletételért nem lehet hibáztatni Görgeit. ez már szükséges volt. Viszont én azt kérdezhetem, nem lett volna egyszerűbb ki-mondani, hogy menjen mindenki, amerre akar. Ez esetben szétszéledt volna a sereg s az oroszok átbocsátották volna az egyes honvédeket a vonalakon, amint tényleg átbocsátották ?z augusztus 12-én menekülőket s később is szemet hunytak az egyes menekülők elszökésére. De ez esetben megint el-esik Görgei a remélt jutalomtól s a nemzetén

állható bosszú sárba esik. Már pedig inkább ő akart odaesni, csak ott tudja azt a nemzetet is, melylyel őt semmi közösség nem fűzte össze. Éppen egy évvel Budavár bevételére (1850 május 21-én) ír alázatos folyamodványt Klagenfurtból „báró Bach Sándor úr ő excellenciájához”, melyben a császárhoz intézett folyamodvány pártolására kéri. Ide jutott saját akaratából, mert megmondotta 1849 júniusában Ludwigh János kormánybiztosnak, hogy „*inkább akarok áruló lenni. mint számár*”.

Maga választotta az áruló címet, — rá is szolgált. Ne vegyétek el tőle azt, mit maga kívánt és a nemzettől el is nyert. *Legyen örökre az, ami akart lenni!*

FÜGGELÉK.

Két kiváló hős honvédről emlékezem meg többször művemben, nyilatkozataikat forrásul használva Görgei jellemzésére és cselekedetei rugóinak megvilágítására. Helyénvalónak látom, hogy e két magyar katona életét és jellemét az olvasóval megismertessem, hogy e „klasszikus tanuk” bizonyosságának súlyát megértse. Mindkettő a közelből szemlélte Görgei működését, mindkettő lelkes hive volt a világosi gyászmagyaroknak addig, míg őt igaznak hitte, — elfordult tőle és elítélte, mikor tettének súlyát mérlegelvén, azt látta, hogy a haza vesztét neki köszönhette. E két férfiú: b. M á r i á s s y János, 1848-49-iki honvédezredes és U d v a r d i Péter, 1848-49-iki honvéd-őrnagy. Mindkettőről irtam halála alkalmával, az akkor még fönállott „Hazánk” című politikai napilapba, a b. Máriássyról szóló emlékezést onnan veszem ki, — Udvardi emlékezetét az akkori rövid jegyzet nyomán vázoló meg, saját elbeszélése és más forrás fölhasználásával.

I.

B. Máriássy János.

(1822-1905.) «

— A „Hazánk” 1905. február 22-én megjelent 46. számából. —

A leghevesebb választási küzdelmek előestéjén, midőn mindenki figyelmét a harmadnap megkezdődő óriási harc foglalta le, január 24-én este 6 órakor hunyta le szemét örökre a legnagyobb magyar hadvezérek egyike, kit a nagy katonákban oly gazdag magyar faj Hunyady János óta magáénak nevezhetett. Báró Máriássy János, ki 1848—49-ben mint 25 éves iju egy év alatt ezredességig küzdötte föl magát s ki vezéri lángeszének Aradnál, Kápolnánál, Buda ostrománál, Vácnál és sok más helyen annyi tanúbizonyságát adta, kit az orosz fegyverek által diadalra segített osztrákok halálos Ítélettel tiszteltek meg. Elismervén ezzel is kitűnő szolgálatait a magyar ügy irányában, ki mint nemzeti martir évekig hordotta a bilincseket, ki később a magyar honvédség szervezésénél ismét aktivitásba lépven, csakhamar elérte a tábornoki rangot s a

miskolci nagy hadgyakorlatokon a Sasalomnál Edelsheim-Gyulay lovassági tábornok egész hadtestét fogta el, — örökre elment oda, ahol nincs többé küzdelem. Vele szabadságharcunk utolsó nagy alakja dőlt ki, — egyetlen egy maradt még meg. kinek a Gondviselés osztályrészül adta a leghosszabb életet, hogy minden évben újra és újra érezze a közmegvetésnek azon fullánk ját, melyet kihúzni szivéből nem lehet.

Ma már, midőn a választási harcok elzúgtak s azon eszmék teljes diadalt aratnak, melyekért 1848-49-ben Máriássy János is ontá vérét, megemlékezhetünk a haza e derék fiáról bővebben is. Lesz még alkalom rá, midőn a most elhunyt hős katona nevét emlegetni fogják, midőn ellene az elfogultság vádját is hangoztatni fogják; aki azonban egész életében igaz és nagy volt, annak emlékéről a méltatlan támadások nyila lepattog. Értem azon időt e célzásokkal, midőn b. Máriássy emlékiratai napvilágot látnak s ezekben a forradalom egyik kiváló katonai szereplője elmondja saját és mások viselt dolgait, nyíltan, leplezetlenül, katonás őszinteséggel. Sok hazugságról rántja majd le a leplet ez emlékirat, mely érdekességében ritkítja párját; de ha fel is zúdulnak ellene a hazugságokat oly nagy készséggel védők, maga az emlékirat veri vissza a támadásokat megcáfolhatlan erejével. Ma még a szerző meghagyása folytán nem adhatók nyomdába ez iratok, amíg az utolsó szereplő is el nem ment, de akkor az utókor tisztán fogja látni sok tettnek rugóit, melyeket ma még érthetetleneknek hisz. És tisztán fogja látni egy talányosnak hirdetett ember jellé-

met, kit Máriássy, mint közeli rokona és egykori társa, legjobban ösmert.

Ez emlékiratok legnemesebb hagyatékát képezik az elhunytnak s teljesen önzetlen ajándékát nemzete számára. Bárcsak minden szereplője a nagy harcnak megtette volna azt, hogy megírja viselt dolgait. B. Máriássy a szabadságharc ötven éves fordulóján, midőn a félszázad előtti titáni küzdelem emlékeit felújítottuk, kapott kedvet arra, hogy megírja ő is cselekedeteit s ezek megörökítésével sok helytelen állítást helyrehozzon. Ösmert szerénysége tiltá, hogy cáfolatokkal és helyreigazításokkal álljon elő: ő nem a napnak, de a jövőnek írt s irata ezért is kiváló becsű. Egy-két év múlva elhárul az egyetlen akadály is az útból s irodalmunk egy becses memoire-ral gazdagodik.

E kéziratot a megboldogult egyízben átadta e sorok írójának, kit akkor a sajtó alá rendezéssel is megbízott. Ugyané kézirat alapján vázolon most röviden élettörténetét.

Báró Máriássy János régi magyar nemes családból származott, mely a márkusfalvi és batizfalvi előnevet viselte. E család feje akkor Máriássy János volt, kinek nejével, Görgy Zsuzsannával kötött házasságából 19 gyermeke származott, kik közül csak kettő halt meg zsenge korban, a többit fölnevelték.

János, a most elhunyt hős, tizenötödik gyermeke volt szülőinek s I g l ó n. 1822. június 23-án látott először napvilágot és mint a felvidék uri családjainak gyermekei akkor általában, csak németül és tótul beszélt. Bátyjaival együtt nevelkedett otthon egy instruktor szárnyai alatt, ki gazdatiszt

is volt a középvagyonú, de már ekkor beteges apa mellett, majd tíz éves korában János Lőcsére került gimnáziumba, két év múlva Miskolcra, még később Egerbe, hol megtanult magyarul, de egyúttal az eгри hősök betyárizmusát is elsajátítá. Jó verekedő fiú lett, kiben csak úgy vickádozott a kalandvágy s ez ösztönözte őt arra is, hogy gyalog neki indult a nagy útnak és alig pár húszással zsebében, megjárta Budapestet, sok kalanddal bár, de végeredményében egy consilium abeundival az eгри papoktól. Innen Rozsnyóra megy s már úgy volt, hogy ott derekasan megállván a vizsgát, Kassára megy felsőbb iskolákba, midőn egy rokona, Matyasovszky Rezső nevű dzsidás-tiszt rábeszélte, hogy álljon be katonának. Kétszer se kellett ezt mondani Máriássynak s atyja beleegyezésével belépett a 60. számú Wasazredbe mint kadét 1840. december 26-án. A kocka el volt vetve.

Zászlóaljával legtöbbnyire Bécsben lévén elhelyezve, névrokona, báró Máriássy András nyugalmazott tábornagy közbenjárásával bejut a magyar testőrségbe, melynek vidám élete igen megtetszik neki. Itt volt akkor még unokatestvére, G ö r g e i Arthur, bajtársai közül V á r a d y Gábor, mindnyájuk magyar nyelv mestere, kitől Görgei először tanult magyarul. U d v a r n o k y Géza, I v á n k a Imre, S z e n t p é t e r v Péter és számos más, később nagy hírnévre jutott fiatal tiszt, kiknek egy része a forradalomban kiváló szerepet vitt aztán.

A legutóbbi közvetítésével ismerkedett meg Máriássy egy fiatal, gazdag angol gavallérral, ki Bécset meglátogatván, egy

gárdista miatt igen kellemetlen helyzetbe jutott. Máriássy rögtön segélyére sietvén a fiatal angolnak, ennek barátságát annyira megnyerte, hogy ez őt atyjának, Sir William Stewartnak is bemutatta, ki az eset után érkezett Bécsbe. Az öreg baronet igen megkedvelvén Máriássyt, fölkérte, hogy kísérje el őt Skótországba mint vendége, mit Máriássy rendkívüli örömmel tett meg. Az öreg lord dúsgazdag lévén, fejedelmi kényelemmel látta el fiatal vendégét, ki négy havi távollét után tapasztalatokban gazdagon ért vissza hazájába.

Máriássy már ekkor az I. Sándor cár nevét viselő gyalogezredbe volt beosztva s Komáromban, majd Pozsonyban és Győrött szolgált. Az 1848-ik év eleje ismét Pozsonyban találja őt, hol a hazafias ifjúsággal szoros barátságot köt. A honvédség felállítása elhatároztatván, Máriássy az első jelentkező tisztek között van s június végén, mint volt rangidősebb főhadnagy, a győri 4. honvédzászlóaljhoz osztatik be, majd áteszik a pesti 2. zászlóaljhoz, mint századparancsnokot, melylyel már június 24-ikén Ó-Becsére vonul a lázadó rácok ellen, a báró Bechtold altábornagy alatt álló magyar sereg támogatására.

Közismeretű dolog Bechtold áruló magatartása a szabadságharcban. Az ellenséget számban jóval felülhaladó, harcvágyó sereggel nem akar boldogulni a rácok ellen s mindaddig nincs is eredmény a csatatéren, míg Bechtold a parancsnok. Máriássy itt mint százados sokszorosán kitünteti magát, de éppen mivel kiváló haderőnek bizonyult, mellőzi őt a főparancsnok. Végre augusztus

utolsó részében jön hozzá rendelet, mely őt őrnagygyá lépteti elő s az aradi vár cernírozásával, esetleg elfoglalásával bízta meg. Ez volt Máriássy legnehezebb szolgálata, mert Berger táborszernagy, a várparancsnok, eleinte nyájas kétszínűséggel fogadta a fiatal őrnagyot, de később fordulván a kocka, egyenesen ellenségképp szállott szembe vele s a temesvári őrséggel egyetértve, sokszor hozták igen nehéz helyzetbe.

Egy időre esik egyik merész hadi kísérlete, melyet részletesen ír le emlékirataiban. Azt tervezte ugyanis, hogy a várat egy éjjeli meglepetéssel ejti hatalmába. A terv igen jó volt csak egy kicsi megbízhatlanságon hiúsult meg. Ugyanis azon altiszt, kit a támadás éjjelén a vár belsejébe küldött egy híd felkutatása végett, egész biztosan állította, hogy azon híd, melynek ott lététől függött a vár gyors elfoglalása, tényleg ott van s ő saját kezeivel győződött meg róla. Mikor aztán Máriássy, e jelentésben bízva, csapatait a létrákon fölvezette és a hídig: eljutott, vette észre, hogy az állítólagos hídnak csak cölöpei vannak meg. de maga a híd már sehol sincs. Az e miatti késedelem s a vár túlsó oldalára küldött csapatok idő előtti lármája megghiúsítá az egész tervet.

Amíg Máriássy volt az Aradot körülzáró csapatok parancsnoka, minden hadművelet a legszigorúbb rendben folyt le s az ellenség túlnyomó erejének csak egyszer sikerült Arad várába eleséget és löszert bejuttatni. Amint azonban a tudákos és elbizakodott Gaál Miklós ezredes vette át a parancsnokságot, kudarc kudarc után érte a magyar csapatokat, melyeket a teljes meg-

veretéstől egy ízben csak Asztalos Sándor („Arad hőse”) mentett meg. Máriássy — már mint alezredes — át is helyeztetett 1849. elején Dembinszky főparancsnoksága alá s tanúja volt a vén lengyel tábornok kapkodásainak és a magyar viszonyokat nem ismerő, fejetlen intézkedéseink. Parancsnoksága alatt vett részt a kápolnai (február 26-27-iki) két ütközetben s az ezt követett visszavonulásban, majd a tiszafüredi haditanácsban, mely Dembinszkyt megfosztá a fővezérségtől s helyébe Vetter Antalt tette, kiről Máriássy nagy elismeréssel szól emlékirataiban.

Vége Görgői elérte célját és a fősereg parancsnokává lett. A dicsőséges áprilisi hadjárat legtöbb fegyvertényében részes volt a Máriássy-hadosztály, mely végül Budavár ostrománál (máj. 21-én) mint legelső hágott föl a létrákon s találkozott a résen és a kapukon bejutott ostromlókcal. Görgői a vár bevételét fanyar arccal fogadta. „Neked is több szerencséd van, mint eszed!” — mondja német nyelven Máriássynak, midőn ez főparancsnokának (ki unokabátyja is volt) a szolgálati jelentést megteszi.

A kormányzó Máriássyt május 23-ától számított ranggal ezredessé nevezte ki ekkor s e rangját tartotta meg Máriássy mindvégig a szabadságharcban.

Buda bevétele után Görgöit csüggedés és lankadság lepi meg. Egyik bátyjától, ki Árvamegyében hadparancsnok, híret veszi az oroszok közeledésének s most már csak saját megmentésére gondol. Megkezdődnek a félszeg hadműveletek a Csallóközben s

mindez tömérdek idővesztésbe kerül, mialatt az orosz hadsereg akadálytalanul nyomul be az ország szívébe. Görgei Komáromnál vesztegel egy hónapig s kárörömmel várja, mikor kerítik kézre Kossuthot a muszkák vagy az osztrákok, hogy ő külön kapitulálhasson Komáromban s megmentse bőrét. A kormány végre Mészáros Lázárt nevezi ki fővezérré, mert látja, hogy Görgei csak magára gondol és kötelességét nem teszi meg. Az új fővezér elrendeli a levonulást Szegedre, mit Görgei oly hanyagul hajt végre, hogy már Vácnál július 15-én megszorítják az oroszok s csak Máriássy hősiességének köszönhető, hogy egy hadtest áldozatul nem esik a fonák intézkedéseknek.

Máriássy, ki eddig csaknem imádta Görgeit, kezdi látni ez ember végzetes cselekedeteit, melyek rugóját most már felismeri. Egész lelkével csatlakozik tehát a derék és hősl elkü Nagy-Sándor tábornokhoz, de most már mit tehetnek a végzet ellen? Görgei megsemmisítésnek teszi ki aug. 2-án Nagy-Sándor hadtestét Debrecennél, hogy a kormányhoz hü utolsó sereg ellent ne állhasson a fegyverletételnek s tiz nap múlva megköti az egyezséget az orosz tábornokkal s kiszolgáltatja bajtársait a hóhérnak.

Máriássy sok hős társával együtt halálra ítéltetik. Haynau megkegyelmez neki is — tizennyolc évi fogságra. Ebből hetet becsülettel le is ül s uralkodói kegyelem, (melyet sohase kért) szabadítja ki onnan 1856. július 12-én. Élete most 1868-ig csendes visszavonultságban, de hasznos munkában telik. A kiegyezés után a volt honvédek jelesebbjeit 1849-ben viselt rangjukkal vették be az

a honvédségbe, Máriássy János mint ezredes lép be s a kassai kerület parancsnoka lesz, dicsőséget szerevezve hadosztályának a békében s nagy hadvezéri képességeiről fényes bizonytságot adva a hadgyakorlatokon. Tábornok, altábornagy, báró, titkos tanácsos lesz s e kitüntetések egyike sem pazaroltatott érdemtelenre. Mindenek felett azonban megmaradt törhetetlen magyarnak, kinek egyéni kiválóságát talán csak egyéni szeretetreméltósága multa felül. Késő aggkoráig megőrizte szelleme élességét, nagy emlékezőtehetségét és szeplőtlen múltjához mindvégig hű maradt. Benne a haza igazi nagy fiát veszté el. kinek emlékezete örökké áldott marad.

Udvardi Péter.
(1826-1903.)

A világszabadság nagy évében Imhof Péter, nógrádi fiatal ember, a pesti Józsefműegyetemen hallgatta a mérnöki tudományok utolsó évfolyamát. Amint a haza minden fiát fegyverbe hívó szózata elhangzott, a fiatal technikus beállott a bars-nógrádi 17. számú, újonnan fölállított honvéd-zászlóaljba közhonvédnek, rövid időn altisztté, majd főtisztté lön, majd német hangzású nevét belügyminiszteri engedélylyel, már mint Komáromban állomásozó hadnagy, Kossuth nemesi előnevének föl vételével, Udvardira változtatta, s csakhamar megindult a dicsőség pályáján, zászlóalj-parancsnoka, a megdöbbentő vakmerőségü Bátori Schulcz Bódog vezetése alatt. A következő év elején Udvardi már főhadnagy, s mint ilyen vesz részt a január 22-iki bodrogkeresztesi csatában, melyet Schulcz már mint dandár-vezér vívott meg Pergen osztrák tábornok túlnyomó ereje ellen, megállítván az előnyomulásban levő osztrák se- reget, s lehetővé tevén Klapka ezredesnek a

tokaji szerencsés csatát, mely Schlick táborszernagy, osztrák hadtestparancsnoknak vágja el útját Debrecen, a magyar kormány és törvényhozás székhelye felé.

A bodrogkereszturi csata fontosságát Debrecenben nagyon tudták méltányolni a politikusok, amint azt G o r o v e István, a későbbi miniszter nyilatkozata tanusítja, aki midőn Budavár bevétele után először találkozott Schulcz Bódog, akkor már ezredessel, örömét fejezte ki a megismerkedés felett, „mert csak Önnek köszönhetjük” — monda Gorove, — „hogy az országgyűlés Debrecenben megmaradhatott. Ha Bodrogkeresztúrt az ellenség elfoglalta volna, vége lett volna a háborúnak. A haza nagy köszönettel tartozik ezért Önnek!”

Schulcz Bódog „dandár-örnagy” pedig nagy köszönettel tartozott vitéz tisztjeinek, kik közül hadi jelentésében különösen kiemelte Udvardi Péter főhadnagyot, kiváló bátorságáért. „Az én bars-nógrádi tiroli vadász-zászlóalj”, — amint Schulcz a 17. honvéd-zászlóaljat hívta — elite-csapatja lett a dandárnak, s később M á r i á s s y János hadosztályának, melynek keretében a vitézség csodáit hajtá végre. így Budavár ostrománál, hol a Horváth-kert felől támadta a zászlóalj a várat oly ádáz dühvel és halálmegvetéssel, hogy szinte egymást taszították le a honvédek a lajtorjákról, csak-hogy ők lehessenek az elsők a várban. Udvardi százados szintén egy lajtorján iparkodott felfelé a hajnali rohamnál, mint századparancsnok, nem engedve maga előtt senkit sem, azonban a macska-ügyességgel mászó S z o b i József főhadnagy a létra belső olda-

lán kúszva fölfelé, eléje ugrott, az ő éktelen haragjára. Már majdnem lerántotta a főhadnagyot, ki megelőzte őt, midőn azt egy felülről lőtt golyó lesodorta, s így fordult le a lajtorjáról Udvardi elől. Magát a lajtorját egy rázúdított kővel eltörte a kétségbeesetten verekedő várórség, s Udvardi a többi honvéddel együtt alázuhant. Lenn összeszedve magát, a Szobitól tanult fortélylyal került más létrán a többi elé, s egyike volt a legelsőeknek, kik a várba azon oldalon följutottak. Amint aztán lábát megvetette ott, pallosszerű kardjával addig verekedett, míg levegőt csinálhatott az utána jövőknek is s az egyenként fölérkezők élére állva, csapattát a Szent György-tér felé vezethette. Itt azzal a hírrel jöttek eléje, hogy szintén honvéd öccse elesett. Elkeseredésében néhány osztrákot levágott, s úgy rohant arra, ahol állítólag halott öccse feküdt. Akivel azonban szemközt találkozott, az éppen „elesett” öccse volt, szörnyű jókedvvel és egy palack tokaji borral kezében, melyet a nádori pincében „talált.” A jókedvű honvéd tudtára adta bátyjának, hogy az osztrák hadi pénztárt megtalálta, rengeteg pénzzel, de valahogy biztosítani kellene, mert kirabolják. Udvardi kapitány azonnal nyolc szuronyos honvédet vezényelt a hadi pénztár védelmére, s gondoskodott arról is, hogy az mihamarabb beszállíttassék.

Bátori Schulcz Bódog júliusig megtartá a bars-nógrádi zászlóalj parancsnokságát is a dandár-parancsnokság mellett, ekkor azonban ő Klapka alatt Komáromban maradó zászlóaljat pedig a legidősebb rangú kapitány, Udvardi vette át, s vitte a parancsnok-

ságot mint őrnagy is tovább ugyanott. Alig 22 éves korában lett szülő-megyéje zászlóaljának parancsnoka, s ott kapitulált ő is Világosnál, mint az fentebb olvasható. Az orosz fogságból azonban ügyesen elillant, mielőtt az osztrákoknak átadták volna s visszamenve Nógrádba, jóbarátjánál, Madácz Imre (a költő) alsó-sztregovai birtokosnál húzódott meg, álnév alatt, a gazdaságban segédkezve neki, hogy ne egye ingyen a kenyeret. Pár hónap múlva azonban elhatározta, hogy felmegy Pestre, s onnan valahogy kimenekül a külföldre, hol mint mérnök megélhetését remélhette. Madáczot ekkor idézték Pestre, hogy az oláhok által agyonvert nővére és sógora lefoglalt érték-tárgyait agnoskálja, — Udvardi fölhasználta az alkalmat, s mint Madácz inasa csempészte magát a fővárosba.

Itt, hogy Madáczot veszélybe ne hozza, elvált tőle, s találomra egykori jó barátai egyikéhez, egy Westermayer nevű volt főhadnagy s pesti háztulajdonoshoz ment, ki őt pár napig magánál rejtegette, végül pedig azzal az örömhírrel lepe meg, hogy Haynau minden volt honvédnek büntetlenséget biztosít, ha jelentkezik nála. Udvardi sietett jelentkezni, s a már akkor megbukott nagy úr színe elé jutott, ki őt viselt dolgai felől kikérdezgetve, még azt is megkérdezte, nem akar-e segílyt tőle, megélhetésére? Udvardi a véres kézből kínált pénzt természetesen visszautasítá, az igazolványt azonban örömmel elfogadta, s nyugodtan tért vissza Nógrádba, hol ezentúl mint magán-mérnök tisztességes megélhetésre talált.

A kiegyezés után a volt honvédtisztek tömegesen léptek be az újonnan fölállított honvédségbe. Udvardi előbbi rangját visszakapván, a nógrádi zászlóaljnak, az 52. számúnak lett parancsnokává. Balassagyarmaton lakott, s mint kiválóan lovagias szellemű, bátor és szeretetreméltó parancsnok, közkedvelt lett. Erős magyar érzelme azonban nagy szálda volt a granicsárok szemében, kik mindent elkövettek arra, hogy mielőbb eltávolítsák a seregből. És ez sikerült is.

Okot erre sajátos körülmény adott. Udvardi a dandárnoki vizsga letételére akarván készülni, szabadságot kért, s azt meg is kapta. Helyettesének a zászlóalj pénzét takarékpénztári könyvben adta át, úgy gondolkozván, hogy ne heverjen a pénz kamatozás nélkül a vas-szekrényben. Egy krajcár sem hiányzott a pénzből, de egy krajcár sem volt meg belőle, mert mind a takarékpénztárban volt. Ebből nagy esetet csináltak, s a becsületes Udvardinak, ki hasznot akart az államnak hajtani, nyugdíjba kellett mennie a takarékosága miatt.

Ez eljárás nagyon bántotta őt, de nem verte le. Fölvette régi foglalkozását, s a megyénél keresett és nyert alkalmazást mint tagosító mérnök. Ameddig birta, szolgálatban maradt, majd a megye déli csúcsán fekvő Nógrád-Verőce községbe vonult, neje halála után, s ott köztisztelőben élt és mint magán-mérnök talált foglalkozást.

Én vele 1889-ben ismerkedtem meg és csakhamar barátommá lőn, mint igazi lovagias öreg gavallér. Még akkor magam is

honvédtiszt voltam, a forradalom bűvára, kinek sok könyvét olvasta át a hatalmas testalkatú, erőteljes, agg harcos. Mindig nyitott ablak mellett aludt a leghidegebb télben is, pedig eleget óvtam attól, kijelentve, hogy már nem fiatal ember, kinek ilyen kedvtelést nem szabadna megengednie. Azonban ő bízott acélszervezetében és herculesi erejében. Egy kiválóan hideg télen a hó belepte ágyát éjjel, midőn abban aludt, s a hatalmas, erős férfi iszonyú csúzt kapott, mely aztán megtörte erejét. Eleinte a fővárosban keresett gyógyulást, de itt egy „vérgyógyász” kezébe kerülván, az őt néhány érvágással nyomorékká tette. Most már enyhébb égalj alá vágyódva, Mostarba vonult, ahonnan sűrű levelezésben állott velem. Ekkor jött az a gondolata, hogy a boerháborúban részt vesz és ajánlkozik az angolok ellen, mint nyargonc-tiszt, vagy vezérkari főnök, s kért engem, hogy járjak ez irányban közbe. Őszintén, bár kíméletesen megírtam neki, miért lehetetlen e kívánságának kivitele, mit maga is belátván, s állapota rosszabbra fordulván, arra kért most már, hogy a balassagyarmati új megyei kórházba való föl vételét eszközöljem ki, melynek igazgató főorvosa közös barátunk, dr. Bogdán Aladár. Ez könnyen ment, s az agg honvéd odajutott, igazán szerető ápolás alá. Ereje azonban fokozatosan fogyott, s ő érezte, hogy nemsokára el kell mennie. S a j á t k e z ü l e g i r t a m e g t e h á t n e k e m s a j á t e l h u n y t á t, megkérve jó barátunkat, hogy amely napon ő kimúlik, a lapot azonnal adassa postára. Így aztán 1903. február 21-i ki ke l e t t e l k a p t a m U d-

v a r d i k é z í r á s á v a l e j e l e n t é s t :

UDVARDI PÉTER

1848/9. és m. kir. honv. nyűg. őrnagy
m e g h a l t .

E túlvilági utolsó üdvözlét a szerető jó
barát gyöngéd megemlékezése volt.

VÉGE.